

KRAKOWSKA AKADEMIA
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Wydział: Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych

Kierunek: Stosunki Międzynarodowe

Specjalność: Współczesna Dyplomacja

Autor: Kateryna Savranska

**ROLA MEDIÓW W POLITYCE – NA PRZYKŁADZIE
KONFLIKTU ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEGO**

Praca licencjacka
napisana pod kierunkiem dr Anny Paterek

Kraków 2017 r.

Spis treści

Słowo wstępne.....	2
1. Budowanie wpływów międzynarodowych	4
1.1. <i>Soft power</i> jako element wpływu na komunikację międzynarodową.....	5
1.2. Media jako czynnik budowania wizerunku kraju na zewnątrz	8
1.3. Media w kampaniach wyborczych.....	12
2. Media a gra o demokrację.....	16
2.1. System medialny – zagadnienia teoretyczne.....	17
2.2. Systemy medialne wybranych państw	18
2.2.1. System medialny Federacji Rosyjskiej.....	18
2.2.2. System medialny Ukrainy	26
2.3. Wolność słowa	30
3. Rola mediów w świetle konfliktu rosyjsko-ukraińskiego	33
3.1. Przebieg kryzysu ukraińskiego	33
3.2. Wojna nowego typu	35
3.3. O czym mówią media?.....	36
3.3.1. Majdan	36
3.3.2. Krym	40
3.3.3. Donbas	43
Zakończenie	51
Wykaz tabel	52
Bibliografia.....	53

Słowo wstępne

Wywieranie wpływów na arenie międzynarodowej jest podstawowym celem każdego państwa. W czasach dzisiejszych współczesny układ *de jure* – według prawa międzynarodowego – nie pozwala na to, aby prowadzić wojny konwencjonalne. Natomiast wyjątkiem jest zagrożenie agresją ze strony jakiegokolwiek państwa. Skoro czasy ulegają zmianom, podejścia do podejmowania oraz rozwiązywania sporów się przeobrażają. Globalizacja bowiem oddziałuje na łączność i współzależność państw między sobą we wszystkich obszarach życia. Coraz większy wpływ na przebieg gier politycznych wywiera informacja. Wobec tego przykład wojny na Ukrainie znajduje się w centrum dyskusji społeczności międzynarodowej. Jest on o tyle aktualny, o ile pokazuje poziom efektywności przekonywania środków informacji masowej na skalę globalną. Na drodze rozwiązywania konfliktu, strony niejednokrotnie spotykają się z szeregiem różnych przeszkód, co oznacza trwałe napięcie.

Przedmiotem prowadzonej analizy jest działalność i wpływ mediów na przykładzie wojny informacyjnej Rosji z Ukrainą. Celem pracy jest analiza i porównywanie działań mediów Ukrainy i Rosji oraz wpływów ich przekazu na przebieg wydarzeń kryzysu ukraińskiego. Wnioski z analizy przyczyniły się do sformułowania następujących pytań badawczych:

- *Jak wygląda naświetlenie wydarzeń kryzysu ukraińskiego w mediach?*
- *Czy występują różnice w przekazach informacyjnych stron zaangażowanych?*

Przypuszczalną odpowiedź na postawiony problem stanowi hipoteza badawcza:

- *Wojna informacyjna jest to działanie zewnętrzne państwa, skierowane do osiągnięcia określonych celów politycznych. Wraz z tym wpływ informacji na świadomość ludzką ma coraz większe znaczenie. Powoduje to napięcia i rozbieżności w społeczeństwie.*

Do rozwiązywania głównego problemu pracy służy metoda analizy literatury przedmiotu badań oraz krytyczna analiza wybranych przekazów medialnych poszczególnych krajów.

Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów merytorycznych i zakończenia. W pierwszym rozdziale traktującym o wywieraniu wpływów w stosunkach międzynarodowych omówiona jest koncepcja *soft power* J. Nye'ego. Jednym z jej wymiarów jest budowanie wizerunku państwa poprzez środki masowego przekazu. Z oddziaływaniem *soft power* w sposób ścisły zaś powiązana tzw. *dyplomacja publiczna*. Wiąże się ona z oddziaływaniem komunikowania pomiędzy państwami i ich społeczeństwami. Wychodzi z założenia, że opinia publiczna może mieć znaczący wpływ na rządy i systemy polityczne. Nierzadko przy tym są stosowane różne środki systemów medialnych. Bez oddziaływania środków medialnych bowiem nie przechodzi żadne wydarzenie. Z pojawieniem coraz nowych rozwiązań technologicznych rozpowszechnianie i udostępnianie informacji staje się bardziej intensywne.

W drugim rozdziale mowa jest o zagadnieniach systemów medialnych. Wiadomo o ich przerażającej potędze na świadomość ludzką. Jednak wiele aspektów decydują o ich funkcjonowaniu jak m.in. reżim polityczny, zasoby techniczne, sposób i zasięg przekazu, stopień kontroli państwowej i wolności wypowiedzi. Zanalizowana i scharakteryzowana jest szczególnie struktura systemów medialnych Ukrainy i Federacji Rosyjskiej w następującym podziale: media drukowane, radiofonia, telewizja, agencje informacyjne i właściciele mediów.

Trzeci rozdział poświęcony jest głównemu tematowi pracy, a dokładnie roli mediów w świetle konfliktu ukraińsko-rosyjskiego. Wyniesiono na omówienie charakteru wojny nowego typu. Poprzez analizę działań militarnych na terytorium Ukrainy oddziałów separatystów prorosyjskich można wyróżnić cechy koncepcji wojny hybrydowej: konwencjonalne działania zbrojne, działania nieregularne, akty terroryzmu, działanie niemilitarne, działania propagandowo-informacyjne. Główną uwagę poświęcono tzw. wojnie informacyjnej, mającą na celu

destabilizować zarówno sytuację w kraju konfliktu, jak i poparcie wspólnoty międzynarodowej. Rozpatrywane są artykuły oraz materiały audiowizualne opowiadające o przebiegu wydarzeń na Ukrainie w latach 2013-2017. Zanalizowane są cechy kryzysu, jego przebieg i przyczyny oraz charakter. Porównywana jest zawartość podanych przez media materiałów. Wyodrębnione są różnice i wpływ informacji podawanych przez strony ukraińską i rosyjską na temat aktualnych wydarzeń.

Bazą źródłową pracy jest literatura przedmiotu i materiały źródłowe. Literatura służyła uzupełnieniu tematyki o rolę mediów w polityce jako takiej oraz podstawowej analizie poszczególnych systemów medialnych, np. B. Dobek-Ostrowska „Podstawy komunikowania społecznego” oraz Janusz W. Adamowski (red.) „Wybrane zagraniczne systemy medialne” podają podstawową informację o zagadnieniach teoretycznych systemu medialnego. Z kolei materiały źródłowe stanowiły prasa elektroniczna w języku rosyjskim i ukraińskim, np. Vesti.ru, Korrespondent.net, obozrevatel.ua, lenta.ru, materiały audiowizualne oraz akty prawne (ustawy, rozporządzenia), raporty różnych organizacji i instytucji (m.in. Portland, Bellingcat, Heidelberger Institut, Reporters Without Borders, Human Rights Watch).

1. Budowanie wpływów międzynarodowych

Władza jest dowodem tego, że dla ludzi poczucie wpływu nie jest obce. Już w starożytności filozofowie zadawali sobie pytanie czym jest władza i do czego służy. Antyczni myśliciele oferują dużą ilość poglądów na ten temat. Tak na przykład Sokrates podkreśla znaczenie profesjonalizmu w sprawach zarządzania i krytykuje wszystkie znane formy rządu za brak kompetencji. Platon widzi to trochę inaczej, czyli zwraca uwagę na potrzebę podziału pracy, co jest istotą idealnego państwa, a poza tym uważa za cel państwa to, że musi ono osiągnąć spójność społeczeństwa poprzez zapewnienie zgody wszystkich społeczeństw, podobnie jednoci części ludzkiego organizmu. Arystoteles z kolei odrzuca koncepcje Platona na rzecz tego, że państwo musi być przedstawione nie jak jednolity organizm, a istnieć jako różnorodna wspólnota. Arystoteles uważa, że państwo jest sposobem organizacji społeczeństwa za pomocą władzy publicznej, która rozwiązuje wspólne sprawy ludności. Generalnie rzecz biorąc to oznacza sztukę wspólnego życia.

Inne podejście do władzy można znaleźć w traktacie Niccolò Machiavellego 'Książę' z 1513 r. (wyd. 1532 r.), który wywarł duży wpływ na nauki o polityce, w tym nawet był przykładem dla wybitnych działaczy politycznych ówczesnych czasów. Traktat stał się bowiem podstawą dla usystematyzowania informacji o państwie i jego zarządzaniu. Również obecnie zawarte w nim treści są aktualne.

Wybitny filozof polityczny epoki renesansu określił koncepcje sprawowanie władzy dla suwerenów, a w tym pokazuje na przykładach liczne błędy doświadczeń przeszłych bardziej i mniej wybitnych władców w historii i analizuje ich działania. Wymiar potęgi państwa zależał od takich elementów *hard power* – również znanych obecnie poprzez utworu myśli amerykańskiego politologa J. Nye'ego – jak, głównie, siła militarna bądź wywieranie wpływów przez nacisk i przymus. Nie będą opowiadane wszystkie rozdziały szczególnie, natomiast niektóre z nich zasługują na uwagę z tego powodu, że dokładnie pokazują jak się stosuje siła twarda w zakresie politycznym.

Najpierw mowa jest o potędze militarnej. Machiavelli podejmuje pytanie obrony państwa od wewnętrznych i zewnętrznych wrogów. Sprawa wojskowa – to zawsze święty obowiązek władcy: każdy książę powinien umieć poradzić sobie z przygotowywaniem się do wojny, znać się na ich organizację i rozumieć skutki najmu jednostek wojskowych (kto płaci więcej – ten i jest panem) lub łączenia do politycznych sojuszy, aby nie wpaść w pułapkę jak było w przypadku tebańczyków: „zrobili po śmierci Epaminondasa wodzem swego wojska Filipa Macedońskiego, a ten po zwycięstwie odebrał im wolność”¹. Mądry władca musi wyczuć możliwość uzyskania najskuteczniejszy rezultat, nawet jeżeli nie jest to grzecznie, z innego punktu widzenia bowiem jest to praktyczne: „Tak więc książę, zmuszony posługiwać się dobrze naturą zwierząt, powinien spośród nich wziąć za wzór lisa i lwa, albowiem lew nie umie unikać sidła, a lis bronić się przed wilkami. Trzeba przeto być lisem, by wiedzieć, co sidła, i lwem, by postrach budzić u wilków. Nie rozumieją się na rzeczy ci, którzy wzorują się wyłącznie na lwie”².

Ponadto, Machiavelli przekonuje, że silne państwo można uzyskać tylko nieustannie dbając o dobro narodu. Właśnie w tym sensie Machiavelli rozumie ideę demokracji: dla niego idealny ustrój państwa polega na zapewnieniu dobra większości. Ale jaki powinien być władca: srogi czy łaskawy? Odpowiedź odkrywa nam takie wyjaśnienie: „Rodzi się z tego pytanie: czy lepiej jest budzić miłość niż strach, czy strach niż miłość. Odpowiem, że chciałoby się i jednej, i drugiej rzeczy, lecz ponieważ trudno je połączyć, więc gdy jednej ma brakować, jest o wiele bezpieczniej budzić strach niż miłość”³, ponieważ aby zapewnić spokój w kraju, czasami dochodzi do rozpraw i kar

¹ Niccolò Machiavelli (przeł. i oprac. Czesław Nanke), *Książę*, Antyk, Kęty 2004, s. 58.

² Niccolò Machiavelli (przeł. i oprac. Czesław Nanke), *Książę*, op. cit., s. 70.

³ Ibidem, s. 68.

poszczególnych osób, żeby cała ludność nie cierpiała nieporządek: „będzie bardziej ludzki, ukarawszy kilku dla przykładu niż ci, którzy przez zbytnią litość dopuszczają do nieładu, skąd rodzą się zabójstwa i rabunki”⁴.

Jeżeli chodzi o podbój innych państw oraz zwłaszcza o kwestię ich utrzymania. Trzeba zauważyć, aby uniknąć przewrotów w nowo dołączonej części państwa, należy całkowicie zniszczyć krewnych tamtego suwerena. W tym społeczeństwo elit w tym państwie, bo związane to jest z akceptacją bądź wsparciem tej grupy społecznej nowego rządu. A także zachować wszystkie dotychczasowe podatki i prawa – wtedy podbita ziemia łatwo się dołączy do państwa zdobywcy⁵.

Religia w traktacie włoskiego myśliciela jest elementem, który zawiera cechy koncepcji *soft power*. Machiavelli opisuje ogromne korzyści, jakie może czerpać mądry władca z religijności ludzi. Religia jako instytucja publiczna i społeczna buduje podstawy funkcjonowania państwa, ponieważ z jej pomocą powstają nowe państwa, łączą się narody i kraje. Zadanie suwerena polega na tym, aby przekierować tę energię fanatyzmu na pożytek własny i państwowy, bo to też wychodzi z praktyczności życia i zysków.

Współcześnie istotą pojęcia „władza” (*power*) w opracowaniu J. Nye’ego zostało porównanie jej z pogodą, od której każdy jest zależny, ale skutek której zawsze można racjonalnie wyjaśnić. Generalnie mówiąc autor miał na myśli stosowanie narzędzi i zasobów, które pozwalają uczestnikom stosunków międzynarodowych na osiągnięcie swoich celów.

1.1. *Soft power* jako element wpływu na komunikację międzynarodową

Osiągnąć sto zwycięstw w stu bitwach nie jest szczytem umiejętności.

Szczytem umiejętności jest pokonanie przeciwnika bez walki.

*Sun Tzu*⁶

W stosunkach międzynarodowych za główny cel uważa się wywieranie wpływu na innych uczestników tych stosunków, aby zagwarantować bezpieczeństwo i utrzymanie własnej pozycji autorytetowej. Według Marka Pietrasia *wpływ* oznacza transgraniczne działania jednego państwa, mające na celu oddziaływać na zmiany zachowań innych aktorów stosunków międzynarodowych w sposób skutecznej realizacji swoich interesów⁷.

Komunikacje międzynarodowe są integralną częścią powiązań występujących między państwem a jego środowiskiem międzynarodowym. Państwo działa na swoje środowisko w celu doprowadzenia zmian w środowisku międzynarodowym, które z kolei reaguje na te działania, co określane jest jako sprzężenie zwrotne.

Wywieranie swoich wpływów na arenie międzynarodowej – to od wieków święty obowiązek każdego władcy. Dzisiejsze czasy nie są wyjątkiem. Natomiast układ współczesny *de jure* nie pozwala na stosowanie środków tradycyjnych znanych wszystkim z zakresu historii ludzkości. Prowadzenie wojny konwencjonalnej obecnie, ze względu na zmienność podejścia do użycia siły, wydaje się absurdalnym. Jednak w przypadku zagrożenia interwencji ze strony jakiegokolwiek państwa taka kwestia uznana jest za dopuszczalną. Wyjątek mogą stanowić misje stabilizacyjne lub humanitarne, które się stosują w imieniu zachowywania pokoju, stabilności i porządku w regionach – podejmowane są jako twarde środki bezpieczeństwa. Potęga państwa wyznacza jego rolę w stosunkach z innymi krajami o tyle, o ile tą potęgą się dysponuje i umie jej zastosować w należącej sytuacji na

⁴ Ibidem, s. 67.

⁵ Ibidem, s. 40.

⁶ Sun Tzu, *Sztuka Wojny*, rozdział III

⁷ E. Cziomer (red.), *Współczesne stosunki polityczne. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014, s. 21.

korzystać swojego zysku w taki sposób, aby inni aktorzy stosunków międzynarodowych zostali zaangażowani z pewną ochotą. Na tym polega współczesne pojęcie *wpływów międzynarodowych*.

Koncepcja harwarskiego profesora i znanego politologa amerykańskiego J. Nye'ego pokazuje, że możliwe jest wywierać wpływ na komunikacje międzynarodowe nie tylko poprzez przymus i groźbę, lecz za pomocą zdolności kształtowania preferencji innych⁸. „*Soft power*” – jest sprawianiem, by inni pragnęli tych samych skutków, co my, przyciągając ludzi raczej, niż ich przymuszając⁹. Autor określa takie podejście, jak poznanie preferencji innych poprzez sposób stosowania swoich zdolności dla rozwiązywania interesów. Generalnie rzecz biorąc, oznacza to, że w światowej polityce wszystko to, co występuje lub wydaje się inspirujące oraz przyciąga w pewny sposób do źródła odpowiedniego oddziaływania, pozwala temu, kto go kontroluje, osiągnąć pożądany rezultat.

Hard power jest to wykorzystanie przymusu wojskowego i/lub ekonomicznego w celach korekty zachowań lub interesów innych sił politycznych. „*Twarda siła*” jest nieodmiennie powiązana z pojęciem „*miękkiej siły*”, ponieważ poprzez obydwa podejścia, pod warunkiem skutecznego osiągnięcia celów, zawierają w sobie wpływanie na zachowanie innych¹⁰. Jednak różni ich nie tylko jedynie sposoby, ale stosowane narzędzi. *Hard power* stosują się poprzez przymus i narzucanie swojej woli (poprzez zasoby gospodarcze lub groźby użycia siły). A skuteczne działanie *soft power* jest tworzone poprzez mechanizmy koordynacji akcji polityki zagranicznej i zaangażowanie we współpracę w szerokim zakresie, np. na bazie wspólnych wartości, które są przyjazne. W tym ona unika tradycyjnych narzędzi polityki zagranicznej kija i marchewki¹¹.

Soft i hard power ściśle są powiązane między sobą. Państwa bowiem muszą stosować obydwa podejścia w celu osiągnięcia skutecznego rezultatu – tu właśnie wpada na myśl zastosowanie *smart power*¹². Jednak oni nie zależą od siebie. Potwierdzeniem temu jest przykład Watykanu, który nie dysponuje jakiegokolwiek siłą zbrojną, lecz wywiera wpływ, używając środki miękkiej siły¹³. W odróżnieniu od *hard power*, która jest znacznie przywiązana do polityki państwowej, *soft power* nie zależy bezpośrednio od państwa i rządu. *Hard power* wywołuje trudności manipulowania, i dlatego przyjmuje się, że miękka siła jest bardziej elastyczną i łatwo przystosowuje się do okoliczności.

Źródła przedstawionej koncepcji przez J. Nye'ego. Więc mówi, że „miękka siła” charakteryzuje się trzema podstawowymi składnikami: kulturą, wartościami politycznymi i polityką zagraniczną¹⁴.

Pierwszym składnikiem występuje *kultura* – całokształt wartości i praktyk, charakterystycznych danemu społeczeństwu. Chodzi tu również o zestawie takim, jak kultura wysoka (sztuka, literatura, edukacja i tp) i kultura popularna, skierowana do większości, aby ci z kolei mogli z łatwością rozpoznać się tę kulturę. Podzielanie wartości uniwersalnych zasadniczo tworzy większe prawdopodobieństwo zawierania bliższych kontaktów i niszczy bariery do postanowionych celów przez kraje, obejmujących takie wartości¹⁵.

Mówiąc o kulturze popularnej, która stanowi część *soft power*, ale nie zapewnia promocji tego kraju. Na przykład, przedsiębiorstwo Nintendo miało na myśli, tworząc grę ‘Pokemon Go’, aby ludzie nie siedzieli w domu, a więcej spędzali czas, spacerując. W trakcie polowania na pokemona dla graczy nie stanowi przeszkody naruszenie czyjejś przestrzeni osobistej, norm moralności i przyzwoitości. Były wypadki w Missouri: możliwości gry

⁸ J. Nye (przeł. J. Zaborowski), *Soft power: jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 2007, s. 34.

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem, s. 36.

¹¹ Ibidem

¹² J. Nye jr, *Soft power...*, op. cit., s. 39.

¹³ Ibidem, s. 39.

¹⁴ Ibidem, s. 40.

¹⁵ Ibidem, s. 41.

wykorzystali złodzieje i okradali naiwnych¹⁶. Doprowadziło to nawet do uznania gry w jakimś sensie za propagandę. Wśród Rosjan panuje przekonanie, iż gra 'Pokemon Go' stworzona jest dla szpiegostwa poprzez siły bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, mające na celu próby łamania bezpieczeństwa wewnętrznego i zbioru informacji innych krajów, aby uzyskać przemoc. Wtedy powstaje pytanie jak to wpływa na opinie publiczne ludności w Rosji. Tutaj dochodzi do takich wydarzeń. Najpierw mówią o zakazie gry w cerkwiach (kościółach), w więzieniach, w administracji publicznej, na terenach baz wojskowych, i dochodzi do prześladowania w przypadku łamania ustaw kodeksu karnego FR¹⁷, a głównie artykułów 139, 141, 322, 148 KK¹⁸.

W innym przypadku, gdzie można powiedzieć, że kultura masowa odgrywa kluczową rolę w budowaniu wizerunku państwa, to jest dziedzina kinematografii. Między innym poprzez filmy hollywoodzkie ludzie na całym świecie są w stanie sobie wyobrazić styl życia ludności amerykańskiej, ich wartości i tradycje.

Także warto wyodrębnić edukację i promowanie własnej kultury w zakresie językowym oraz turystycznym. W pierwszym przypadku chodzi o to, że studia albo wymiany studenckie (np. w Europie – poprzez program Erasmus; do USA – Flex) wzbogacają gospodarkę kraju, do którego przyjeżdżają studiować. Jednocześnie to rozszerza horyzonty poznania kraju z wewnątrz, co zarówno można odnieść i do ruchu turystycznego. W drugim przypadku chodzi o docelowo skierowanej promocji i nauczania kultury kraju, obejmując w tym zakresie język, życie, historię i tradycje. Instytucje pozarządowe tym się zajmują (chyba że w granicach zgodnych z polityką państwa).

Polityka rządu jest kolejnym źródłem *soft power*, które albo wzmacnia, albo osłabia jej wpływ¹⁹. Przykład, który J. Nye nadaje w swojej książce, dobrze ilustruje wpływ polityki rządu na wizerunek i popularność Stanów. Wojna we Wietnamie lub wojna w Iraku (2003) miały negatywne oddziaływanie na status państwa. Chociaż w obu wydarzeniach USA wygrały militarnie, *de facto* wojna była przez nie przegrana.

Trzecim warunkiem miękkiej siły są wartości polityczne, o jakie rząd walczy w swoim kraju, w instytucjach międzynarodowych i polityce zagranicznej²⁰. Większość krajów podziela demokrację, pokój, prawa człowieka oraz współpracę we wszystkich jej przejawach i promuje to do innych państw, aby sprzyjać ich rozwojowi lub tworzeniu, kształtując zmiany najpierw we społeczeństwach.

Agencja PR „Portland” jest doradcą strategicznych komunikacji, współpracująca z rządami, przedsiębiorstwami, fundacjami i organizacjami non-profit dla tego, żeby kształtować ich historie i komunikować się nimi skutecznie w globalnej publiczności²¹. Według badania Portland można zobaczyć ranking państw, stosujących *soft power* jako narzędzie swojej polityki. Badanie zawiera dane obiektywne, takie jak²²:

1. *Engagement* – siła komunikacji dyplomatycznej i jej wkład w zaangażowanie w sprawy globalne i rozwój;
2. *Culture* – poziom poszanowania wartości narodowych, w tym kultura wysoka i popularna;
3. *Government* – odnosi się do wartości politycznych, które popiera (zabezpiecza) rząd kraju;
4. *Education* – poziom ludzkiego kapitału oraz możliwości i atrakcyjności studiowania dla studentów zagranicznych;
5. *Digital* – dotyczy dyplomacji publicznej, jej infrastruktury (rozbudowania) i możliwości;

¹⁶ Россия 24, *Игра Pokemon Go: миллионы пользователей вышли на охоту за цифровыми зверюшками*, 12.07.2016, <https://youtu.be/nuv5yrKkEho> (dostęp od 26.12.2016).

¹⁷ Уголовная ответственность в России за ловлю Покемонов. *Pokemon GO*, 16.07.2016, <https://youtu.be/sqVX4Z6g5tE> (dostęp od 26.12.2016).

¹⁸ PokemonGo в России, *Где нельзя ловить покемонов*, 25.07.2016, <http://pokemongo-go.ru/gde-nelzya-lovit-pokemonov/> (dostęp od 26.12.2016).

¹⁹ J. Nye jr, *Soft power...*, op. cit., s. 43.

²⁰ Ibidem, s. 44.

²¹ Jonathan McClory, *The Soft Power 30 Report, 2016*, <http://softpower30.portland-communications.com/> (dostęp od 02.01.2017).

²² Dane zawierają opis na stronie <http://softpower30.portland-communications.com/methodology/> (dostęp od 02.01.2017).

6. *Enterprise* – atrakcyjność poziomu ekonomicznego i innowacyjnego, możliwości prowadzenia działalności przedsiębiorczej i gospodarczej.

Index soft power oblicza się za pomocą danych, podanych wyżej, i badania opinii publicznej (*polling*), zapewniając kompleksową podstawę do analizy. *Polling* robiono na podstawie opinii ludzi z pośród całego świata.

Tabela 1.1 Ranking indexu Soft power na 2016²³

	Kraj	Wskaźnik	Uwagi
1	Stany Zjednoczone	77,96	USA zamują <u>pierwsze</u> miejsce wśród kryteriów <i>digital</i> , <i>culture</i> , <i>education</i> ; jednak <u>dziewiąte</u> wśród <i>enterprise</i> , <u>czwarte</u> – <i>engagement</i> , <u>szesnaste</u> – <i>government</i> . A <i>polling</i> pokazuje <u>dziesiąte</u> miejsce.
2	Wielka Brytania	75,97	WB zajmuje <u>drugie</u> miejsce wśród kryteriów <i>education</i> , <i>culture</i> i <i>engagement</i> ; <u>trzecie</u> wśród <i>digital</i> , <u>czternaste</u> – <i>enterprise</i> , <u>trzynaste</u> – <i>government</i> . A <i>polling</i> pokazuje <u>piąte</u> miejsce.
3	Niemcy	72,60	Niemcy zamują <u>trzecie</u> miejsce wśród kryteriów <i>engagement</i> i <u>piąte</u> <i>education</i> ; <u>czwarte</u> wśród <i>digital</i> , <i>culture</i> ; <u>ósme</u> – <i>government</i> ; <u>piętnaste</u> – <i>enterprise</i> . A <i>polling</i> pokazuje <u>siódme</u> miejsce.
4	Kanada	72,53	Kanada znajduje się na <u>drugim</u> miejscu wśród <i>digital</i> , na <u>trzecim</u> – <i>education</i> , na <u>ósmym</u> – <i>culture</i> , na <u>dziwiątym</u> – <i>government</i> , na <u>jedenastym</u> – <i>enterprise</i> , na <u>czternastym</u> – <i>engagement</i> . A <i>polling</i> pokazuje <u>pierwsze</u> miejsce.
5	Francja	72,14	Francja znajduje się na <u>pierwszym</u> miejscu wśród <i>engagement</i> , na <u>trzecim</u> – <i>culture</i> , na <u>piątym</u> – <i>digital</i> , na <u>dziwiątym</u> – <i>education</i> , na <u>piętnastym</u> – <i>government</i> , na <u>osiemnastym</u> – <i>enterprise</i> . A <i>polling</i> pokazuje <u>dziewiąte</u> miejsce.
27	Federacja Rosyjska	46,58	Rosja znajduje się na <u>ósmym</u> miejscu wśród <i>engagement</i> , na <u>jedenastym</u> – <i>digital</i> , na <u>czternastym</u> – <i>culture</i> , na <u>dwudziestym</u> – <i>education</i> , na <u>dwudziestym siódmym</u> – <i>enterprise</i> , na <u>trzydziestym</u> – <i>government</i> . A <i>polling</i> pokazuje <u>trzydzieste</u> miejsce.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych, znajdujących się na stronie <http://softpower30.portland-communications.com/ranking/>

1.2. Media jako czynnik budowania wizerunku kraju na zewnątrz

Pozytywny wizerunek kraju daje więcej możliwości, na przykład, ułatwia nawiązanie kontaktów z innymi państwami w postaci zawierania umów międzynarodowych bądź współpracy międzynarodowej. Tworzy się poprzez komunikowanie międzynarodowe, wykorzystując narzędzia miękkiej siły, i często występuje jako *dyplomacja publiczna* – jest to kreatywny system kolejnych działań. Według J. Nye’a dyplomacja publiczna to instrument, który rząd wykorzystuje poprzez zasoby soft power, aby komunikować i przyciągać społeczność w innych państwach²⁴. Też jest węzeł wzajemnych oddziaływań nie tylko jedynie rządów, lecz i jednostek pozarządowych i organizacji²⁵. Według B. Ocieпки celem dyplomacji publicznej jest wpływ na opinię publiczną za granicą w taki sposób, „aby

²³ Opracowano na podstawie danych <http://softpower30.portland-communications.com/ranking/>

²⁴ J. S. Nye, *Public Diplomacy and Soft Power*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, vol. 616, s. 95.

²⁵ J. Nye jr, *Soft power...*, op. cit., s. 145.

uzyskać wzajemnie korzystne relacje z interesariuszami i ułatwić realizację celów państwa w środowisku międzynarodowym”²⁶. Jednocześnie wpływa ona na postrzeganie rzeczywistości, bo informacja jest dostępna dla wszystkich.

Często dyplomacja publiczna jest utożsamiana z *public relations*. PR związany jest z badaniem różnych trendów społecznych. Analizują istniejące sytuacje i przewidują skutki podejmowanych decyzji poprzez analizę i interpretację opinii publicznej i pozycji różnych stron według istniejących problemów. Innymi słowy, jest to budowanie marki, inaczej ‘kampania brandingowa’, mająca na celu poprawę efektu kraju pochodzenia na wymiarze politycznym i militarnym²⁷. Za pomocą *public relations* można budować relacje z publicznością, nie nawiązując swoje poglądy, a tworząc zaufanie pomiędzy podmiotem a przedmiotem komunikacji.

W porównaniu z oddziaływaniem dyplomacji klasycznej dyplomacja publiczna ma zaś wiele zalet. W szczególności, wymaga mniejszych nakładów, zasobów i środków, ma bardziej zróżnicowane metody, charakteryzuje się większą adaptacją do konkretnych warunków socjokulturowych i tradycji. Ten rodzaj działalności dyplomatycznej pozwala zapewnić lojalność publiczności zagranicznej w dłuższej perspektywie i zbudować trwały wizerunek kraju.

Dyplomacja publiczna według J. Nye’a pracuje w trzech wymiarach²⁸:

1. *Codzienna komunikacja*. Wyjaśnia konteksty decyzji w polityce wewnętrznej i zewnętrznej. Na przykład, urzędnicy po kolejnych debatach i głosowań powinni powiadomić o swoich postanowieniach prasie. Ale czasami zapominają o oddziaływaniu tych informacji w prasie krajowej na prasę zagraniczną, tracąc przede wszystkim na zaprzeczaniu międzynarodowego wizerunku swego kraju. Na przykład, prasa Wielkiej Brytanii po serii wypadków kolejowych określiła swój kraj jako ‘kraj trzeciego świata’ i prasa zagraniczna powtórzyła to określenie, co spowodowało pewien spadek atrakcyjności państwa. Tu kwestia także dotyczy radzenia sobie z kryzysami i przeprowadzania kontrataków. By nie utracić swojego image’u rząd musi szybko reagować na fałszywe oskarżenia i informacje docierające do międzynarodowej opinii publicznej.

2. *Komunikacja strategiczna* skupia się na omówieniu najważniejszych politycznych tematów. Przekazy polityków muszą być zgodne z realizowaną polityką, bo czyny mówią więcej niż słowa, inaczej będzie to wyglądało jako mylący zlepek pomieszanych przesłań.

3. *Długotrwałe rozwijanie międzynarodowych relacji*. Rozwój bezpośrednich kontaktów z zagranicą poprzez system wymiany, programu stypendiów naukowych, które pozwala zagranicznym obywatelom osobiście zapoznać się z krajem. Takie kontakty są bardzo efektywne w kontekście osiągnięcia postawionych celów politycznych. To powoduje rozwijanie przyjaźni pomiędzy krajami wymiany. Takie programy są wysoko cenione w USA, gdzie działają sponsorowane przez państwo programy wymiany dla poprawiania negatywnego imagu Stanów Zjednoczonych, takie jak FLEX (obszar byłych republik radzieckich), YES (dla krajów z dość dużą liczebnością muzułmanów), A-SMYLE (dla Serbii i Czarnogóry). W Unii Europejskiej najbardziej znanym programem wymiany studenckiej jest Erasmus. Jak pokazuje praktyka, programy edukacyjne nie tylko korzystnie wpływają na wizerunek krajów, ale i przyczyniają się do rozprzestrzeniania się wartości i stylu życia wybranego kraju na całym świecie.

Obecnie do form prowadzenia dyplomacji publicznej należą: pracę informacyjną, wyjaśniającą za pośrednictwem sieci internetowej, dyplomację kulturalną, programy pomocy finansowej krajom potrzebującym, wymiany i stypendia edukacyjne lub/i naukowe i inne działania skuteczniejszego budowania wizerunku i prestiżu państwa. W tym ważną rzeczą jest to, co odróżnia dyplomację publiczną od nawiązania idei (w tym propagandy), że

²⁶ B. Ociepa, *Nadawanie za granicę jako narzędzie dyplomacji publicznej w warunkach komunikowania globalnego*, w: J. W. Adamowski i A. Jaskiernia (red.), *Komunikowanie masowe i polityka medialna w epoce globalizacji i cyfryzacji - aspekty międzynarodowe*, Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, s. 84.

²⁷ B. Ociepa, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o., Warszawa, 2013, s. 92.

²⁸ J. Nye jr, *Soft power...*, op. cit., s. 146-148.

istnieje możliwość postrzegania reakcji odwiatowej publiczności podczas dopasowywania strategii polityki zagranicznej.

Często państwa rozwinięte nadają pomoc finansową w ramach marki (brandingu) swego kraju dla państw ubiegających się o trudne stanowisko ekonomiczne i gospodarcze. Kluczową rolę odgrywają państwowe i prywatne fundacje charytatywne, na przykład, fundacja Billa i Melindy Gates. Dobre uczynki nazywają się w świecie dyplomatycznym *disaster diplomacy*, oznaczające udzielanie pomocy innym krajom w zakresie likwidacji skutków sztucznych i naturalnych katastrof.

Dyplomacja kulturalna rozpatrywana jest jako metoda tradycyjna, jedna z najbardziej efektywnych narzędzi dyplomatycznych. Skierowana ona jest na osiągnięcie celów polityki zagranicznej państwa poprzez rozwój współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, w ramach której kraj opowiada o sobie za pomocą sztuki. Służy poprawie wzajemnych porozumień między krajami, zmniejszając dystans. Przykładem może tu służyć Wielka Brytania w zakresie brandingu swego kraju: wszyscy słyszeli o takich jak 'The Beatles', Shakespeare, James Bond bądź Mr. Bean, britisz i britart. Pod koniec lat 90-tych nawet została uruchomiona cała kampania wizerunkowa 'Made in Britain' do aktualizacji wizerunku Brytanii w świecie²⁹. Niemcy też dysponują marketingiem narodowym, budując swój pozytywny wizerunek w oparciu o wysokiej jakości niemieckich marek (np. Bosch, BMW, Mercedes, Siemens) albo też za pośrednictwem inicjatywy 'Deutschland – Land der Ideen', gdzie głównym kapitałem są idee, a obraz państwa kojarzy z potęgą ekonomiczną i komfortowym miejscem dla życia i twórczości³⁰.

Mówiąc językiem prostym, dyplomację kulturalną można porównać z przypadkami z życia codziennego. Często tak się zdarza, iż przy pierwszym spotkaniu ludzie zadają pytania sobie o interesach i upodobaniach, na przykład, jakie książki czyta ten człowiek, jaką muzykę lubi, czy zna się na instrumentach muzycznych itp. Z kolei w odpowiedzi słychać coś podobnego do reklamowania samego siebie (innymi słowy tworzenie wizerunku siebie). Już wtedy pytający ocenia czy odpowiadający wywiera atrakcyjność. Po drugie, udzielana jest wymiana informacji, według której ludzie rozszerzają swoją wiedzę. Więc, dyplomacja kulturalna – to proces wymiany informacji o sztuce: w aspekcie międzynarodowym to działa tak samo, ale na większej skali.

Dyplomacją kulturalną zajmują się ministerstwa państwowe (np. edukacji, rolnictwa i rozwoju, turystyki), ambasady i konsulaty, międzynarodowe centrum kultury, powołane instytuty kultury państwa (np. Instytut A. Mickiewicza, Instytut Goethego, Instytut Konfucjusza), organizacje pozarządowe. Budżet wydawany na realizację strategii różni się w zależności od kraju i jego popularności. Instytut Goethego, British Council, Institut de France, na przykład, większość wydatków otrzymuje z kursów językowych i egzaminów administracyjnych³¹.

W ramach inicjatyw dyplomatycznych mogą być stosowane:

1. sztuka, w tym teatr, film, muzyka, taniec, malarstwo, rzeźba;
2. festiwale, wystawy, w tym międzynarodowe wystawy EXPO;
3. programy edukacyjne i programy wymiany naukowych i akademickich, programy językowe za granicą;
4. literatura: tworzenie bibliotek za granicą i tłumaczenia na języki obce dzieł narodowych;
5. nadawanie nowości i programów kulturalnych za granicą;
6. dyplomacja religijna, w tym inicjatywy dialogu między religiami³².

²⁹ Ю. В. Николаева, Н. М. Боголюбова, *Межкультурная коммуникация и международный культурный обмен: учебное пособие*, СПбКО, 2009.

³⁰ <http://www.land-der-ideen.de/initiative/ueber-uns> (dostęp od 12.01.2017).

³¹ В. Клименко, *Культурная дипломатия: элегантный тандем искусства и политики*, 2016, <https://www.culturepartnership.eu/article/cultural-diplomacy> (dostęp od 12.01.2017).

³² Michael J. Waller (red.), *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare*, Institute of World Politics Press, Washington, DC 2009, s. 82–87.

Jednak mass media też mają bardzo skuteczny wpływ na to, aby wzbudzić zainteresowanie kulturą, na przykład, za pośrednictwem sieci internetowej. Strona wideo hostingu 'YouTube' służy udostępnianiu materiałów audiowizualnych, czym oddziałuje na komunikowanie międzynarodowe, bo nie ma na tej stronie ograniczeń w zasięgu terytorialnym ze względu na dostęp do źródeł informacyjnych, chyba że autor materiału postanowi inaczej. W 2012 r. taniec piosenkarza południowokoreańskiego PSY, który można zobaczyć na teledysku 'Gangnam Style', stał się tak kultowy, że ludzie na całym świecie zaczęli go powtarzać. Z kolei przyniósł sławę wykonawcy. Piosenkarza zaczęto zapraszać do licznych talk-show głównie w Stanach, na koncerty innych wykonawców.

Media jako skuteczne narzędzie wpływu często stają się czynnymi aktorami polityki zagranicznej. Wielkie korporacje medialne z kolei pełnią funkcje aktorów dyplomacji publicznej. W ujęciu miękkiej siły przekazy medialne mogą mieć charakter miękkiej (rozrywki, skandale, sensacje); w ujęciu twardej siły mają charakter twardej (media opinii, informacja o polityce wewnętrznej i zewnętrznej, problemy gospodarcze, przekazy propagandowe, walka informacyjna). I jak pokazują badania, ludzie są bardziej nastawieni na odbiór miękkiej informacji i z punktu widzenia konsumpcji większość krajów demokratycznych przedstawia obywatelom to, czego oni oczekują. W komunikowaniu globalnym ważna jest korelacja wiarygodności mediów z ich wpływowością. Taką zależność widać na przykładzie niskiej wartości mediów w krajach ze słabą pozycją międzynarodową. W przypadku wydarzeń narażających takie państwo musi ono dokładać starań, żeby przeciwdziałać możliwym konsekwencjom negatywnym. Tak było w przypadku negatywnego obrazu Polski w mediach niemieckich i podejmowanych przez RP prób łagodzenia klimatu relacji medialnych w okresie rządów PiS.

Środki przekazu mogą stać się bezpośrednimi uczestnikami relacji międzynarodowych w przypadku zaangażowania mediów i dziennikarzy w stosunkach międzynarodowych. Dobrze to wyjaśnia koncepcja efektu CNN według której po pierwsze okazuje się, iż media wpływają bezpośrednio na politykę zagraniczną (w czasie kryzysów humanitarnych w latach 90-ch nadawania przez CNN wymuszało przyspieszyć do podjęcia pewnej decyzji o interwencji humanitarnej). Po drugie określa zasady porządku dziennego (agendy). Według McCombsa i Shawa media ustanawiają, które tematy stają się przedmiotem publicznego zainteresowania bądź o czym będzie chodziło. Jeszcze warto zauważyć, że CNN został znany jako pierwszy nadawca transmisji konfliktu zbrojnego w realnym czasie³³. Tysiące ludzi miało możliwość śledzenia przed ekranem przebiegu działań wojennych w Wietnamie. Interwencja Stanów Zjednoczonych odniosłaby sukces, gdyby środki przekazu nie były zafałszowane i w większości nie koncentrowały się na zwycięstwie USA³⁴. Wywoływało to negatywne reakcje zarówno społeczeństwa amerykańskiego, jak i międzynarodowej opinii publicznej.

W ramach nawiązania kontaktów z Polonią, znajdującą się poza terytorium ojczyzny, Polska zajmuje się transmisją telewizyjną. TVP SA nadaje programy w języku polskim i innych językach celowo realizując programy demokratyczne, społeczne i kulturalne, w tym edukacyjne³⁵. TVP musi promować pozytywny wizerunek Polski, dostarczać informacje z punktu widzenia polskich i unijnych media. RP także nadaje telewizję Bielsat w języku białoruskim, ponieważ jest skierowana na rzecz wspierania wartości demokratycznych, dążenia do zmiany społecznej poprzez zapewnienie dostępu do niezależnych źródeł informacji³⁶. Pomoc na Białorusi wyjaśnia się tym, że działa w ramach projektu Partnerstwa Wschodniego. Nie odnosi to zaś skutku, bo mieszkańcy dużych miast nie oglądają tej telewizji. Transmisja nadawana jest w języku białoruskim i kierowana jest do miast okręgowych. W stolicy bowiem większość obywateli posługuje się językiem rosyjskim.

³³ Marketing internetowy, A. Sztoss, *Efekt CNN*, 02.02.2016, <http://www.marketinginternetowy.info.pl/efekt-cnn/> (dostęp od 05.02.2017).

³⁴ Strategy Research Project, Margaret H. Belknap, *The CNN Effect: Strategic Enabler or Operational Risk?*, http://www.iwar.org.uk/psyops/resources/cnn-effect/Belknap_M_H_01.pdf (dostęp od 12.01.2016).

³⁵ B. Ociepka, *Nadawanie za granicę...*, op. cit., w: J. W. Adamowski i A. Jaskiernia (red.), *Komunikowanie masowe ...*, op. cit., s. 92.

³⁶ Ibidem, s. 97.

Bezpośrednio nie ma miejsca na reprezentację polskiej kultury i wizerunku Polski. Jednak wspiera dobrosąsiedzkie stosunki z państwem podzielającym te same wartości, co i współczesny obszar krajów demokratycznych.

Szczególną rolę w obrazie jakiegokolwiek państwa pełną historycznie powstałe stereotypy, które mają duży wpływ na stosunki pomiędzy państwami. Już istniejące w kontekście historycznym zwyczaje i przekonania pośród innych aktorów. Stereotypy są stałe i bardzo trudne dla wykorzenienia z głów innych, ponieważ próby ich zmian będą spotykane z oporem³⁷.

Ocena zasobów dyplomacji publicznej Rosji spotyka się z różnymi problemami. Jak wiadomo po upadku Związku Radzieckiego Rosja musiała podejmować działania o postrzeganiu jej jako nowego uczestnika stosunków międzynarodowych. Jednak kojarzenia Rosji ze Związkiem Sowieckim (ocenianego przez wiele lat jako wroga i postrzeganie obrazu supermocarstwa) miało negatywny wpływ i hamowały procesy transformacji w samej Rosji, a także w byłych republikach. Nie łatwo było Rosji odzyskać swoją pozycję i wpływy w regionach nowopowstałych państw (do niedawna byłych republik radzieckich) z powrotem. FR spotkała się z problemem kształtowania własnego wizerunku poprzez politykę i działań MSZ, bo nie miała skutecznie rozbudowanej strategii, więc wizerunek kraju tworzyły media zagraniczne. W 2004 r. W. Putin wystąpił z inicjatywą o konieczności opracowania strategii z zakresu budowania i poprawy wizerunku państwowego za granicą. Za priorytety uznano:

- promowanie rosyjskiego kulturowego dziedzictwa i rozwój ruchu turystycznego,
- wzmocnienie związków kulturowych i integracji Rosji z innymi państwami,
- współpraca w dziedzinie nauki i edukacji, przeprowadzenie imprez sportowych,
- uczestniczenie w projektach społecznych oraz rozwijanie dyplomacji religijnej,
- tworzenie zasobów informacyjnych w języku angielskim, arabskim, hiszpańskim, skierowanych do różnych krajów³⁸.

W 2005 r. stworzono pierwszą kanał informacyjny – *Russia Today*, która zdaniem rosyjskiego rządu jest alternatywnym źródłem informacji innych media zagranicznych. Programy nadawane są głównie w języku angielskim. Za jej pomocą Rosja nadaje swój punkt widzenia na temat wydarzeń bieżących ze świata.

1.3. Media w kampaniach wyborczych

Nieodłączny element zapewniający utrzymanie kontroli nad władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą w świecie demokratycznym stanowią *media*. Z tej perspektywy występują one w postaci „strażników” popierających uczciwość i sumienność organów władzy publicznej. Z innej zaś strony wpływ mediów jest o tyle duży, że zaczęto o nich mówić jako o czwartej władze. Oddziałują bowiem na kształtowanie się poglądów i politykę poprzez różne sposoby przekazu informacji.

Politycy – to osoby publiczne i im często poświęcają dużo uwagi, zwłaszcza w trakcie kampanii wyborczych. Kampania wyborcza – to wydarzenie polityczne, w którym media, stosując marketing polityczny, występują jako pośrednik promujący pomiędzy aktorami gry o wybory a publicznością. Głównym celem dla polityków podczas wyborów jest właśnie ich wygranie. Zadaniem obywateli jest wywieranie wpływu na przebieg decyzyjny poprzez zgłoszenie się (inaczej frekwencje wyborcze) głosów na preferowanego kandydata, co zaś pokazuje o ile akceptują system polityczny. Cel mediów polega na przekazywaniu gorących wiadomości i dyskusji

³⁷ Н. Авдеева, *Формирование имиджа России на примере телеканала Russia Today*, w: И.А. Василенко (red.), *Имидж России: стратегия, тактика, технологии: материалы научной конференции кафедры российской политики факультета политологии МГУ имени М.В. Ломоносова 26 ноября 2013 г.*, Пушкино 2014, s. 37.

³⁸ Ibidem, s. 39.

o walce liderów o dominację, poprzez artikulacje lub podejmowania potrzeby i żądania odbiorców. Rywalizacje w danym zasięgu można porównać z wyścigami konnymi³⁹. Dla odbiorców dane wydarzenie jest utożsamiane z rozrywką, nawet w niektórych sensie sportową. Media zawsze się skupiają na liderach i wyświetlają w największym stopniu tych, które mają dominujące pozycje, bo w prawie nikt nie jest ciekawy, kto przegrał. Badano bowiem opinie publiczne, prowadzono liczne sondaże na podstawie których robiono założenia, kto może liczyć na poparcie większości, co z kolei doprowadzi do wzrostu szans na zwycięstwo.

W przypadku kampanii D.Trumpa można podkreślić skandaliczność tej osoby, która zawsze zwraca na siebie uwagę jako sensacyjna nowość, pojawiająca na pierwszych stronach we wszystkich mediach. Jego śmiałe i aroganckie wystąpienia sprzyjały wzrostu jego niesamowitej popularności wśród wyborców. Jednak po skandalu WikiLeaks, dotyczącego ujawnianiu materiałów o mailach szefa sztabu demokratów H.Clinton (gdzie, na przykład, przedstawiciele jej komitetu szydzą z jej najpoważniejszego rywala – B.Sandersa, albo gdzie było wspomniane o przekupstwie mediów)⁴⁰, Trump zaś otrzymał przewagę, na tle jego wad bowiem reputacja Clinton zachwiała się.

Z pojawianiem się nowych rozwiązań technologicznych coraz szybciej nowe media zastępują stare, ale nie zapomniano o ich współistnieniu, zacieraniu różnic pomiędzy nowymi oraz tradycyjnymi mediami⁴¹. Dzięki cechom ustroju demokratycznego, którego gwarancją jest wolny dostęp do informacji, ludność jest poinformowana o bieżących wydarzeniach i z większą ochotą oraz możliwościami uczestniczy w życiu politycznym państwa. W ten sposób też rozwijają się warunki zmiany świadomości grup społecznych co do poglądów dotyczących różnych wydarzeń. Przykładowo, poprzez e-prasy czytelnicy mogą uczestniczyć w dyskusjach, pozostawiając komentarz innym czytelnikom oraz dziennikarzom bądź wymieniać pliki lub linki między sobą na odpowiedniej stronie.

Trzeba zauważyć, iż media nie mogą radykalnie zmieniać podstaw wyborców. Media ich modyfikują albo wzmacniają istniejące przekonania. Prezentowanie przewódców według Joshuy Meyrowitza odbywa się za pomocą sposobu ich ukazywania⁴². Jego zdaniem pokazywanie przywódców 'takich jak my' wywołują efekt tego, że zostają oni ocenione podczas nagrania telewizyjnego (więc bo często uczestniczą w różnych wywiadach oraz talk-show, i z całą pewnością mogą być poddane presji ze strony prowadzącego program przy wykorzystaniu obciążających i zaskakujących pytań w celu wykrywania ich namiarów i motywacji) i w świetle reflektorów widać ich osobowości⁴³. Zdaniem Capella i Jamiesona ludzie z kolei widzą, co kieruje kandydatami najpierw poprzez oddanie przez nich jakiejś idei (czyli zadanego kierunku), a poza tym poprzez strategiczną kalkulację (czyli czy jest skuteczna i konieczna)⁴⁴. W ten sposób jest tworzony portret motywów działania.

Jednym z czynników związanych z oddziaływaniem mediów jest rola wpływów konglomeratów. Imperia medialne ustanawiają nowy porządek medialny i są zorganizowane w taki sposób, że ci, kto sprawuje władzę nad tymi strukturami, będą mieli istotne znaczenie na wytwarzanie wiadomości, które są podawane przez media. Więc na osiągnięcie celów politycznych ma znaczenie wykorzystania swoich wpływów przez magnatów medialnych⁴⁵.

Wspominając o magnatach nie można minąć o takich postaci jak Rupert Murdoch albo Silvio Berlusconi. Pierwszy raczej jest znany poprzez duży obszar jego wpływów na świecie. Jest on właścicielem dużych korporacji medialnych (jak np. News Corporation, Fox, Sky, The Sun, The Times), za pomocą których wpływa między innym na przebieg kampanii wyborczych. Tak więc w latach 70-tych dzięki jego wpływowi partia konserwatywna

³⁹ J. Street, przekł. T.D. Lubański, *Mass media, polityka, demokracja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 42.

⁴⁰ P. Henzel, *Poważny skandal w partii Hillary Clinton. Za sprawą stoją Rosjanie?*, 25.07.2016, <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/wladze-usa-zaniepokojone-wyciekami-poufnych-informacji/sfcmqd> (dostęp od 27.02.2017).

⁴¹ M. Magier, *Udział nowych mediów w kształtowaniu opinii publicznej*, w: M. Jeziński (red.), *Nowe media w systemie komunikowania. Polityka*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 71.

⁴² J. Street, *Mass media...*, op. cit., s. 43.

⁴³ Ibidem

⁴⁴ Ibidem, s. 44.

⁴⁵ Ibidem, s. 115.

przegrała wybory w Australii, jednocześnie bowiem Murdoch wspierał lidera partii pracy Gough Whitlam'a⁴⁶. W Wielkiej Brytanii media Murdoch'a aktywnie wspierali konserwatywnych premiera Margaret Thatcher i Johna Major'a, a następnie "nowego labourzystę" Tony'ego Blaira. W USA od czasów prezydenta Ronalda Reagana oni głównie agitowali za republikanów. Zdaniem krytyków polityczne ukierunkowanie należących do Murdoch'a czasopism i stacji telewizyjnych nie było spowodowane według jego poglądów osobistych i byli motywowani tylko interesami jego gry na tej lub innej scenie⁴⁷. Tak, po porażce republikanów w wyborach w 2006 r. w USA znacznie wzrosła dotacja korporacji „News Corp.” na potrzeby partii demokratycznej. Wpływy Ruperta Murdocha, a zwłaszcza na władzę ustawodawczą i wyniki wyborów, naprawdę przerażają polityków, zwłaszcza jeżeli wziąć pod uwagę ten fakt, że nadawanie jego prasy, stacje telewizyjnych stanowią większość na rynku medialnym w licznych krajach⁴⁸.

Przykład Silvio Berlusconi'ego też dobrze ilustruje jakie zdolności posiadają media. Jeszcze wcześniej włoski przedsiębiorca zajmował się budownictwem. Lecz od czasu nabycia tygodnika 'Il Giornale' oraz stacji telewizyjnej w ciągu dziesięciu lat, które nabierało niesamowite wzięcie, bądź zakupu klubu piłkarskiego 'A.C. Milan' zyskuje od tego popularność⁴⁹. W tym także łączył holdingi własne z niektórymi kanałami telewizyjnymi zagranicznymi. Jego aktywna działalność odbiła się na rezultatach przebiegu kampanii wyborczej w 1994 r., kiedy założył partię 'Forza Italia' i stał się premierem Włoch⁵⁰. Od 2001 r. do ponownego zwycięstwa doprowadziła intensywna telereklama z wykorzystaniem znakomitych osób kanałów 'Mediaset'. Warto jeszcze wspomnieć, że od początku założenia mediabiznesu, Berlusconi w sposób otwarty sympatyzował USA, zachwycał i propagandował wszystko, co jest amerykańskie, szanował bowiem pomoc Stanów powojennym Włochom⁵¹. To z kolei doprowadziło do przyjaźni pomiędzy Bushem a Berlusconi.

Ważną rolę podczas debat prezydenckich od lat 60-ch pełni ich transmisja telewizyjna. Temu podstawowym wzorcem służy debata pomiędzy Kennedy a Nixonem, która w większym stopniu wpłynęła na preferencje wyborców, niż inne środki ówczesnego przekazu. Dane doświadczenie pokazuje zalety i wady oraz istotne fakty i właściwe błędy, popełnione przez Nixona i jego sztab⁵².

Pierwsze pominięcie przez Nixona była właśnie zgoda na debaty, nie potrzebował bowiem jej pod względem sondażu opinii publicznej⁵³. Z innej strony dla Kennedy'ego było koniecznym jak najwięcej pojawiać się przed kamerami, bo wcześniej rzadko występował na antenie.

Drugim błędem był wizerunek Nixona: przyjechał do studia zmęczony (po północy zawitał do Chicago i rano wyjechał na wiec) i zdenerwowany. Skorzystał z pudru do ukrycia nieogolonej twarzy, podczas gdy Kennedy w ogóle zrezygnował się z make-upu. Do tego można zaliczyć szary garnitur Nixona, który podkreślił szarość i bolesność jego całego obrazu na szarym tle. Nie da się powiedzieć tego o Kennedy'm: ciemny garnitur, świeżość i uśmiech sprawowały przyciągnięcie atrakcyjności do jego osoby jako takiej⁵⁴. Miało wpływ również zdenerwowane zachowanie Nixona na kontrast pomiędzy kandydatami, w tym skierowanie przemówienia: Kennedy bardziej mówił do odbiorców poza kamerą, Nixon zaś zwracał się więcej do rywala⁵⁵.

⁴⁶ economic-definition.com, *Pynepm Mepdok (Rupert Murdoch)* – *emo*, 22.01.2014, http://forexaw.com/TERMS/Economic_terms_and_concepts/Business/11569_%D0%A0%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82_%D0%9C%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BA_Rupert_Murdoch_%D1%8D%D1%82%D0%BE, (dostęp 25.02.2017).

⁴⁷ *Pynepm Mepdok...*, op. cit.

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ italy4.me, *Сильвио Берлускони*, <http://italy4.me/izvestnye-lyudi/silvio-berlusconi.html> (dostęp od 25.02.2017).

⁵⁰ italy4.me, *Сильвио Берлускони*, op. cit.

⁵¹ A. Friedman, *Berlusconi. The epic story of the billionaire who took over Italy*, ACT:CORPUS, 2016, s. 137–151.

⁵² Marketing w polityce, M. Ratajczak, *Debata Nixon-Kennedy 1960*, <http://www.marketingwpolityce.zgora.pl/telewizja/debata1960/debata1960.html> (dostęp od 18.03.2017).

⁵³ M. Ratajczak, *Debata...*, op. cit.

⁵⁴ Ibidem

⁵⁵ Ibidem

Ten przykład pokazał o ile telewizja ma większe zalety w porównaniu z prasą bądź radio, i służył podstawą do zwracania uwagi na nowe środki masowego przekazu na politykę.

Chociaż transmisja telewizyjna jest aktualnym sposobem przekazywania informacji na temat wydarzeń państwowych oraz poza jego granicami, zaczynają wypierać jej nowe zasoby medialne takie, jak narzędzia internetowe. Coraz częściej, coraz szybciej nabiera tempa prowadzenie blogów na rzecz debaty politycznej w Internecie, wychodzi bowiem na płaszczyznę międzynarodową. Przykładem tego jest zwycięstwo Baracka Obamy w 2008 r.

Obama bardzo poważnie odniósł się do swojej kampanii wyborczej. Zaczął aktywną agitację w Internecie, zabezpieczył się wsparciem gwiazd Hollywood i zyskał popularność wśród amerykańskiej prasy. Aby odrodzić "american dream" Obama zamierzał wspierać klasę średnią i zmniejszyć przepaść między bogatymi a biednymi, zrobić bardziej dostępną edukację dla większości obywateli. Często krytykował politykę zewnętrzną administracji Busha. Jego zdaniem bowiem on doprowadził do spadku pozycji Stanów Zjednoczonych na świecie. Kluczową rolą musi stać powrót USA do statusu lidera światowego.

Kampania wyborcza została zbudowana pod hasłem "Ameryka czeka na zmiany". W dużym stopniu też jest oparta na reklamie internetowej, zwłaszcza w wyszukiwarkach. Wykorzystywano do tego marketing online poprzez różne social media ('Obama wszędzie': na Facebook'u, MySpace itp.) oraz poprzez witrynę internetową www.barackobama.com, gdzie pozwolił ludziom się angażować w proces przedwyborczy i skupił się bardziej na młodych ludzi. Strona zawiera logo Obamy – białe koło, które kojarzy między innym z literą 'O' oraz wschodzącym słońcem na niebieskim tle nad zaokrąglonym polem w białym i czerwonym kolorze⁵⁶. Do tego dodali zdjęcie Obamy w białym ubraniu, kojarzącego między innym z wizjonerem nowej, lepszej Ameryki.

Jego sztab stworzył tę stronę w taki sposób, aby każdy mógł sobie założyć stronę, zachęcając innych do udziału we wsparciu jego programu. Do dyspozycji użytkowników znajdowały się elementy strony, które:

1. opowiadały o kandydacie, jego programie politycznym;
2. zawierały zasoby multimedialne takie, jak zdjęcia, filmy wideo (Barack TV), różne pliki do pobrania;
3. zawierały zasoby do wymiany komentarzami w dyskusjach między sobą;
4. informowali o codziennych działaniach kandydata;
5. stosowali się w celu finansowania kampanii wyborczej – sklep internetowy⁵⁷.

Godny uwagi jest fakt, iż większość środków (45 z 55 mln dolarów) na finansowanie kampanii wyborczej Obama otrzymał od użytkowników swojej strony poprzez dokonania wpłaty na konto kandydata⁵⁸. Jak widać dana taktyka pozwoliła mu wyrwać się do liderów w walce o fotel prezydencki.

Wpływ mediów zarówno starych, jak i nowych nie wolno lekceważyć. Stanowią one nieodłąbną część naszego życia. Pośrednio lub bezpośrednio oddziałują na nasze decyzje w różnych sferach działalności, bądź to dziedzina obywatelska, masowa, publiczna czy profesjonalna, na wyższym szczeblu.

⁵⁶ Ł. Wojtkowski, *Kampania prezydencka online – USA 2008*, w: M. Jeziński (red.), *Nowe media w systemie komunikowania. Polityka*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 147.

⁵⁷ Ł. Wojtkowski, *Kampania...*, op. cit., w: M. Jeziński (red.), *Nowe...*, op. cit., s. 148-150.

⁵⁸ Ibidem, s. 148.

2. Media a gra o demokracje

Jak już wspomniano, środki masowego przekazu, wykorzystuje się jako instrument władzy (tzw. czwarta władza). Oddziałują bowiem na kształtowanie się opinii publicznej, zdolnej do budowania i zaburzania życia politycznego i społecznego danego państwa. W ostatnim stuleciu media masowe, bardzo dynamicznie się rozwijają⁵⁹. Od początku drukowania gazet do korzystania z radiofonii i telewizji przeszło niemal kilka wieków. Z pojawieniem nowych mediów w ciągu ostatnich kilkanaście lat zasięg przekazu po względem terytorialnym się skurczył, a zaś pod względem pojawiających nowych możliwości się rozszerzył.

Media drukowane są narzędziem tradycyjnym. Skoro mają najdłuższe praktyczne zastosowanie, mają one największą zawartość analityczną. W strukturze mediów radio jest jednym z operatywnych ich narzędzi. Jest do przyjęcia, nie potrzebuje bowiem rezygnacji ze spraw codziennych. Większość słuchaczy stanowią kierowcy samochodów oraz ich pasażerowie. Radio wywiera niewątpliwy wpływ na ludzi. W systemie medialnym jest zorientowane przede wszystkim na percepcję słuchową, ponieważ oddziałuje intensywnie, niż inne środki na wyobraźnię człowieka⁶⁰.

Radio daje ogromne możliwości oddziaływania na odbiorców. Logika materiału, poprawny tekst oraz dobrze rozbudowany system argumentacji musi przyciągać uwagę słuchaczy. Cechy percepcji psychologicznej okazują się o tyle skuteczne, o ile prowadzący programu ich wykorzystuje⁶¹. W radiu ważne jest nie tylko to, co zostało omówione, ale głównie w jaki sposób ta informacja została przekazana. Zmiany tonalności, logiczne i emocjonalne akcenty, pauzy, wzmocnienia i zmniejszenia siły dźwięku, tempo, rytm – są czynnikami oddziaływania na audytorium odbiorców⁶².

Internet rozszerza możliwości zarówno nadawców, jak odbiorców programów, przyczyniając się do intensyfikacji kontaktów. Związane jest to ze sprzężeniem zwrotnym, które pozwala na czynne zaangażowanie w pracę stacji radiowej.

Telewizja jest najpopularniejszym zasobem informacji masowej. Obejmuje prawie wszystkie warstwy społeczności. Jej wpływ na odbiorców jest najbardziej skuteczny, w porównaniu z innymi środkami⁶³. Ponieważ może oddziaływać bezpośrednio na emocje poprzez percepcję wzrokową. W tym w porównaniu z innymi mediami jest bardziej zdolna do szybkiego, pełnego, wiarygodnego i emocjonalnie bogatego rozpowszechniania wiadomości⁶⁴. Informacja dociera do odbiorców poprzez zasoby werbalne i niewerbalne. Tutaj wskazuje się na czynnik *personifikacji informacji*⁶⁵. TV ma możliwość łączenia się odbiorców z wydarzeniami, które są wyświetlane na ekranie. Taki „symultанизм” tworzy poczucie obecności widzów w miejscu wydarzenia i nadaje tej informacji więcej wiarygodności.

Agencje informacyjne pełną rolę zaopatrzenia informacją operatywną mediów masowych na tematy polityczne, ekonomiczne, społeczne, kulturalne. Innymi słowy ich główną funkcją jest zbiór wiadomości. Różnią się:

- tematyką (ogólnoinformacyjne, specjalistyczne),
- objętością (np. ilość stron bądź wiadomości),
- częstotliwością (ciągle nadchodzące wiadomości, ilość numerów w dzień, miesiąc, itp),

⁵⁹ Janusz W. Adamowski (red.), *Wybrane zagraniczne systemy medialne*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne 2008, s.7.

⁶⁰ History journal, *Радио в системе СМИ. Виды радиовещания и формы радиопрограмм. Тенденции развития*, <http://history-journal.ru/index.php?request=full&id=103> (dostęp od 23.03.2017).

⁶¹ Ibidem

⁶² Ibidem

⁶³ Телевидение в системе СМИ. Современные проблемы и принципы функционирования, <http://history-journal.ru/index.php?request=full&id=102> (dostęp od 24.03.2017).

⁶⁴ Ibidem

⁶⁵ Łączenie cech osobistych prowadzącego program z informacją, o której mówi prowadzący.

- sposobem transmisji (np. poprzez kanały satelitarne, pocztę, itp),
- formą (np. elektroniczną lub drukowaną),
- orientacją na grupy konsumentów (np. media ogółne lub regionalne, organizacje państwowe lub komercyjne)⁶⁶.

Współzależność mediów drukowanych, radiofonii i telewizji zazwyczaj polegają na podziale ich zadań. Ogólne można powiedzieć, iż radio skupi się na informowaniu, telewizja – na uwidacznianiu, a gazeta – na analizowaniu i wyjaśnieniu⁶⁷. Dzisiaj przy okazji wyborów gazeta, radio i telewizja, należące do jednego właściciela, tworzą najbardziej wygodne możliwości komunikacyjne. W tym samym czasie bowiem mogą intensywnie działać na rynku. W takiej sytuacji wywierają wpływ na opinię publiczną poprzez ciągłość przepływu informacji społecznej⁶⁸.

2.1. System medialny – zagadnienia teoretyczne

Media (inaczej środki masowego przekazu, środki masowej informacji, media masowe), w szczególności w czasach dzisiejszych, kiedy informacja jest powszechnie dostępna prawie dla każdego, stanowią integralną część naszego życia.

Funkcjonowanie mediów, według B. Golki, zależy od reżimu politycznego: autorytarnego bądź demokratycznego. Z tego prostego powodu, że więź łącząca środki masowej informacji z innymi instytucjami społecznymi jest zależna i wpływa na przebieg przekazu informacji w społeczeństwie⁶⁹. Z punktu widzenia politologicznego autorytarny system medialny traktowany jest jako instrument władzy, cenzury, propagandy i manipulacji. W pracy dziennikarskiej często występuje „brak podziału między informowaniem a komentowaniem”⁷⁰, a forma własności mediów w większości przypadków – państwowa. Odwrotnie działa demokratyczny system medialny. Polega on na pluralizmie form własności i przekazywaniu treści. Istniejący system norm prawnych, tworzony przez instytucje władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowej państwa, jest gwarancją wolności wypowiedzi. W tym z kolei media występują jako gwarant sprawiający kontrolę nad aparatem państwowym. Z punktu widzenia medioznawczego B. Golka uznaje wpływ postępu technicznego, zależności mediów od polityki krajowej, regulacje prawne, zapewniające wolność słowa, prawdziwość treści podanych źródeł informacji, formy własności i stopień ich koncentracji oraz środowisko dziennikarskie⁷¹.

Inaczej rozumie system medialny B. Dobek-Ostrowska. Wymienia dwa pojęcia: system medialny oraz system masowego komunikowania (jest to zarówno media masowe, jak i jego otoczenie). Uznaje pierwsze pojęcie za jądro systemu masowego komunikowania, które jest zależne od procesu postępu technicznego. Odnosi się więc do tego⁷²:

- system prasowy;
- system radiowy;
- system telewizyjny;
- nowe media;
- telematyka.

⁶⁶ Информационные агентства в системе СМИ РФ. Назначение, становление и развитие, 21.08.2015, http://studopedia.ru/15_125645_informatsionnie-agentstva-v-sisteme-smi-rf-naznachenie-stanovlenie-i-razvitie.html (dostęp od 25.03.2017).

⁶⁷ History journal, *Paduo ...*, op. cit.

⁶⁸ Ibidem

⁶⁹ Z. Oniszczyk i M. Gierula (red.), *Mało znane systemy medialne*, Wydawnictwo „HUMANITAS”, Sosnowiec 2007, s. 9.

⁷⁰ B. Golka, *Zagraniczne systemy informacji masowej – zagadnienia teoretyczne*, w: J. Adamowski, B. Golka, E. Stasiak-Jazukiewicz, *Wybrane zagraniczne systemy informacji masowej*, Część II, Warszawa 1997, s.11.

⁷¹ Ibidem, s. 20-53.

⁷² B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 2004, s. 148.

Do otoczenia przyjmuję się rynek medialny (jest to współzależność środków masowego komunikowania z ich otoczeniem), do którego zalicza się publiczność mediów, agencje reklamowe oraz informacyjne, dostawcy software i ich dystrybutorzy, instytucji administracji publicznej⁷³.

Na podstawie pracy B. Dobek-Ostrowskiej Z. Oniszcuk wymienia pojęcie systemu medialnego na dwa sposoby:

1. *sensu stricto*: to wszystkie media masowe, które działają w państwie na podstawie norm prawnych, zasad organizacyjnych i norm etycznych.
2. *sensu largo*: przedstawia sobą powiązanie między mediami masowymi a instytucjami medialnymi, które zależą od siebie w zakresie funkcjonalnym⁷⁴.

Ścisłość obszaru zależności systemu medialnego i politycznego jest omówiona w pracy J. G. Blumler'a i M. Gurevitch'a. Autorzy proponują cztery wymiary tego⁷⁵:

1. kontrola państwa nad środkami masowej informacji;
2. powiązania mediów z partiami politycznymi;
3. ich integracja z elitami politycznymi;
4. legitymizacja instytucji medialnych.

Współzależność funkcjonowania mediów z systemem politycznym wyraźnie można spojrzeć na przykładzie państw, które przy pewnych uwarunkowaniach według tej korelacji mają wspólne cechy. Z tego wynikają pewne podobieństwa i różnice, które wyodrębniają modeli systemowe.

2.2. Systemy medialne wybranych państw

2.2.1. System medialny Federacji Rosyjskiej

Specyfika rosyjskiego systemu medialnego charakteryzuje się odmiennością technologiczną, mechanizmów funkcjonowania systemu medialnego w zakresie ekonomicznym i prawnym oraz ich powstaniem i ewolucją⁷⁶. Fundament medialny został założony jeszcze w czasie powstania Rosji Radzieckiej. Natomiast od czasów niepodległości Federacji Rosyjskiej można prześledzić postęp technologiczny i merytoryczny, lecz jednak uzależniony od polityki rządu.

2.2.1.1. Media drukowane

System mediów drukowanych charakteryzuje się różnorodnością formatów. Wyodrębniane są dzienniki, tygodniki, prasa cotygodniowa. Nie mniej jednak, taki format spotyka się i w innych krajach, lecz rosyjski – uznaje się za specyficzny. O tym świadczy bowiem ciągle rosnąca liczba tytułów na rynku danych mediów⁷⁷.

Prasa codzienna jest mało klarowna w tym sensie, że układ materiałów umieszczonych w każdym numerze jest zmienny. Chociaż rozdziały mogą być stałe. Prasa tygodniowa rozbudowana jest inaczej. Ma uporządkowaną strukturę, stałe kolumny, mające taką samą pozycję w każdym numerze. Z kolei prasa cotygodniowa według swojej zawartości merytorycznej nie odnosi się do konkretnie zorganizowanej klasyfikacji. Zawierają bowiem wydarzenia z szerokiego kontekstu czasowego (nie tylko z ostatniego tygodnia) i treściowego w artykułach bądź wywiadach oraz innych form prasowych. Związane są też ze sprawami politycznymi, ekonomicznymi oraz społecznymi.

⁷³ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy...*, s. 149.

⁷⁴ Z. Oniszcuk i M. Gierula (red.), *Malo znane...*, s. 15.

⁷⁵ Ibidem, s. 16.

⁷⁶ Janusz W. Adamowski (red.), *Wybrane...*, s. 219.

⁷⁷ Ibidem, s. 219.

Tabela 2.1 Charakterystyka wybranej prasy drukowanej⁷⁸.

Kategoria	Tytuł	Charakterystyka
Codzienna	„Izwestija”/ „Известия”	Gazeta ogólnoinformacyjno-polityczna. Działa na rynku od 1917 r. Za czasów istnienia ZSRR była największa i najpopularniejsza (również jest uznana za wszechzwiązkowe) gazeta z nakładem 7700 tys. egzemplarzy. Miała sieć korespondentów zarówno w kraju (miała przedstawicielstwa w różnych miastach na obszarze sowieckim), jak i poza nim. Po upadku Bloku Wschodniego została uznana za ogólnonarodową FR. Nakład wynosi ok. 147 tys. ⁷⁹ Ukazuje się sześć razy w tygodniu.
	„Kommiersant (Daily)”/ „Коммерсантъ (Дэйли)”	Gazeta ogólnoinformacyjno-polityczna. W tym również pisze na tematy gospodarcze i społeczne. Ukazuje się od 1989 r. pod tytułem „Kommiersant”, a od 1992 r. – pod tytułem „Kommiersant Daily”. Redakcja uważa, że obecny „Коммерсантъ” jest spadkobiorcą tej samej gazety, wydawanej w Rosji z 1909 po 1917 rr. (stąd twardy znak (б) w nazwie) Nakład stanowi ok. 127 tys.
	„Komsomolskaja Prawda”/ „Комсомольская Правда”	Pojawiła się w 1925 r. i do czasów upadku Związku Sowieckiego była związana z Komitetem Centralnym Wszechzwiązkowego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży. Obecnie wydawana jest w formacie tabloidu. Dotyczy tematów politycznych i sensacyjnych. Ma największy nakład – ok. 800 tys.
	„Krasnaja Zwiezda”/ „Красная Звезда”	Działa na rynku od 1924 r. Obecnie ma różnorodną zawartość, lecz większość informacji jest na temat funkcjonowania armii FR. Ma relatywnie niski nakład ok. 80 tys egzemplarzy.
	„Niezawisimaja Gazeta”/ „Независимая газета”	Istnieje od 1990 r. Ma charakter ogólnoinformacyjny. Gazeta jest wydawana w formacie „berlińskim” ⁸⁰ . Ma charakter analityczny i posiada większą objętość oraz nie zawiera newsów. Z kolei ukazuje się materiały o tematyce politycznej, ekonomicznej, regionalnej, społecznej. Nakład wynosi ok. 40 tys. egzemplarzy.
	„МК – Moskowskij Komsomolec”/ „МК – Московский Комсомолец”	Ukazuje się od 1919 r. i też była związana z Komsomołem zarówno jak i „Komsomolskaja Prawda”. Wydawana jest w formacie „broadsheet” ⁸¹ w czarno-białym kolorze. Dotyczy też tematów politycznych. Nakład wynosi ok. 950 tys. ⁸²
	„Prawda”/ „Правда”	Ukazuje się od 1912 r. i była najbardziej popularną gazetą w ZSRR. Obecnie jej właścicielem jest partia komunistyczna FR. Zdaniem J. Adamowskiego „jest to jeden z niewielu tytułów prasowych pozwalających sobie na krytykę władz FR o zawartości zdecydowanie ukierunkowanej na politykę”. Nakład ma ok. 100 tys. egzemplarzy.
Cotygodniowa	„RBK Daily”/ „РБК Daily”	Działa na rynku stosunkowo niedawno – od 2003 r. Pismo jest wydawane w formacie „broadsheet” oraz zawiera tematy ekonomiczne, analityczne i biznesowe. Nakład wynosi ok. 80 tys. egzemplarzy.
	„Argumenty i Fakty”/ „Аргументы и факты”	Działa na rynku od 1978 r. ale pod dotychczasowym tytułem „Znaniye”. Od 1990 r. już działa pod obecnym tytułem. Pismo jest wydawane w formacie tabloidu o zawartości analitycznej (artykuły na tematy polityczne i ekonomiczne), sensacyjnej (zawiera informacje o życiu gwiazd) oraz poradnikowej. Nakład jest duży – ok. 3 mln egzemplarzy.
	„Argumenty Niedieli”/ „Аргументы недели”	Ukazuje się od 2006 r. Zawiera różne tematy, w tym polityczne, ekonomiczne, biznesowe, psychologiczne kulturowe rozrywkowe itp. Pismo jest wydawane w formacie tabloidowym w czarno-białym kolorze z dodatkiem czerwonego. Nakład wynosi ok. 300 tys.
	„Komsomolskaja Prawda!”/ „Комсомольская правда!”	Jest uzupełnieniem jednoimiennego dziennika, jednak na końcu tytułu stoi wykrzyknik. Istnieje od 1993 r. Ma dużą objętość (80 stron). Treść różni się tylko mniejszą zawartością tematów politycznych, poza tym więcej tematów sensacyjnych. Nakład wynosi ok. 2,8 mln egzemplarzy.

⁷⁸ Ibidem, s. 221-231.⁷⁹ Według danych <http://media.informexpress.ru/izvestiya/> (dostęp od 19.03.2017).⁸⁰ Ma wymiary: 315 x 470 mm (12.4" x 18.5").⁸¹ Ma wymiary 11-12 x 20 inches i jest wysokiej jakości.⁸² Газета Московский Комсомолец, <http://www.mediageo.ru/fedpressa/ezhednev/mos-koms.html> (dostęp od 19.03.2017).

	„Literaturnaja Gazieta”/ „Литературная газета”	Najstarsza gazeta istniejąca od 1830 r. Znany poeta – A. Puszkina – był jednym ze współzałożycieli tego pisma. Do 1929 r. jej działalność była minimalna. Głównie działała jako gazeta o zawartości kulturalnej, skierowana była bowiem do radzieckiej inteligencji. Obecnie wydawana jest w formacie „broadsheet” o tej samej zawartości dotyczących w sumie kultury: najważniejszych wydarzeń, historii, sztuki, literatury. Nakład wynosi 115 tys. egzemplarzy ⁸³ .
	„Moskowskije Nowosti”/ „Московские новости”	Ukazuje się od 1930 r. Pierwotnie była skierowana do obcokrajowców przebywających w Związku Radzieckim. Od 1955 r. publikowana jest w różnych językach obcych, a od 1980 r. i w języku rosyjskim. Obecnie wydawana jest w formacie tabloidowym, jest o charakterze informacyjno-analitycznym i ma nakład ok 45 tys. ⁸⁴
	„Niezawisimoje – Wojennoje Obozrenije”/ „Независимое военное обозрение”	Istnieje od 1995 r. jako wersja „Niezawisimoj Gaziety” o zawartości militarnej. Opowiada o armii rosyjskiej, o teorii wojskowej, konfliktach itp. Ma format „broadsheet”. Nakład wynosi ok 12 tys. egzemplarzy.
Tygodniowa	„Diengi”/ „Деньги”	Jest tygodnikiem o zawartości ekonomicznej (szczególnie o biznesie, rynkach finansowych, branżach, o ludziach związanych z ekonomią). Powstał w 1994 r. Zawiera pięć dużych działów: Co słyszeć, Jak zarobić, Jak ochronić, Jak stracić, Kto i jak. W sumie objętość wynosi ok. 110 stron. Nakład stanowi 200 tys. egzemplarzy ⁸⁵ .
	„Ogoniok”/ „Огонёк”	Jest to ogólnopolityczny tygodnik istniejący od 1889 r. jako dodatek do dziennika „Bierzewyje Wiedomości”. Od 1902 r. samodzielnie występuje na rynku dziennikarskim. Został zawieszony do czasów „pierestrojki” Gorbaczowa, kiedy zaczął nową działalność. Pojawiło się więcej faktów i dokumentów i stał się jednym z elementów „glasnosti”.
	„Włast”/ „Власть”	Jest to tygodnik o charakterze analitycznym. Powstał w 1997 r. Ma objętość 78 stron. Zawiera najczęściej tematy polityczne, ekonomiczne, kulturowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych znajdujących się w: Janusz W. Adamowski (red.), *Wybrane...*, s. 219-231.

2.2.1.2. Radio

W Związku Radzieckim istniały dwie stacje radiowe: „Pierwoje wsesojuznoje radio” („Первое всесоюзное радио”) z 1924 r. oraz „Majak” („Маяк”) z 1964 r. W 1990 r. na rynku radiofonii rosyjskiej pojawia się „Europa plus” tworzona przez nadawców francuskich. Stacja ta stała się pierwszą komercyjną niepaństwową radiostacją w Rosji. A w 1991 r. została założona rozgłośnia „Maksimum” przez inwestorów amerykańskich. „Pierwoje wsesojuznoje radio” przekształciło się w „Radio-1” w 1991 r. i działało do 2010 r. jako radio państwowe.

Radiofonia w Rosji jest to system ogólnorosyjskich, regionalnych, miejscowych kanałów, które różnią się zasięgiem odbiorców, typem własności, ukierunkowaniem nadawania oraz popularności wśród słuchaczy⁸⁶. Rozwijają się w warunkach konkurencji, komercjalizacji mediów masowych oraz zderzenia interesów politycznych i ekonomicznych.

Obecnie struktura rosyjskich stacji radiowych opiera się na:

- ich ukierunkowaniu w zakresie tematycznym i treściowym,
- charakterze oferowanej informacji,
- cechach funkcjonalnych,
- zasięgu całkowitym odbiorców⁸⁷.

⁸³ Według danych <http://lgz.ru/gaz/> (dostęp od 19.03.2017).

⁸⁴ Według danych <http://www.prosmi.ru/catalog/8> (dostęp od 19.03.2017).

⁸⁵ Według danych <http://www.mediageo.ru/fedpressa/ezhened/dengi.html> (dostęp od 19.03.2017).

⁸⁶ Современное радио России. Структура и система организации, 18.04.2015, <http://lektisii.com/2-30012.html> (dostęp od 24.03.2017).

⁸⁷ Ibidem

Zasięg całkowity obejmuje⁸⁸:

- ogólnorosyjskie bądź centralne stacje, które działają powszechnie na całym terytorium kraju lub jego większości (np. „Radio Rossiji”, „Majak” albo „Europa plus”),
- regionalne, obejmujące pewne regiony i duże miasta,
- miejscowe, działające w miasteczkach, osiedli i itp.

Ze względu na charakter informacji⁸⁹:

- ogólne, uniwersalne działają w szerokim zakresie programów o zawartości informacyjnej, analitycznej, społeczno-politycznej, naukowej i popularnej, artystycznej, muzycznej, edukacyjnej, rozrywkowej,
- informacyjne zawierają newsy, komentarze, interview, reportaże (np. „Majak”),
- muzyczne (np. „Europa plus”)
- wyspecjalizowane – nadają informacje na ściśle określony temat obejmując pewny zasięg odbiorców („Awtoradio”),
- religijne – obejmują różne konfesje,
- internetowe (np. „Majak”, „Radio Rossiji”).

Rozgłoszenie w Rosji można też podzielić na:

- *państwowe*, gdzie główne zadanie stacji państwowych ma charakter edukacyjny oraz ideologiczny. Największym właścicielem państwowych stacji jest Wszechrosyjska Państwowa Kompania Telewizyjna i Radiowa;
- *komercyjne*, które mają charakter muzyczno-rozrywkowy, a głównym celem jest osiągnięcie zysku. Podzielone są na franchisingowe, miejscowe stacje komercyjne oraz prywatne media-holdingi.

Tabela 2.2 Wybrane radia FR

Państwowe		Komercyjne	
„Majak (Маяк)”	Stacja powstała w 1964 r. W celu przeciwwagi zachodnim odpowiednikom. W czasach dzisiejszych jej właścicielem jest WGTRK ⁹⁰ . Dostarcza informacje oraz rozrywkę.	„Europa plus (Европа плюс)”	Istnieje na rynku rosyjskim od 1990 r. Należy do holdingu „Jewropejskaja mediagruppa” („Европейская Медиагруппа”). Ma format muzyczny, rozrywkowy.
„Orfiej (Орфей)”	Powstała w 1991 r. Od 2007 r. jej właścicielem stał „Российский государственный музыкальный телерадиоцентр” („The Russian State TV and Radio Music Centre”). Jest nadawcą muzyki klasycznej ⁹¹ .	„Awtoradio (Авторадио)”	Działa na rynku od 1993 r. Jej właścicielem jest „Gazprom-Media”. Zasięgiem odbiorców są kierowcy samochodów. Ma charakter rozrywkowy ⁹² .
„Wiesti FM (Вести FM)”	Jedna z najmłodszych stacji radiowych. Utworzona w 2008 r. Właścicielem jest WGTRK. Prowadzi program w zakresie tematów: <ul style="list-style-type: none">• międzynarodowej polityki i gospodarki,• wydarzeń w Rosji oraz na obszarze postradzieckim,• sportu, technologii oraz kultury⁹³.	„Russkoje Radio (Русское Радио)”	Działa od 1995 r. Należy do holdingu „Russian Media Group”. Nadaje zarówno na terytorium, jak i poza jej granicą, a w tym do niektórych krajów WNP oraz dalekiej zagranicy. Różni się nadawaniem w większości muzyki w języku rosyjskim ⁹⁴ .

Opracowanie własne na podstawie danych podanych w przepisach.

⁸⁸ Ibidem

⁸⁹ Ibidem

⁹⁰ Ibidem

⁹¹ Orpheus, <http://www.muzcentrum.ru/eng/aboutus> (dostęp od 24.03.2017).

⁹² Авторадио, <http://www.avtoradio.ru/station> (dostęp od 24.03.2017).

⁹³ Вести FM, <https://ru.wikipedia.org/> (dostęp od 24.03.2017).

⁹⁴ Русское радио, <http://rusradio.ru/rusradio/about> (dostęp od 24.03.2017).

Należy zauważyć, iż „Echo Moskwy” – jest to rozgłośnia, która działa od 1990 r. w Moskwie. Znana jest programami o zawartości krytykującej rząd i polityków. O tym nadaje na antenie oraz pisze w swoim blogu (<http://echo.msk.ru/tags/56/>) bądź w twiterze (@EchoMskRu).

2.2.1.3. Telewizja

System telewizyjny obecnej Rosji powstał po upadku ZSRR. W wyniku zmian politycznych w kraju mieli miejsce zmiany formalno-własnościowe w systemie telewizyjnym. Za główne podmioty uważają się WGTRK (od 1990 r.) oraz RGTRK „Ostankino” (1991-1995 rr., a z 1995-1998 rr. funkcjonował jako ORT, a z 2000 r. jako „Pierwyj kanał” („Kanał Pierwszy”).

Obecny system charakteryzuje się swojej różnorodnością. Jest klasyfikowany według:

- sposobu dostarczania sygnału telewizyjnego: transmisja sieciowa, kablowa, satelitarna, internetowe, komórkowe;
- typu sygnału: analogowe, cyfrowe, standardowe (SD) oraz wysokiej jakości (HD);
- typu transmisji: scentralizowane i sieciowe TV;
- dostępu dla abonentów: darmowe (publiczne) bądź płatne;
- zasięgu terytorialnym: ogólnorosyjskie oraz regionalne;
- strategii programowej: uniwersalne i specjalistyczne;
- audytorium celowego: masowe i niszowe;
- własność: prywatne, państwowe oraz mieszane;
- branży: nadawcy, producenci programów, agregatory, dystrybutorzy i operatorzy⁹⁵.

System zaczął się kształtować aktywnie w latach 90-ch. Pojawili się takie stacje telewizyjne jak np. *STS*, *TNT*, *REN-TV*, *Kultura*⁹⁶. Stopniowo liczba kanałów wzrosła, zmieniali się właściciele i koncepcje ich nadawania. Teraz rynek telewizyjny stanowią następujące kanały, mające wysoki ranking:

Tabela 2.3 Wybrane kanały telewizyjne FR

Miejsce w rankingu	Kanał	Charakterystyka
1	„Pierwyj kanał” („Первый канал”)	Ma szeroki zasięg całkowity. Ogląda jego 98,8% ludności. Zawartość programowa jest bardzo rozległa. Na przykład, transmitowane są talk-show, seriale, wiadomości oraz programy rozrywkowe („KWN”, „Pole Czudes”, „Czto? Gdie? Kogda?”). Skoro kanał ma największą popularność, istnieje online dostęp na stronie internetowej tej stacji telewizyjnej. Jednak dostęp jest ograniczony w zakresie terytorialnym. Oglądać mogą tylko tacy obywatele, którzy przebywają na terytorium FR.
2	„NTV” („HTB”)	Istnieje na rynku od 1993 r. Liczba odbiorców zawiera ponad 100 mln obywateli. Kanał oferuje do oglądania programy o charakterze rozrywkowym, informacyjnym (najczęściej – „Siegodnia”) i publicystycznym, seriale, filmy. Nadaje się zarówno w FR, jak i poza jej granicami (np. w krajach WNP, USA, Kanadzie).
3	„Rossija 1” („Россия 1”)	Działa od 1991 r. Znana poprzez program informacyjny „Wiesti” („Вести”). Często są nadawane seriale i filmy. Działa całodobowo oraz też i poza granicami FR – w Europie.
4	„TNT” („THT”)	Odnosi się do najpopularniejszych wśród młodzieży w wieku od 18

⁹⁵ Телевидение как сегмент медиасистемы России, 15.08.2010, <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?level1=main&level2=articles&textid=2708> (dostęp od 24.03.2017).

⁹⁶ Ibidem

		do 30 lat. Zasięg całkowity wynosi więcej niż 100 mln. osób. Uważa się za kanał o charakterze rozrywkowym oraz humorystycznym. Nadają seriale młodzieżowe, reality-show.
5	„STS” („CTC”)	Można odnieść do kategorii młodzieżowej. Odbiorcami są osoby w wieku 20-30 lat. Ich liczebność sięga ok. 100 mln. Nadawane są filmy telewizyjne i animowane, różne show.
6	„Piatyj kanal” („Пятый канал”)	Nadaje się z St. Petersburga działający od 1938 r. (jako ówczesny Leningradzkoje telewidiuniye). Obecna nazwa przyjmuje się od 2006 r. Nagrywa programy informacyjno-analityczne i też rozrywkowe. Zasięg całkowity wynosi ok. 30 mln.
7	„REN-TV” („РЕН-ТВ”)	Działa od 1991 r. i jest skierowany do osób o wieku średnim (30-45 lat). Nadawane są różne seriale, filmy animowane.
8	„Domasznij” („Домашний”)	Poświęcony jest relacjom rodzinnym, gospodarstwie domowym i wychowaniu dzieci oraz gotowaniu, designu i modzie.
9	„TV-3” („ТВ-3”)	Działa na rynku od 1994 r. Na początku siedziba się znajdowała w St. Petersburgu, a w 1997 r. transmisja nadaje się z Moskwy. Ma programy o charakterze mistycznym. Filmy fantastyczne, dokumentalne i rozrywkowe przyciągają interes odbiorców.
10	„TV-Centr” („ТВ-Центр”)	Rozpoczął działalność w 1997 r. Jest poświęcony różnorodności duchowego, intelektualnego, społecznego, naukowego, politycznego i finansowo-ekonomicznego życia stolicy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych znajdujących się na <http://vivareit.ru/camye-populyarnye-telekanaly-rossii/> (dostęp od 24.03.2017).

Należy wspomnieć również o takim kanale informacyjnym, który jest często oskarżany o krytykowanie rządu⁹⁷. Jest to jedyny niezależny kanał w Rosji. W największym stopniu znajduje się pod presją Kremla⁹⁸. „Dożd” („Дождь”) został zaangażowany w skandale, skutkiem których okazało się wyłączenie kanału z niektórych platform satelitarnych⁹⁹.

2.2.1.4. Agencje informacyjne

Rynek agencyjny Federacji Rosyjskiej jest zróżnicowany. Podzielone zaś są na cztery duże grupy:

- ogólnoinformacyjne,
- specjalistyczne,
- regionalne
- sieciowe¹⁰⁰.

Tabela 2.4 Największe agencje informacyjne

Grupy	Agencja	Charakterystyka
Ogólnoinformacyjne	„TASS” („ТАСС”) ¹⁰¹	Jest to agencja państwowa. Istnieje na rynku od 1925 r. jako Telegraficzna Agencja Związku Radzieckiego. Od 1992 r. działała pod tytułem ITAR-TASS. W 2014 r. zmieniła nazwę na TASS. Jest jednym z największych agencji informacyjnych w świecie według danych UNESCO. Dostarcza wiadomości do mediów masowego przekazu oraz występuje zaś jako agencja niezależna. Głównym produktem jest „Единая новостная лента (версия 1)” („Jedyną nowostnąją lentą (wersja 1)”). Działa całodobowo w czasie

⁹⁷ ИноТВ, N24: Журналисты «Дождя» продолжают критиковать Путина из дома, 21.12.2014, <https://ru.rt.com/146wd> (dostęp od 29.03.2017).

⁹⁸ Reporters Without Borders (RSF), for freedom of information, Ukraine bans independent Russian TV channel Dozhd, 13.01.2017, <https://rsf.org/en/news/ukraine-bans-independent-russian-tv-channel-dozhd> (dostęp od 29.03.2017).

⁹⁹ Апетьян: На «Дожде» критика перерастает в русофобию, 02.02.2014, <https://vz.ru/news/2014/2/2/670685.html> (dostęp od 29.03.2017).

¹⁰⁰ Janusz W. Adamowski (red.), Wybrane..., s. 250.

¹⁰¹ Специфика функционирования информационных агентств России, <http://xreferat.com/27/496-1-specifika-funkcionirovaniya-informacionnyh-agentstv-rossii.html> (dostęp od 26.03.2017).

		rzeczywistym i powiadamia o wydarzeniach mających miejsce w Rosji oraz za granicą. Na zasadzie jej informacji inne podmioty produkcji mediów masowych budują swoje produkty informacyjne.
	„Interfaks” („Интерфакс”) ¹⁰²	Stworzona w 1989 r. Jest dużą niepaństwową agencją informacyjną. Działa i poza granicami FR, mianowicie zarządza takimi przedsiębiorstwami jak, na przykład, Interfaks-Germania, Interfaks-Jeuropa, Interfaks-Jewrazija, Interfaks-Ukraina itp. O wiadomościach politycznych nadaje do różnych krajów poprzez „Interfaks. Nowosti” w czasie rzeczywistym w określone godziny. Uważa się za najlepszego nadawcy o wydarzeniach odbywających się w krajach WNP. Poprzez „Prezidentskij westnik” dostarcza informacje od wyższych struktur państwowych krajów WNP oraz Bałtyckich. Poprzez „Interfaks-Biznes” powiadamia o informacjach, dotyczących spraw biznesu, aktach ustawodawczych regulujących stosunki gospodarcze, statystykach.
	„MIA Rossija siegodaya” („МИА Россия сегодня”) ¹⁰³	Działa od 2013 r. po zlikwidowaniu „RIA Nowosti”, które ma dość długą historię (od 1941 r.). Dyrektorem generalnym został D. Kiselyov. Zgodnie z rozporządzeniem prezydenta FR W. Putina o likwidacji agencji „RIA Nowosti” głównym kierunkiem działalności nowej agencji „Rossija siegodaya” będzie nadawanie za granicę informacje na temat polityki państwowej FR i rosyjskiego życia społecznego. Głównym narzędziem jest kanał informacyjny, nadający w wielu innych krajach poza Rosją – „Russia Today”.
Specjalistyczne	„Ros Biznes Konsulting” („РосБизнесКонсалтинг”) ¹⁰⁴	Stworzona w 1992 r. Dostarcza informacje na temat IT-technologii oraz na temat ich kształcenia dla dziedziny biznesowej. Dostarcza największą objętość danych finansowych. Główne produkty RBK to są „RBC news”, „Lenta fundowych nowostej RBK”, „Jedinaja lenta nowostej”, „Birżewyje kotirowki”.
	„ASI” („АСИ”) ¹⁰⁵	Została stworzona w 1994 r. z inicjatywy kilka funduszy charytatywnych. Zajmuje się inicjatywami obywatelskimi. W treści tematów znajdują się wiadomości takie: prawa człowieka, charytatywność ochrona społeczna, dzieci i młodzież, ochrona zdrowia i środowiska, nauka, edukacja, media, samorząd.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zawierających się w przepisach.

Agencje regionalne specjalizują się na zbieraniu informacji z regionów i dla lokalnych odbiorców¹⁰⁶ (np. *Rosbalt*). Agencje sieciowe pojawiły się wyjątkowo w sieci internetowej i nie miały papierowego odpowiednika. Obecnie większość agencji korzysta z obydwaj sposoby: sieciowego i papierowego.

Aby rozszerzać oddziaływanie informacji na przestrzeń społeczeństwa międzynarodowego Rosja posługuje się nadaniem transmisji poprzez telewizję (np. *Russia Today*) oraz platforme medialne (np. *Sputnik*), gdzie przedstawia FR w wygodnym dla niej świetle¹⁰⁷. Jest to bowiem alternatywa mediom zachodnim pokazująca wydarzenia z innego punktu widzenia. Platforma medialna „Sputnik”, zarządzająca przez agencję „Rossija siegodaya” działa w 14 krajach. O sobie pisze, iż „ukazuje wielobiegunowy świat, w którym każde państwo ma swoje narodowe interesy, kulturę, historię i tradycję”¹⁰⁸.

Bardzo znana agencja sieciowa „Medusa” została oskarżona przez władzę rosyjską w 2014 r. za działalność „nieuczciwą”. Skutkiem tego, było podjęcie przez kierownictwo agencji decyzji, o stworzeniu siedziby w Łotwie i nadawaniu informacji stamtąd¹⁰⁹.

¹⁰² Специфика..., op. cit..

¹⁰³ *Россия сегодня* (*Russia Today*), 2016, <http://tadviser.ru/a/23825> (dostęp od 26.03.2017).

¹⁰⁴ Основные информационные агентства России, <http://uchebnik-online.com/131/1109.html> (dostęp od 26.03.2017).

¹⁰⁵ Ibidem

¹⁰⁶ Janusz W. Adamowski (red.), *Wybrane...*, s. 251.

¹⁰⁷ Faszyzm po rosyjsku, rozmowa Michała Kacewicza z Borysem Niemcowem, *Newsweek*, nr 10/2015.

¹⁰⁸ Sputnik, *O projekcie*, <https://pl.sputniknews.com/docs/about/index.html#ixzz3SrQTLf50> (dostęp od 19.04.2017).

¹⁰⁹ *Meduza* Тимченко зазвонит из Латвии, 29.09.2014, <http://www.fontanka.ru/2014/09/29/139/> (dostęp od 29.03.2017).

Inna agencja sieciowa „Lenta.ru” również została oskarżona przez rząd o rozpowszechnianiu nieuczciwej informacji w tym samym roku. Nagle zmieniono głównego edytora agencji bez zgody zarządu. Redakcja uważa, że to jest bezpośrednie naruszenie wolności słowa przez władzę Kremla w kraju¹¹⁰.

2.2.1.5. Właściciele mediów

Według branżowego ukierunkowania wyróżniają trzy rodzaje holdingów medialnych:

- firmy zajmujące się jedną dziedziną mediów (np. mediami drukowanymi);
- firmy zróżnicowane (zajmują się kilkoma dziedzinami mediów);
- wielosektorowe (zajmujące się surowcami bądź branżą finansowo-bankową)¹¹¹.

Pozycje czołowe zajmują takie holdingi medialne, które mają w swoich aktywach kanały telewizyjne. Na pierwszym miejscu stoi „Gazprom Media”, działający na rynku od 1998 r. Kolejnym dużym holdingiem jest *RBC* (1993 r.), które zaczął swoją działalność na bazie agencji informacyjnej „Ros Biznes Konsulting” specjalizującej się na dostarczaniu finansowo-ekonomicznej informacji. Za wpływowego właściciela media biznesu też uważa się „National Media Group” (2008 r.). Na rynku rosyjskim też wywiera swoje wpływy holding państwowy *WGTRK*, działający od 1990 r.

Tabela 2.5 Wybrane holdingi medialne

Holding	Prasa	Radio	TV/online-resursy
„Gazprom-Media” ¹¹²	Wydawnictwa: „Sem dnij” i „Media Press”	„Awtoradio”, „Energy”, «Jumor FM», „Radio Romantika”, „Comedy Radio”, „Like FM”, „Relax FM”, „Detskoje radio”, „Echo Moskwy”, „101.ru”	<ul style="list-style-type: none"> • TV: „NTV”, „TNT”, „Piatnica!”, TV-3, „TNT4”, „Match TV” Kanały tematyczne: „Red Media” • Telewizja satelitarna: „NTV-plus” • Serwisy internetowe: „Rutube”, „NOW.ru” i „Zoomby” • Produkcja filmowa i dystrybucja: „Central Partnership”, „Comedy Club Production”, „Good Story Media”
„RBC Group” ¹¹³	„Cnews”, „RBC”	„RBC daily”, monthly business magazine RBC	<ul style="list-style-type: none"> • TV: „RBC-TV” • Portale: „Autonews.ru”, „Drinktime.rbc.ru” • Online-service: „Public.ru”, „RBC Personal Finance” (lf.rbc.ru), „RBC Sport” (sport.rbc.ru), „RBC Real estate” (realty.rbc.ru), „RBC Lifestyle”
„ВГТРК” („WGTRK”) ¹¹⁴		„Radio Rossiji”, „Majak”, „Radio Rossiji. Kultura”, „Wiesti FM”	<ul style="list-style-type: none"> • „Rossija 24”, „Rossija 1”, „Rossija Kultura”, „RTR-Planeta”, „Euronews” • non-air TV: „Moya Planeta” (My planet), „Nauka 2.0” (Science 2.0), „Istoriya” (History), „Zhivaya Planeta” (Living Planet), „Strana” (Country), „24_DOC”, „T 24”, „IQ HD”, „Mult” (Cartoon), „Mama”, „Russian romance”, „Russian detective”, „Russian bestseller”, „Bestseller”, „Park Razvlecheniy” (EntertainmentPark), „Sarafan”, „NST (Real terrible TV)”
„National Media	„Izvestiya”,	„Radio RSN”	<ul style="list-style-type: none"> • TV: „Channel One”, „5 Channel”,

¹¹⁰ Дорогим читателям от дорогой редакции, <https://lenta.ru/info/posts/statement/> (dostęp od 29.03.2017).

¹¹¹ Ю. Маркина, Российские медиахолдинги: становление и особенности функционирования, 2016, <http://www.gramota.net/materials/2/2016/7-3/9.html> (dostęp od 24.03.2017).

¹¹² Według danych <http://www.gazprom-media.com/ru/about/index> (dostęp od 24.03.2017).

¹¹³ Według danych <http://rbcholding.com/business.shtml> (dostęp od 24.03.2017).

¹¹⁴ Według danych <http://vgtrk.com/#page/221> (dostęp od 24.03.2017).

Group ¹¹⁵	„Metro-Petersburg”, „Sport-Express”	(„Русская Служба Новостей”)	„Ren TV”, „Russian News Service”. Zarządza „Russian channels of Discovery group”, „Turner”, „Eurosport” i „Viasat” • Produkcja filmowa: „Art Pictures Vision”
„CTC Media” ¹¹⁶			• TV: „CTC”, „Domashny”, „Che” „CTC Love”, „Peretz” • Internet resursy: videomore.ru, ctc.ru, domashniy.ru, chetv.ru, ctclove.ru, Caramba TV

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych znajdujących się w przepisach.

2.2.2. System medialny Ukrainy

Od momentu uzyskania niepodległości minęło niemal dwadzieścia sześć lat. Do 1992 r. na rynku prasowym przeważały media państwowe. Pojawiały się nowe tytuły. Sytuacja się zmieniła w XXI wieku, kiedy nasuwały się pytania dotyczące naruszeń wolności wypowiedzi oraz zmian w ustawach¹¹⁷. Charakterystyczne dla tego okresu jest niskie zainteresowanie inwestorów zagranicznych¹¹⁸.

Obecnie na Ukrainie sektor mediów podzielony jest na państwowy i prywatny. Sektor niepaństwowy przekracza 96 %¹¹⁹. W tym ma miejsce faktyczna monopolizacja zasobów masowego przekazu przez struktury sieci oligarchów. Wraz z rozwojem IT-technologii i rozprzestrzenianiem się Internetu pojawiły się niezależne E-gazety. Wyróżniającą cechą rynku medialnego Ukrainy jest wielojęzyczność wydań: najczęściej nadawanie dokonywane jest w języku ukraińskim i rosyjskim.

Należy zauważyć, że informacja w języku rosyjskim często ma przewagę podczas transmisji telewizyjnej bądź radiowej. Dana kwestia też dotyczy prasy. Rada Najwyższa Ukrainy wniosła do rozpatrzenia projekt ustawy № 5313¹²⁰ od 27 października 2016 r. o zmianach w niektórych ustawach dotyczących języka elektronicznych środków masowego przekazu. W art. 10 ust. 2 mowa jest o nakazie transmisji sieciowej programów w języku ukraińskim w stopniu nie mniej, niż 75% przez ogólnonarodowe oraz regionalne organizacje telewizyjne i radiowe¹²¹. W art. 10 ust. 3. mowa jest o nakazie transmisji sieciowej programów w języku ukraińskim w stopniu nie mniej, niż 50% przez miejscowe organizacje telewizyjne i radiowe¹²². Ustawa jeszcze nie weszła w życie, jednak wywołuje szereg reakcji negatywnej ze strony obywateli rosyjskojęzycznych. Chociaż nie ogranicza to posługiwanie się językiem rosyjskim w życiu codziennym.

2.2.2.1. Media drukowane

Tabela 2.6 Największe i najpopularniejsze pisma

Pismo	Charakterystyka
„2000” ¹²³	Ogólnoukraińska gazeta cotygodniowa o zawartości ogólnopolitycznej. Wydawana jest w języku ukraińskim (bardzo niewielka liczba materiałów) oraz w języku rosyjskim (większość materiałów).
„Голос України”	Jest to gazeta ogólnopolityczna. Jest zaś oficjalnym wydaniem drukowanym

¹¹⁵ National Media Group, <http://nmg-tv.com/en/#about-holding> (dostęp od 24.03.2017).

¹¹⁶ CTC media, <http://www.ctcmedia.ru/about/> (dostęp od 24.03.2017).

¹¹⁷ M. Ratajczak, W. Baluk, System medialny niepodległej Ukrainy, w: Z. Oniszcuk, M. Gerula (red.), Mało znane systemy medialne, „Humanitas”, Sosnowiec 2007, s. 108.

¹¹⁸ Ibidem

¹¹⁹ Средства массовой информации в Украине, <http://see-you.in.ua/ru/page/sredstva-massovoi-informatsii-v-ukraine> (dostęp od 29.03.2017).

¹²⁰ Проект закона Украины, О внесении изменений в некоторые законы Украины относительно языка аудиовизуальных (электронных) средств массовой информации, 27.10.2016, http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JH43L00B.html (dostęp od 1.04.2017).

¹²¹ Ibidem

¹²² Ibidem

¹²³ 2000, <http://mydim.ua/information/newspaper/2544/> (dostęp od 31.03.2017).

„ <i>Golos Ukrainy</i> ”) ¹²⁴	Rady Najwyższej Ukrainy z 1991 r. Są publikowane ustawy i akty. Oprócz tego publikują się materiały o samorządzie terytorialnym, problemach ekonomicznych i społecznych, życiu kulturowym państwa. Publikowana jest w języku ukraińskim i rosyjskim.
„ <i>Кореспондент</i> ” („ <i>Korespondent</i> ”) ¹²⁵	Jest to magazyn cotygodniowy o zawartości politycznej i społecznościowej, biznesowej, naukowej, technicznej, edukacyjnej kulturowej i też rozrywkowej. Wydawany jest w języku rosyjskim.
„ <i>Сегодня</i> ” („ <i>Sieгодня</i> ”) ¹²⁶	Jest to gazeta codzienna, wydająca w języku rosyjskim.
„ <i>Український тиждень</i> ” („ <i>Ukrajinskyj tyžden</i> ”) ¹²⁷	Jest to magazyn cotygodniowy o zawartości polityczno-społecznej, opowiadający o wydarzeniach kluczowych oraz problemach w kraju. Wydawany jest w języku ukraińskim. Orientowany jest do ludzi wykształconych klasy średniej, przedsiębiorców prywatnych, urzędników, studentów, wykładowców uczelni wyższych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych, zawierających się w przypisach

W systemie mediów ukraińskich działają również wydania zagraniczne jak, na przykład, „The Guardian”, „Times”, „The Washington Post”, „The Telegraph”, „The New York Times”.

2.2.2.2. Radio

Radiofonia państwowa charakteryzuje się tym, że nadawana jest w języku ukraińskim. Podczas gdy nie da się tego wyróżnić wśród stacji niepaństwowych. Programy są prowadzone albo w języku ukraińskim bądź rosyjski, albo z przewagą niektórych z nich.

Tabela 2.7 Niektóre największe stacje radiowe Ukrainy

Państwowe		Niepaństwowe	
„ <i>UR-1</i> ” („ <i>УР-1</i> ”) ¹²⁸	Jest to radio o zawartości rozrywkowej, informacyjnej (polityka, gospodarka, społeczeństwo, kultura, etc.). Opowiada o wydarzeniach odbywających się w kraju i za granicą.	„ <i>Gala radio FM</i> ” ¹²⁹	Jest to kijowska rozgłośnia o zawartości muzyczno-rozrywkowej. Z 2001 r. stacja radiowa rozpoczęła swoją działalność w innych regionach kraju. Dominuje muzyka zachodnich i ukraińskich wykonawców.
„ <i>Kultura</i> ” ¹³⁰	Jest to stacja o zawartości informacyjno-analitycznej, publicystycznej, kulturalnej, naukowej, edukacyjnej, rozrywkowej i muzycznej. Obejmuje w tym wydarzenia kultury.	„ <i>Xim FM</i> ” „ <i>Hit FM</i> ” ¹³¹	Jest największą stacją obejmującą 86% terytorium kraju. Programy są o zawartości muzyczno-rozrywkowej.
„ <i>Промінь</i> ” („ <i>Промінь</i> ”) ¹³²	Jest to rozgłośnia młodzieżowa o zawartości informacyjnej (polityka, gospodarka, kultura, sztuka) oraz rozrywkowej (muzyka współczesnych wykonawców ukraińskich oraz zagranicznych).	„ <i>Radio Swoboda</i> ” („ <i>Радіо Свобода</i> ”) ¹³³	Jest to niekomercyjny serwis informacyjny. Finansowana jest przez Stany Zjednoczone. Misją jest rozpowszechnianie wolności słowa i demokracji. Nadaje informacje niecenzurowane, pozwala na wymianę opinii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych, zawierających się w przypisach

¹²⁴ «Голос України», газета, <http://mydim.ua/information/newspaper/2554/> (dostęp od 31.03.2017).

¹²⁵ «Кореспондент», журнал, <http://mydim.ua/information/newspaper/2550/> (dostęp od 31.03.2017).

¹²⁶ «Сегодня», газета, <http://mydim.ua/information/newspaper/2551/> (dostęp od 31.03.2017).

¹²⁷ «Український тиждень», журнал, <http://mydim.ua/information/newspaper/2543/> (dostęp od 31.03.2017).

¹²⁸ Про Українське радіо, http://www.nrcu.gov.ua/About_UR (dostęp od 1.04.2017).

¹²⁹ «Gala radio FM», радіостанція, <http://mydim.ua/information/tv/radio-gala-radio-fm/> (dostęp od 1.04.2017).

¹³⁰ Українське радіо, про нас, http://radiokultura.org/page/1.html?name=Pro_nas (dostęp od 1.04.2017).

¹³¹ HitFM, <http://www.hitfm.ua/about/> (dostęp od 1.04.2017).

¹³² Про Українське радіо, opt. cit.

¹³³ Радіо Свобода, <http://www.radiosvoboda.org/p/4388.html> (dostęp od 1.04.2017).

2.2.2.3. Telewizja

Charakteryzuje się dominacją sektora prywatnego nad sektorem państwowym. W tym należy wspomnieć o przewadze programów w języku rosyjskim (lub mniej formacie dwujęzycznym) nad programami w języku państwowym.

Tabela 2.8 Największe i najpopularniejsze kanały telewizyjne

Państwowe		Prywatne	
„UA: Perszj” („UA: Перший”)	Jest to kanał państwowy o zawartości informacyjnej, naukowo-popularnej, kulturowej, rozrywkowej oraz sportowej. Nadawany jest w języku ukraińskim. Programy kanału są skierowane do wszystkich warstw społeczeństwa ¹³⁴ . Należy do holdingu „Narodowa Telekompania Ukrainy”.	„5 kanal” („5 канал”) ¹³⁵	Inaczej jest znany jako „Perszj. Ukraiński. Informacyjny”. Jest to kanał wyłącznie informacyjny, stworzony na gruncie standardów BBC (2003 r.). 2005 r. Często krytykuje władzę oraz podtrzymuje pozycję opozycji, jak to było w czasie Rewolucji Pomarańczowej (2004 r.) oraz pod czas wydarzeń na Majdanie (2013-2014 rr.). Jego właścicielem jest Petro Poroshenko – obecny prezydent Ukrainy.
„Kultura”	Należy do holdingu „Narodowa Telekompania Ukrainy”. Programy są nadawane w języku ukraińskim. Kanał jest narzędziem rządu do spraw realizacji polityki w sferze kultury ¹³⁶ .	„Inter” („Інтер”) ¹³⁷	Należy do holdingu „Inter Media Group”. Programy są skierowane do wszystkich warstw społeczeństwa. Ma zawartość informacyjno-rozrywkową. Według organizacji społecznej „Bojkot rosyjskiego kino” (w 2014 r.) kontent w języku rosyjskim wynosi 67%. Analogiczny kanał „Inter+” jest skierowany do diaspory ukraińskiej za granicą ¹³⁸ .
		„STB” („СТБ”) ¹³⁹	Należy do holdingu „StarLightMedia”. Ma zawartość informacyjno-rozrywkową. Dużą część programów stanowią show na wzór zagraniczny (np. „X-Factor”, „Ukraine’s Got Talent”, etc).
		„Nowyj kanal” („Новий канал”)	Należy do holdingu „StarLightMedia”. Nadawany jest w języku ukraińskim i rosyjskim. Ma zawartość informacyjno-rozrywkową.
		TRK „Ukraina” („ТРК Україна”) ¹⁴⁰	Należy do holdingu „Media Grupa Ukraina”. Nadawany jest w języku ukraińskim i rosyjskim. Ma zawartość informacyjno-rozrywkową. Według rankingu na 2016 r. kanał posiada 1 miejsce wśród kanałów komercyjnych. Kanał ma największy kontent w języku rosyjskim (87%) ¹⁴¹ .
		„ICTV” ¹⁴²	Jeden z najstarszych niepaństwowych kanałów. Orientowany jest przeważnie na regiony centralne i zachodnie. Nadawany jest w dwóch

¹³⁴ UA:Перший, <https://tv.yandex.ua/187/channels/1505> (dostęp od 1.04.2017).

¹³⁵ 5 канал, Історія, <http://www.5.ua/about/istoriya> (dostęp od 1.04.2017).

¹³⁶ Культура, <http://cultureua.com/index.html> (dostęp od 1.04.2017).

¹³⁷ Інтер, <http://inter.ua/uk/about> (dostęp od 1.04.2017).

¹³⁸ Бойкот російського кіно, 1.10.2014, <http://on.fb.me/1rGEg9Y> (dostęp od 1.04.2017).

¹³⁹ СТБ, <http://www.stb.ua/ru/pro-kanal/> (dostęp od 1.04.2017).

¹⁴⁰ Україна, <http://kanalukraina.tv/ua/about> (dostęp od 1.04.2017).

¹⁴¹ Бойкот..., opt. cit.

¹⁴² ICTV, <http://ictv.ua/ua/pro-kanal/> (dostęp od 1.04.2017).

			językach: ukraińskim i rosyjskim. Ma zawartość informacyjno-rozrywkową. Kontent w języku rosyjskim wynosi 43% ¹⁴³ .
		„1+1” ¹⁴⁴	<p>Jest to kanał nadający w języku ukraińskim. W tym jest jednym z najpopularniejszych kanałów, zachowujący od lat wysoki ranking wśród widzów.</p> <p>Analogiczny kanał „1+1 International”¹⁴⁵ jest skierowany do diaspory ukraińskiej za granicą.</p> <p>Zawartość programów jest w większości informacyjno-rozrywkowa (wiadomości „TSN”, seriale, programy humorystyczne, różne show, etc.). Właścicielem kanału obecnie jest „Harley Trading Limited” należący do Ihora Kołomojskiego.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych, zawierających się w przypisach

2.2.2.4. Agencje informacyjne

Tabela 2.10 Wybrane agencje informacyjne

Agencja	Charakterystyka
„UNIAN”	Wchodzi do holdingu I. Kołomojskiego ¹⁴⁶ .
„Ukrinform” ¹⁴⁷	Dostarcza informacje o życiu politycznym, gospodarczym, społecznym, naukowym, kulturalnym w kraju i za granicą. Działa w każdym regionie Ukrainy i w 9 krajach: w Belgii, Kanadzie, Mołdawii, Niemczech, Holandii, Polsce, Rosji, USA, Francji. Wiadomości wychodzą w języku ukraińskim, rosyjskim, angielskim, niemieckim, hiszpańskim i chińskim.
„Interfaks-Ukraina” ¹⁴⁸	Jest to jedna z największych agencji. Działa na rynku informacji politycznej, finansowej i ekonomicznej zarówno w kraju, jak i za granicą (np. w Chinach, Europie, krajach WNP). Publikuje materiały w językach: ukraińskim, rosyjskim, angielskim, niemieckim.
„Ukrainski nowyny” ¹⁴⁹	Dostarcza informacje o zawartości politycznej, gospodarczej, finansowej, regionalnej i rolnej. Też dostarcza miesięczne przeglądy analityczne w sferze politycznej, bankowej, makroekonomicznej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych, zawierających się w przypisach

2.2.2.5. Właściciele mediów

Tabela 2.11 Wybrane holdingi medialne

Holding	Charakterystyka
„Narodowa Telekompania Ukrainy” („Національна суспільна телерадіокомпанія України”)	Jest państwowym mediaholdingiem. Należą do niego: TV – Kultura, UA Pierwszy, UA Pierwszy Digital oraz ok. 25 kanałów regionalnych. Radiofonia – Ukrainskie radio, Kultura, Promień, Radio Ukraine International.
„MediaGrupUkraine” ¹⁵⁰	Mediaholding prywatny. Do niego należą: TV – „Ukraina”, „NLO TV”, „Futbol 1”/”Futbol 2”; kanały regionalne: “Donbas”, “34 kanal”, Sigma”. Firma „Digital Screens”, production companies

¹⁴³ Бойкот..., opt. cit.

¹⁴⁴ 1+1, <http://media.1plus1.ua/ua/media/channels/1plus1> (dostęp od 1.04.2017).

¹⁴⁵ 1+1, <http://int-en.1plus1.ua/about/information> (dostęp od 1.04.2017).

¹⁴⁶ Коломойський хоче закрити УНІАН?, 25.02.2013, <https://www.obozrevatel.com/politics/54629-kolomojskij-hochet-zakryit-unian.htm> (dostęp od 01.04.2017).

¹⁴⁷ ukrinform.ua, https://www.ukrinform.ua/info/about_agency.html (dostęp od 01.04.2017).

¹⁴⁸ interfaks.com.ua, <http://interfax.com.ua/about.html> (dostęp od 01.04.2017).

¹⁴⁹ Українські новини, <http://ukranews.com/agency-services> (dostęp od 01.04.2017).

¹⁵⁰ MediaGrupUkraine, <http://mgukraine.com/> (dostęp od 01.04.2017).

	„Tele Pro”, „Front Cinema”, „Dopomożemo TV”. Sale house „Mediapartnerstwo”. Holding „Siogodni Multimedia”.
„StarLightMedia” ¹⁵¹	Największy mediaholding (prywatny). Właścicielem jest W. Pinchuk. Do niego należą: TV – „STB”, „ICTV”, „Nowyj kanal”, „M1” i „M2”, „QTV”. Gazety «Fakty», «InwestGazeta», MMR oraz «Tavrmedia», do której zaś należą: «Rosijskeradio. Ukraina», «Hit FM», Kiss FM, RadioRocks, «Melodia» i «Relax» ¹⁵² .
„InterMediaGroup” ¹⁵³	Właścicielem jest D. Firtash. Do holdingu należą: «Inter», «NTN», «Enterfilm», «Piksel», «K1», «K2», «Mega» i «MTV Ukraina»
„1+1” ¹⁵⁴	Właścicielem jest I. Kołomojskij. Do holdingu należą: «1+1», «2+2», TET, «Plusplus» ra «Unian-TV», w tym agencja informacyjna «UNIAN», online projekty «Glawred» i «Telekrytyka».
„UMH Group” ¹⁵⁵	Właścicielem jest A. Lozhkin. Do holdingu należą: «Argumenty i Fakty w Ukraini», «komsomolskaja Prawda w Ukraini», tygodnik «Korrespondent», «Fokus», «Teleniedielia». Należą również radio: «Awtoradio», «Nasze radio», «Retro FM», sieciowe agencje informacyjne Korrespondent.net, Football.ua, Vgorode.ua; Lua ra Bigmir.net.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych, zawierających się w przypisach

2.3. Wolność słowa

Swoboda prasy, słowa i wypowiedzi jest gwarantowana w państwach ustroju demokratycznego przez Konstytucję. Jednak jak to wygląda de facto w poszczególnych krajach zależy od stopnia zaangażowania rządu w sprawę zasobów masowej informacji oraz od stopnia ich kontroli przez organy władzy państwowej.

Dodatkowo z Konstytucją działają powszechnie obowiązujące uchwały, które zostali podpisane i ratyfikowane przez większość państw świata. Przykładem może posłużyć traktat ONZ z 1966 r. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP)*. Część III art. 18, 19 traktatu „obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, bez względu na granice państwowe, ustnie, pismem lub drukiem, w postaci dzieła sztuki bądź w jakikolwiek inny sposób według własnego wyboru”¹⁵⁶. W *Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* w rozdziale I art. 10 mowa jest o „posiadaniu poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe”¹⁵⁷.

System medialny FR jest profesjonalnie rozbudowany i działa z pewnością na dużych obszarach. Za główny zasób przekazywania informacji uznana jest telewizja. Według powyżej przedstawionych danych widać, iż w Federacji Rosyjskiej na rynku znacznie przeważa monopolizacja mediów państwowych. Z powrotem W. Putina w 2012 r. ciągle rosną naciski na niezależne środki masowego przekazu. Cieszące się popularnością agencje informacyjne albo były wzięte pod kontrolę, albo przestały istnieć¹⁵⁸. Według danych organizacji pozarządowej *Reporters Without Borders*, która bada, monitoruje oraz propaguje wolność słowa państw na skalę światowej, Rosja znajduje się na 148 miejscu (z 179 krajów) w rankingu „2016 World Press Freedom Index”¹⁵⁹.

¹⁵¹ StarLightMedia, <http://slm.ua/about-ua/> (dostęp od 01.04.2017).

¹⁵² Найбільшими медіа компаніями в Україні стали холдинги Пінчука і Ложкіна, 12.04.2013, <http://ru.telekritika.ua/rinok/print/80789> (dostęp od 01.04.2017).

¹⁵³ Ibidem

¹⁵⁴ Ibidem

¹⁵⁵ Ibidem

¹⁵⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966)*, <http://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/konwencje/miedzynarodowy-pakt-praw-obywatelskich-i-politycznych> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁵⁷ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Tekst Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności wraz z Protokołami Dodatkowymi*, <http://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/tekst-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-wraz-z-protokolami-dodatkowymi> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁵⁸ Reporters Without Borders (RSF) for freedom of information, *Russia*, 2016, <https://rsf.org/en/russia> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁵⁹ Ibidem

Wyrażanie własnej opinii jest ograniczona. Przykładem może być cenzurowanie treści poglądów obywateli w internecie. W 2009 r. sprawa W. Charusheva nabrała rozgłosu. Charushev stworzył w sieci „VKontakte.ru” strony, gdzie wyrażał opozycyjne opinie co do ówczesnego rządu. Sprawa się skończyła leczeniem przymusowym młodego człowieka. Zdaniem jednego ze świadków obecnych w sądzie: „zemścili za to, że nie boił się mówić w sposób otwarty o swoich przekonaniach demokratycznych w sieci”¹⁶⁰.

Drugim przykładem jest sprawa S. Magnitskiego. Rosyjski prawnik ujawnił nadużycia w organach skarbowych FR w sprawie firmy *Hermitage Capital Management*. Wysunięto było dużo zarzutów wobec uchylanie się firmy od płacenia podatków¹⁶¹. Magnitski został poddany represjom za to, że bronił swoją pozycję i interesy swoich klientów, aby ujawnić skorumpowanych funkcjonariuszy państwowych¹⁶². W areszcie znajdował się w warunkach zastosowania metody presji psychologicznej i fizycznej. Magnitski podawał dużą ilość reklamacji. Społeczeństwo międzynarodowe z kolei mówi o jego zwolnieniu. Jednak władze w kraju nie podejmowały żadnych działań. Ponieważ S. Magnitski był niepotrzebnym świadkiem¹⁶³. Informacja o jego śmierci (2009 r. – prawie po roku znajdowania się w areszcie) rozpowszechniła się w całym świecie.

Kolejnym przykładem może służyć cenzurowanie i ograniczenie dostępu do blogu A. Navalnego w 2014 r. Powodem tego było oskarżenie o wezwania do niezgodnionego mitingu oraz o ekstremistycznej treści jego artykułów na blogu (w tym wiele informacji o sytuacji na Ukrainie niezgodnej z oficjalnej wersją Kremla)¹⁶⁴. Ostatnie masowe protesty w Rosji w dniu 26 marca 2017 r. uważają się za największe od czasów protestów 2011-2013 rr. Protesty odbyły się w 82 miastach kraju i skończyły się zatrzymaniem dużej ilości osób. Mitingi były skierowane przeciw korupcji w kraju. Początkiem służyło to, że Alexei Navalny, organizator mitingu w Moskwie, w tym założyciel „Anti-Corruption Foundation” oraz ewentualny kandydat na stanowisko prezydenta FR, udostępnił w sieci film dokumentalny¹⁶⁵, opowiadający o aferach korupcyjnych premiera D. Medvedeva¹⁶⁶. Protestujący zostali oskarżeni przez rząd o to, że zorganizowali demonstracje nie uzgodniwszy wcześniej ich miejsca i czasu z władzą miejscową. A. Navalny i współpracownicy „Anti-Corruption Foundation” zostali aresztowani.

Godny uwagi jest fakt, że żaden kanał w dniu protestów nie przerwał zaplanowanego bloku programów, aby nadać transmisję z miejsca wydarzeń¹⁶⁷. Wiadomości o mitingach również nie znalazli się na serwisie internetowym „Yandex. Novosti”. Natomiast prasa („Kommersant”, „RBK”, „Wiedomosti”) w dniu następnym udzielili temu tematowi więcej uwagi¹⁶⁸. Zdaniem David’a Filipov’a („The Washington Post”) pomimo milczenia mediów państwowych, protesty były opisywane w całym kraju w mediach niezależnych oraz w internecie¹⁶⁹. Protestujący zaś odpowiadali na zagrożenia policji za pomocą selfie i nadawaniem wideo transmisji¹⁷⁰.

¹⁶⁰ Newsru.com, В Петербурге антифашист Чарушев принудительно помещен в психушку, 15.03.2009, <http://www.newsru.com/russia/15mar2009/char.html> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶¹ BBC, Russia 'is now a criminal state', says Bill Browder, 23.11.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8372894.stm> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶² W. Radziwinowicz, Oskarżony zabity Magnitski, 30.11.2012, http://wyborcza.pl/1,76842,12950554,Oskarzony_zabity_Magnitski.html (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶³ Сотрудники «Эрмитаж капитал менеджмента», Сергей Магнитский погиб, потому что верил в правосудие, 25.12.2009, <http://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2009/12/25/sergej-magnitskiy-pogib-potomu-chto-veril-v-pravosudie> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶⁴ Newsru.com, Мосгорсуд признал законным решение о блокировке блога Навального в ЖК - это из-за поста "Кремлеушера щечки надула", <http://www.newsru.com/russia/28jul2014/navalny.html> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶⁵ Алексей Навальный, Он вам не Димон, 2.03.2017, https://youtu.be/qrwk7_GF9g (dostęp od 06.04.2017).

¹⁶⁶ Tom Parfitt, Mass arrests as anti-Putin protests sweep Russia, 27.03.2017, <https://www.thetimes.co.uk/edition/news/mass-arrests-as-anti-putin-protests-sweep-across-russia-j38sxj58j> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶⁷ Радио Эхо Москвы, Государственные телеканалы продолжают замалчивать информацию о серии антикоррупционных акций, 27.03.2017, <http://echo.msk.ru/news/1952076-echo.html> (dostęp od 08.04.2017).

¹⁶⁸ Ibidem

¹⁶⁹ D. Filipov, Russian police arrest anti-corruption leader Navalny, hundreds more in nationwide rallies, 26.03.2017, https://www.washingtonpost.com/world/russian-police-arrest-protesters-at-nationwide-anti-corruption-rallies/2017/03/26/11208e46-10a1-11e7-aa57-2ca1b05c41b8_story.html?utm_term=.745751bbca85 (dostęp od 08.04.2017).

¹⁷⁰ Ibidem

Na Ukrainie sytuacja wygląda nieco inaczej. Zdaniem *Freedom House* stan prasy jest częściowo wolny (*partly free*) i posiada najlepszy stan wolności wypowiedzi wśród krajów obszaru byłego ZSRR¹⁷¹. Według rankingu „2016 World Press Freedom Index” Ukraina znajduje się na 107 miejscu (spośród 179 badanych krajów)¹⁷². Na podstawie przedstawionych danych widać, że na Ukrainie przeważa monopolizacja sektora prywatnego. System medialny de facto znajduje się w rękach dużych właścicieli mediów. Cenzurowanie jest całkiem nie rezultatem presji organów władzy. Raczej jest skutkiem własnego wyboru właścicieli mediów kierunków polityki kraju. Z jednej strony to ogranicza bezpośredni wpływ państwa na przepływ informacji. Z innej zaś strony nie oznacza to, że dany system nie może przez rząd być wykorzystany. Media są raczej zasobem walki o wpływy w otoczeniu prezydenta i rządu. Na przykład, „5 kanał” jest kanałem prywatnym, chociaż znajduje się we własności P. Poroshenki (prezydenta Ukrainy). Z kolei kanał „1+1”, należący do I. Kołomojskiego, często pozwala sobie na krytykę i wyśmianie działaczy politycznych. Nawet upublicznienie nadużyć w organach władzy, nie jest dowodem wysokiego poziomu wolności słowa. Przeciwnie – jest raczej narzędziem do osiągania celów biznesowo-politycznych, jak, na przykład, w przypadku wyborów w 2009 r., w których zwyciężył W. Janukowych.

Należy zwrócić uwagę na zmieniający się stan wolności wypowiedzi. Przede wszystkim należy wspomnieć, że okres rządzenia administracji Janukowycza charakteryzuje się spadkiem poziomu swobody słowa. W okresie wybuchu demonstracji na Majdanie listopad 2013 – luty 2014 rr. wolność słowa oraz praca dziennikarska znajdowały się w zagrożeniu¹⁷³. Miały miejsce zabójstwa, brutalne napady, porwanie, aresztowania, więzienia, zagrożenia, prześladowania dziennikarzy, zniszczenie ich sprzętu w trakcie filmowania reportażu oraz zaprzestanie transmisji telewizyjnych (np. „5 kanał”)¹⁷⁴.

W okresie do 2014 r. na terytorium Ukrainy w większym stopniu wydarzenia pokazywały media rosyjskie (np. „Pierwyj kanał”, „NTV”). Z początkiem tzw. „Rewolucji Godności” na Majdanie materiały bieżących wydarzeń różnią się zasadniczo swoją zawartością. To spowodowało napięcie pomiędzy stronami nadającymi wiadomości w postaci wojny informacyjnej. Silne wpływy Rosyjskich środków masowego przekazu, były przyczyną podjęcia przez rząd Ukrainy przeciwdziałań. Kijów zakazuje wjazd niektórym rosyjskim dziennikarzom oraz nadanie transmisji wszystkich kanałów rosyjskich. Przykładem temu może być zakaz transmisji kanału „Dożd”, który, jak wiadomo, znany jest poprzez krytykę Kremla. Jednak z przyczyny cenzury obowiązującej wszystkie media w Rosji „Dożd” musiał kwalifikować Krym jako terytorium FR, chociaż nadal nazywa to aneksją¹⁷⁵. Z kolei zgodnie z ustawą „o separatyzmie”, uważanie Krymu za terytorium FR podlega karze w postaci pozbawienia wolności¹⁷⁶. Zdaniem Johanna Bihra (*Reporter Without Borders*) jest to bowiem naruszeniem podstawowych zasad ustroju demokratycznego: „Oczekujemy od władz ukraińskich, że będą bronić wolności prasy od marginalnych działaczy, a nie wspierać ich. Uzasadniona walka z rosyjską propagandą w żaden sposób nie usprawiedliwia nietolerancji lub osłabienia pluralizmu mediów”¹⁷⁷.

¹⁷¹ Freedom House, *Ukraine*, 2015, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/ukraine> (dostęp od 09.04.2017).

¹⁷² Reporters Without Borders (RSF) for freedom of information, *Ukraine*, 2016 <https://rsf.org/en/ukraine> (dostęp od 09.04.2017).

¹⁷³ Michael Shields (ed. by Ruth Pitchford), *Ukraine media freedom under attack: OSCE*, 23.05.2014, <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-media-idUSBREA4M0IB20140523> (dostęp od 09.04.2017).

¹⁷⁴ Ibidem

¹⁷⁵ Reporters Without Borders (RSF) for freedom of information, *Ukraine bans independent Russian TV channel Dozhd*, 13.01.2017, <https://rsf.org/en/news/ukraine-bans-independent-russian-tv-channel-dozhd> (dostęp od 09.04.2017).

¹⁷⁶ Ibidem

¹⁷⁷ Ibidem

3. Rola mediów w świetle konfliktu rosyjsko-ukraińskiego

Według *Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung (HIIK)* w świecie nalicza się ok. 402 konfliktów zbrojnych¹⁷⁸. W świetle gorących wydarzeń ma miejsce konflikt dotyczący państwa Europy Wschodniej – Ukrainy. Kryzys ukraiński znajduje się w centrum dyskusji przez wspólnotę międzynarodową. Z kolei na forum wynosi się rozprawa dotycząca układu stowarzyszeniowego UE z tym państwem. Jednak, ze względu na warunki przyjęcia układu Ukraina spotyka się z szeregiem różnych przeszkód. Do rozwiązania bowiem pytania o pokój w kraju jest jeszcze daleko.

Dany temat pojawia się codziennie we wszystkich mediach. To przyczynia się do omówienia danego problemu przez wspólnotę międzynarodową na wyższym szczeblu. Unia się spotyka z problemem bezpieczeństwa swoich wschodnich granic. A równocześnie konflikt wywołuje napięcie w stosunkach rosyjsko-unijnych w zakresie udzielenia pomocy stronie ukraińskiej.

3.1. Przebieg kryzysu ukraińskiego

Podczas planowanego szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie (28-29 listopada 2013 r.) miała zostać podpisana umowa stowarzyszeniowa oraz umowa o pogłębieniu i wszechstronności wolnego handlu pomiędzy Ukrainą a UE. Jednak poprzez naciski ze strony rosyjskiej (mowa była o spadku wymiany handlowej z krajami WNP) rząd podjął decyzję o wstrzymaniu się od ich podpisania¹⁷⁹. W rezultacie 21 listopada 2013 r. na placu Niepodległości w Kijowie zaczęły się pokojowe protesty studenckie przy poparciu opozycji (w tym głównie partii Udar, Swoboda, Batkiwszczyna¹⁸⁰)¹⁸¹. W tym również miały miejsce inne protesty do 29 listopada w różnych miastach (np. Lwów)¹⁸². 30 listopada 2013 r. specjalne oddziały milicji (Berkut) brutalnie spacyfikowały demonstrantów na placu w Kijowie¹⁸³. Doszło nawet do pobicia studentów. To przyczyniło się do masowych wystąpień antyrządowych w grudniu 2013 r. Ludzie wymagali sprawiedliwości (w tym odpowiedzialności) za uczynione uszkodzenia. Też narzekali na korupcyjność pracowników rządu, organów ścigania oraz sądów¹⁸⁴.

Należy też wspomnieć, iż inną przyczyną tych protestów była decyzja ówczesnego prezydenta W. Janukowycza o możliwym sojuszu Ukrainy z Euroazjatycką Unią Celną (Tamożennyj Sojuz). Z innej zaś strony partia rządząca (Partia Regionów) starała się o poparcie mitingów przeciwnych Majdanowi – tzw. Antymajdanu¹⁸⁵. Skutkiem tego okazało się starcie obu stron podczas jednoczesnej demonstracji.

W styczniu 2014 r. po przyjęciu ustawy z dnia 16 stycznia tzw. ustawy dyktatorskiej zaczęły się masowe protesty. Zdaniem aktywistów ludzie wymagali anulacji powyższej ustawy¹⁸⁶. Żądali też rozwiązania rządu, złożenia urzędu przez prezydenta i rozpisania wcześniejszych wyborów. Krytyka ze strony opozycji oraz

¹⁷⁸ Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung, *Conflict Barometer 2016*, <http://hiik.de/de/konfliktbarometer>, s. 15 (dostęp od 16.04.2017).

¹⁷⁹ Аргументы и Факты, А. Колесниченко, С. Осипов, *Битва за Украину. Виктор Янукович шантажирует и Запад, и Восток*, 27.11.2013, <http://www.aif.ru/politics/world/1031133> (dostęp od 16.04.2017).

¹⁸⁰ Newsru.com, *Противники приостановки евроинтеграции Украины в ночи вышли на улицы Киева*, 22.11.2013, <http://www.newsru.com/world/22nov2013/ukr.html> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸¹ Gazeta Wyborcza, *Ukraina. 2 tys. ludzi zebrało się w Kijowie aby poprzeć umowę z UE*, 22.11.2013, <http://archive.is/1bprA#selection-1919.1-1919.12> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸² WP, *Lwów: 25 tysięcy studentów żąda umowy z UE*, 28.11.2013, <http://wiadomosci.wp.pl/lwow-25-tysiecy-studentow-zada-umowy-z-ue-6031275443397249a> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸³ Online Експрес, *«Євромайдан жорсткого розігнали беркутівці з трьох областей України. Хлопців і дівчат переслідували навіть у подвір'ях*, 30.11.2013, <http://expres.ua/news/2013/11/30/97882-yeuromaydan-zhorstoko-rozignaly-berkutivci-troh-oblastey-ukrayiny-hlopciv> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸⁴ PolskieRadio.pl, *Ukraina: setki tysięcy ludzi manifestuje na kijowskim Majdanie*, 01.12.2013, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/991429,Ukraina-setki-tysiecy-ludzi-manifestuje-na-kijowskim-Majdanie> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸⁵ A. Łągowska, *Odraza i strach, czyli o rewolucji na Majdanie Kijowskim*, <http://ritabaum.pl/post/78671498054/odraza-i-strach-czyli-o-rewolucji-na-majdanie> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸⁶ Süddeutsche Zeitung, *EU rügt verschärftes Demonstrationsrecht in der Ukraine*, 17.01.2014, <http://www.sueddeutsche.de/politik/umstrittene-parlamentsentscheidung-eu-ruegt-verschaerftes-demonstrationsrecht-in-der-ukraine-1.1864935> (dostęp od 22.04.2017).

społeczeństwa międzynarodowego przyczynia się do aktywności ludności. W lutym 2014 r. już wymagali przywrócenia konstytucji z 2004 r., która ogranicza uprawnienia prezydenta¹⁸⁷. 18 lutego zaczynały się demonstracje pod parlamentem, bo głosowanie w Radzie Najwyższej w sprawie zmian konstytucji zostało wstrzymane. W tym samym dniu (aż do 24 lutego) miały miejsce największe protesty, podczas których siły zbrojne, milicja oraz demonstranci, tzw. tituszki (przyczyniające się do czynienia prowokacji) używali broni¹⁸⁸. Odbył się szturm na barykady protestujących. W tym czasie miały miejsce blokady administracji państwowej. 22 lutego Janukowycz opuścił kraj.

Skutki wydarzeń:

- Liczne ofiary wśród ludności cywilnej i organów ścigania;
- Dymisja premiera M. Azarowa i prezydenta W. Janukowycza od ich uprawnień;
- Formowanie przez opozycję rządu tymczasowego;
- Zmiana reżimu;
- Powrót do Konstytucji z 2004 r.;
- Ruch prorosyjski na półwyspie Krym oraz manifestacje przyjaźni z Rosją;
- Demonstracje Antymajdanu na Wschodzie i ruch prorosyjski.

Na tle zwycięstwa Majdanu i prowadzących się zmian w kierownictwie państwa ujawniają się nastroje separatystyczne na Krymie i w Donbasie. Wiadomo, że największą liczbę mniejszości narodowej zamieszkujących w tych regionach stanowią etniczni Rosjanie¹⁸⁹. Poprzez ogromne wpływy, które wywierają środki masowego przekazu zarówno Rosji, jak i Ukrainy, pojawiają się slogany o obronności półwyspy od „faszystów” w Kijowie¹⁹⁰. 26 lutego 2014 r. zaczęły się demonstracje stron prorosyjskich i proukraińskich przed budynkiem krymskiego parlamentu. W dniu następnym pojawili się uzbrojeni, nieoznakowani żołnierze przed budynkiem parlamentu i rządu Krymu w Symferopolu. 28 lutego rząd ukraiński uznał to za naruszenie strefy terytorialnej Ukrainy oraz za „zbrojną interwencję i okupację”¹⁹¹. Został zajęty Port Lotniczy Symferopolu przez żołnierzy w mundurach nieoznakowanych¹⁹².

11 marca 2014 r. połączone zgromadzenie radnych Rady Najwyższej Republiki Autonomicznej Krymu (w Symferopolu) i Rady Miejskiej Sewastopola przyjęło deklarację niepodległości Republiki Krymu (nabrała czynności w dniu 17 marca)¹⁹³. Już 16 marca odbył się referendum, wynikiem którego stało się przyłączenie Krymu do składu Federacji Rosyjskiej (odbyło się 21 marca) po ogłoszeniu niepodległości półwyspu. Należy tutaj wspomnieć, że Ukraina jest państwem unitarnym, a nie federacją. Co oznacza, że zgodnie z Konstytucją pytanie o secesji regionu mogło być rozpartywane tylko poprzez przeprowadzenie ogólnokrajowego referendum¹⁹⁴. Dlatego

¹⁸⁷ tvn24.pl, *Majdan spowity dymem i łuną pożarów. Czekają na kolejny atak milicji*, 18.02.2014, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/majdan-spowity-dymem-i-luna-pozarow-czekaja-na-kolejny-atak-milicji,399496.html> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸⁸ BBC, *Ukraine crisis: Police storm main Kiev 'Maidan' protest camp*, 19.02.2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26249330> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁸⁹ State Statistics Committee of Ukraine, *About number and composition population of UKRAINE by data All-Ukrainian population census'2001 data*, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁹⁰ Interia Fakty, *Prorosyjski deputowany z Krymu: Wojna dopiero się zaczyna*, 26.02.2014, http://fakty.interia.pl/raporty/raport-zamieszki-na-ukrainie/aktualnosci/news-prorosyjski-deputowany-z-krymu-wojna-dopiero-sie-zaczyna,parametr,fakty_wntt,nId,1112262, (dostęp od 19.04.2017).

¹⁹¹ Gazeta.pl, *Niejasna sytuacja na Krymie. Rosyjscy żołnierze zajęli lotnisko w Sewastopolu? Flota Czarnomorska zaprzecza*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15540684,Niejasna_sytuacja_na_Krymie_Rosyjscy_zolnierze_zajeli.html, 2014-02-28. (dostęp od 19.04.2017).

¹⁹² Gazeta.pl, *Krym: rosyjscy żołnierze opanowali wojskowe lotnisko, separatyści port cywilny*, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15540371,Krym_rosyjscy_zolnierze_opanowali_wojskowe_lotnisko_.html, 28.02.2014 (dostęp od 19.04.2017).

¹⁹³ UNIAN, *Рада Криму прийняла "декларацію про незалежність"*, 11.03.2014, <https://www.unian.ua/politics/895070-rada-krimu-priynala-deklaratsiyu-pro-nezaleznist.html> (dostęp od 22.04.2017).

¹⁹⁴ Zob. Rada Najwyższa Ukrainy, *Konstytucja Ukrainy z dnia 22.02.2014*, Rozd. III, art. 73, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20140222> (dostęp od 30.04.2017).

de facto rząd Krymu nie mógł sam podjąć podobnej decyzji bez zgody władzy centralnej w Kijowie, co było uznane przez wspólnotę międzynarodową za naruszenie prawa międzynarodowego.

Rosja jako pierwsza przyznała rezultaty głosowań. Jednocześnie rząd Ukrainy z tym się nie zgodził, jednak nie podjął żadnego działania, aby stawiać opór, za wyjątkiem zwrócenia się do społeczeństwa międzynarodowego o pomoc.

W kwietniu 2014 r. na tle wszystkich wydarzeń zaczynał się ruch separatystyczny na południowo-wschodniej Ukrainie, który przerodził się w konfrontację militarną. 6 i 27 kwietnia proklamowali suwerenność Donetski i Ługański obwody odpowiednio¹⁹⁵.

Aneksja Krymu i separacja Donbasu wyglądają jako część szerokiego planu stworzenia strefy buforowej nieuznanych quasi państw między Rosją a Ukrainą. Tzw. korytarza od Donbasu do Naddniestrza jest konglomeratem nieuznanych quasi państw na południu i południowym wschodzie Ukrainy, wykonujące wiele zadań:

- zapewniają związek lądowy Rosji z Krymem i Naddniestrzem;
- ich nieokreślony status przeszkadza Ukrainie do członkostwa w UE i NATO;
- stałe negocjacje o ich losach z udziałem Moskwy wzmacniają jej pozycję w negocjacjach z Zachodem¹⁹⁶.

3.2. Wojna nowego typu

Uważa się, iż konflikt na Ukrainie posiada charakter wojny hybrydowej. Istotą takich działań wojennych jest połączenie różnych elementów, które najczęściej do siebie nie pasują. Rosyjski pierwszy zastępca ministra obrony generał W. Gierasimow jest ciekawą postacią chociażby z tego powodu, że poglądy, przedstawione w jego doktrynie, znajdują swoje zastosowanie w praktyce. Przedstawił koncepcję łączącą wszystkich możliwych działań: klasycznych, asymetrycznych, nieregularnych, terrorystycznych oraz prowadzenie działań, mających na celu zachowania potencjału własnego, głównym zadaniem jakiego są straty strony przeciwnej¹⁹⁷. Gierasimow stwierdza, że w danym przypadku obserwuje się zmieniające się rozumienie stanu wojny i pokoju. Żadne prawo międzynarodowe nie przewiduje udzielanie pomocy, ponieważ nie ma wojny (wypowiedzianej de iure) jako takiej i kraj więc zostaje sam. Taktyka wojen partyzanckich jest dobrym temu przykładem.

Mimo stosowania środków konwencjonalnych działań zbrojnych (walki na Donbasie), działań nieregularnych (np. żołnierze w Krymie) bądź terrorystycznych (m.in. porwania członków misji OBWE w kwietniu i maju 2014 r., porwania ukraińskich działaczy politycznych i społecznych lojalnych wobec Kijowa¹⁹⁸, używania ludności cywilnej jako żywych tarcz¹⁹⁹, zestrzelenia 17 lipca 2014 r. samolotu pasażerskiego malezyjskich linii lotniczych) oraz taktyki zastraszania (ćwiczenia i manewry wojskowe przy granicy) konieczne znaczenie mają zasoby środków niemilitarnych. A więc takich, które są instrumentami politycznymi, ekonomicznymi oraz

Ostatnie zmiany wnoszone do Konstytucji z dnia 30.09.2016, Rozd. III, art. 73, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20160930> (dostęp od 30.04.2017).

¹⁹⁵ Gazeta.pl, *Donieck i Ługańsk ogłaszają suwerenność. Turczynow: Organizatorów referendów czekają kary*, 12.02.2014, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15949609,Donieck_i_Lugansk_oglaszaja_suwerennosc_Turczynow_.html (dostęp od 22.04.2017).

¹⁹⁶ Dialog.ua, *Итоги-2014: из Крыма в Донбасс - где ошибся Путин?*, 31.12.2014, http://www.dialog.ua/news/34605_1419976305 (dostęp od 22.04.2017).

¹⁹⁷ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” z 27 II 2013 r., [online], <http://www.vpk-news.ru/articles/14632>, tłumaczenie na język angielski, <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (dostęp od 19.04.2017).

¹⁹⁸ TVP.info, *Bicie, porwania, tortury. Raport Amnesty International o wschodzie Ukrainy*, 10.07.2014, <http://www.tvp.info/15992964/bicie-porwania-tortury-raport-amnesty-international-o-wschodzieukrainy> (dostęp od 19.04.2017).

¹⁹⁹ O. Alehno, *„Żywe tarcze” na ukraińskiej wojnie. Taktyka Putina realizuje się w Słowiańsku*, 05.05.2014, <http://niezalezna.pl/54820-zywe-tarcze-na-ukrainskiej-wojnie-taktyka-putina-realizuje-sie-w-slowiansku> (dostęp od 19.04.2017).

humanitarnymi (np. presja ekonomiczna, polegająca na ograniczeniu w handlu (np. embargo na import produkcji „Roshen”) oraz groźby odcięcia dostaw surowców energetycznych (np. gaz)).

Wojna informacyjna jest to działanie zewnętrzne państwa, skierowane do osiągnięcia określonych celów politycznych. Podlega zagrożeniu przede wszystkim infrastruktura krytyczna państwa poprzez np. cyberataki albo popularyzację propagandy. W tym nie gra roli teren. Wraz z tym wpływ informacji na świadomość ludzką ma coraz większe znaczenie. Technologie informacyjne pozwalają ułatwić proces komunikacji siłom zbrojnym z ich dowództwem, zwłaszcza kiedy mowa idzie o niwelowaniu pozycji i potencjału przeciwnych stron w działaniach asymetrycznych²⁰⁰. W tym łączą się one z manipulowaniem nastrojów społeczności poprzez wykorzystanie działań informacyjnych (czyli propagandowych) w celach uzyskania poparcia bądź wrogowości (w przypadku Ukrainy – jest to mniejszość narodowa). O wykorzystaniu cyberprzestrzeni w odniesieniu do ściągania informacji w celach groźb i wymuszenia spełnienia określonych warunków mogą świadczyć tzw. „trolle internetowe”. Ich zadaniem jest zmiana postrzeganie inwazji na Ukrainę pisząc komentarzy chwale Rosję, w tym oczerniające Ukrainę i jej sojuszników²⁰¹.

3.3. O czym mówią media?

Wojna informacyjna ma swoje zastosowanie w całym świecie poprzez różne podmioty stosunków międzynarodowych. Kryzys ukraiński nie jest wyjątkiem oraz może służyć za przykład. Większość mediów na Ukrainie znajduje się w rękach osób prywatnych. Oznacza to budowanie wpływu na politykę poprzez podmioty niepaństwowe. Jednocześnie w Rosji prawie wszystkie media są we własności państwowej. Co oznacza, iż rząd jest w stanie kontrolować przekaz i nadanie treści materiału w sposób korzystny dla osiągnięcia własnych celów. Na przykład, przekonanie obywateli co do słuszności inwazji na Ukrainę. Czy oddziałuje konfrontacja oraz postrzeganie informacji na przebieg wydarzeń na Ukrainie?

3.3.1. Majdan

Głowa państwa Ukrainy odwraca się od procesu integracji z Europą. To wywołuje oburzenie wśród obywateli. Social Media podczas rozpoczynających się wydarzeń odgrywali ważną rolę m. in. informacyjną, agitacyjną, mobilizacyjną i emocjonalną. Według wywiadu, ludzie dowiadywali o bieżących wydarzeniach głównie poprzez sieć Internetową:

- media internetowe jak np. „Spilno TV”, „Hromadianske TV”,
- serwisy społecznościowe jak np. Facebook oraz VKontakte²⁰².

Co ciekawe sieć Internetowa była wskazana przez większość jako bardziej wiarygodne i godne zaufania²⁰³. Chociaż decyzję o osobistym udziale w protestach najczęściej podejmowano pod wpływem innych źródeł informacyjnych jak telewizja oraz na podstawie wiadomości otrzymanych od znajomych i przyjaciół²⁰⁴.

²⁰⁰ Ł. Skoneczny, *Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia*, <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwi5p83F2bHTAhXHCMAKHb23B10QFggqMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.abw.gov.pl%2Fdownload%2F1%2F1925%2Fskoneczny.pdf&usg=AFQjCNGVbPKi1hSdhtWKTJrt90IWAZdsyw&sig2=d7uqsJg17J7HTUnkVcDpCw>, s. 43 (dostęp od 19.04.2017).

²⁰¹ Russia and Ukraine: Information warfare, <http://resources.infosecinstitute.com/russia-ukraine-information-warfare/> (dostęp odd 19.04.2017).

²⁰² O. Onuch, *Social networks and social media in Ukrainian “Euromaidan” protests*, 02.01.2014, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/01/02/social-networks-and-social-media-in-ukrainian-euromaidan-protests-2/?utm_term=.03e595155cb6 (dostęp od 22.04.2017).

²⁰³ Ibidem

²⁰⁴ Ibidem

Protest studentów odbywający się od 21 do 29 (30) listopada 2013 r. został zorganizowany poprzez Social Media m.in. via Facebook oraz V Kontakte.ru. Znany ukraiński dziennikarz i bloger *Mustafa Nayyem* wezwał na Facebooku do protestu skierowanego przeciwko zawieszeniu integracji europejskiej Ukrainy:

Źródło: <https://www.facebook.com/Mustafanayyem/posts/10201178184682761>

Przez godzinę liczebność osób chętnych już przekroczyła 600. Wśród nich wykazali gotowość tacy politycy jak J. Lucenko, A. Avakov oraz tacy dziennikarze jak np. O. Musafirova, O. Bilozerska²⁰⁵.

Do 30 listopada media ukraińskie pokazywały mitingi na Majdanie, określając je jako protesty pokojowe. Jednak już od 30 listopada (po rozpędzeniu studentów w nocy z 29 na 30 listopada na placu, 1 grudnia podczas akcji protestów przy ul. Bankowej oraz w styczniu-lutym podczas zabójstw na Majdanie i przy ul. Instytuckiej) media wsparły strony uczestników mitingów. Zaczęli też oskarżać działania milicji, pokazując najbardziej przerażające nagrywania pobicia demonstrantów. Jest to podobne do transmisji aktu terrorystycznego z dnia 11 września 2001 r. przez różne środki masowego przekazu, głównie poprzez telewizję. Naświetlenie wydarzeń przez media bowiem grało przede wszystkim na emocjach ludzi. W przypadku Ukrainy to spowodowało kolejne dynamiczne zaangażowanie obywateli w sprawę polityczną.

Pod koniec stycznia 2014 r. pojawiało się coraz więcej materiałów o przekroczeniu uprawnień przez oddziały milicji i Berkuta. Tzw. automajdan, który uważa się za „strażników porządku” od prowokacji „tituszek” na ulicach Kijowa zamiast „niekompetentnej milicji”, był prześladowany przez odpowiednie organy ścigania^{206 207}. Rozszerzyła się informacja o niszczeniu samochodów i pobiciu osób uczestniczących w „automajdanie”²⁰⁸, ich aresztowaniu²⁰⁹ i/lub zniknięciu tych ludzi²¹⁰.

Media informowały o tym, że Berkut zbliżał się w centrum Kijowa do budynku rządu ukraińskiego²¹¹. W tym czasie około przystanku metra „Arsenalna” zbierali się najmowani przez władzę prowokatorzy („tituszki”)²¹². Z kolei zawiadamiały, iż milicja stawiała opór młodym ludziom koło budynku Rady Najwyższej, gdzie protestujący

²⁰⁵ 20 хвилин, Мустафа Найем зовет народ на Майдан, 21.11.2013, http://www.20khvylyn.com/news/society/news_6614.html (dostęp od 22.04.2017).

²⁰⁶ Новый канал, Ночные стычки Автомайдана с "Беркутом" - Абзац - 23.01.2014, 23.01.2014, <https://youtu.be/1IsqSRxn5sw> (dostęp od 28.04.2017).

²⁰⁷ 5 канал, Затриманий автомайданівець Кравцов про напад "Беркута", 25.01.2014, <https://youtu.be/WtZNrCMGkFM> (dostęp od 28.04.2017).

²⁰⁸ ВГО АВТОМАЙДАН, Автомайдан || docuSpace 2016 ©, 18.05.2016, <https://youtu.be/7tNGmeHivMs> (dostęp od 28.04.2017).

²⁰⁹ 5 канал, Матіос про арештованих активістів Автомайдан, 25.01.2014, <https://youtu.be/XR0VzUZdvZk> (dostęp od 28.04.2017).

²¹⁰ ICTV, Факты, Полювання на Автомайдан: люди в погонах виносять трупи?, 23.01.2014, <http://fakty.ictv.ua/ua/videos/53580/> (dostęp od 28.04.2017).

²¹¹ LB.ua, Силовики активно стягивают в центр Киева, 20.01.2014, https://lb.ua/society/2014/01/20/252274_silovikov_aktivno_styagivayut_tsentr.html (dostęp od 28.04.2017).

²¹² Ibidem

podpalali autobusy i samochody, obrzucali milicję kamieniami i koktajlami Mołotowa²¹³. Berkut odpowiedział granatami, wodą (temperatura na ulicy była -7), gazem łzawiącym i gumowymi kulami²¹⁴. Należy zauważyć, iż siły zbrojne wojsk wewnętrznych zawsze mieli tylko tarcze i pałki. Natomiast Berkut wykorzystywał granaty, gaz i broń²¹⁵.

Też media pokazywały materiały o znęcaniu nad zatrzymanymi. Uczestnicy akcji protestu donoszą o licznych przypadkach przemocy nad demonstrantami ze strony pracowników sił bezpieczeństwa. Zwłaszcza znany jest odcinek z zatrzymanym uczestnikiem „samoobrony” Mykhilem Havryliukiem²¹⁶. Pierwszą ofiarą konfrontacji sił został Sergiy Nigoyan²¹⁷. W lutym 2014 r. doszło do masowych zabójstw demonstrantów wraz z wykorzystaniem kul bojowych²¹⁸. Snajperzy strzelali z dachów i miejscach ukrytych²¹⁹. Później w tym samym dniu głowa Służby Bezpieczeństwa oskarża opozycję o początkach nieporządku oraz uczestników ruchu nacjonalistycznego o działaniach ekstremistycznych. Ogłasza, że pozwala organom ścigania na wykorzystanie broni, głównie skupiając się na ich niezwykłą powściągliwość w stosunku do buntowników podbijających do tego czasu²²⁰. Media zwracały uwagę, że w strzelaniu uczestniczyli „sportowcy”, „myśliwcy” oraz „Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”²²¹.

Należy wspomnieć, że większość właścicieli zasobów medialnych stanowią oligarchowie. Media państwowe miały mniejsze możliwości oddziaływania na sytuację w kraju, chociaż za czasów rządzenia Janukowycza (2010-2014 rr.) widoczny był spadek wskaźnika wolności słowa poprzez naciski ze strony państwa²²². Na koniec 2010 r. szereg ukraińskich organizacji pozarządowych określiły prezydenta Janukowycza „wrogiem prasy №1” na Ukrainie²²³. Występuje podział własności mediów na rzecz prorządowych sił oligarchicznych. O nacisku ze strony władzy i „kręgów”, zbliżonych do prezydenta, mówiły i różne media opozycyjne m. in. „5 kanal”, który jak najbardziej miał sprzeczności z rządem. Ponadto, trwała tendencja wypierania z rynku medialnego kapitału zagranicznego („KP Media”, itp.)²²⁴. Wraz z dalszym rozwojem konfliktu pomiędzy władzą a oligarchami rozwijał się kryzys polityczny na Ukrainie.

Teraz wiele mediów, których właściciele, w rzeczywistości, przyczynili się do pojawiania się nowych władz w kraju, są dość lojalni wobec ich aktualnych działań. Źródła informacji masowej stały narzędziem wojny informacyjnej, podając jedynie pewien punkt widzenia na odbywające się wydarzenia w Krymie i na Południowo-Wschodniej Ukrainie. Podobno w tym czasie zdecydowano ograniczyć możliwość nadawania informacji przez źródła alternatywne.

Innego zdania najczęściej są media rosyjskie. Na początku wydarzeń mówiły o prawomocności decyzji rządu ukraińskiego co do zawieszenia procesu podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE. Wraz z tym protesty uważały się za sprawę wewnętrzną Ukrainy i mówiono, że Kijów ma prawo na wybór, a ingerencja z zewnątrz jest

²¹³ Ibidem

²¹⁴ Ibidem

²¹⁵ David Zhvania, *Видео ночного боя "Беркута" на Грушевского*, 22.01.2014, <https://youtu.be/Wrw7NdLc2HI> (dostęp od 28.04.2017).

²¹⁶ euronews (na русском), *МВД Украины разберётся с участниками скандальный видеоролика*, 23.01.2014, <https://youtu.be/XrcFASbR9eE> (dostęp od 28.04.2017).

²¹⁷ ТСН, *Можливо, перше і останнє телевізійне інтерв'ю Сергія Нігояна*, 22.01.2014, https://youtu.be/0WxJKfN_d1M (dostęp od 28.04.2017).

²¹⁸ Радіо Свобода Україна, *Снайпер на Інститутській цілить в людей*, 20.02.2014, <https://youtu.be/0k8GVmgB9Hw> (dostęp od 28.04.2017).

²¹⁹ Радіо Свобода Україна, *Євромайдан | Силовики стріляють бойовими кулями*, 20.02.2014, <https://youtu.be/T6IbEIBhb8o> (dostęp od 28.04.2017).

²²⁰ МВС УКРАЇНИ, *Виталий Захарченко: Милиция способна возобновить порядок и спокойствие в государстве*, 20.01.2014, <https://youtu.be/OMDAhx-m7Bw> (dostęp od 28.04.2017).

²²¹ Факти ICTV, *Кто стрелял: среди снайперов нашли спортсменов, охотников и Фсбшников*, 25.02.2014, <https://youtu.be/oU4CwFwiMng> (dostęp od 28.04.2017).

²²² С. Голубев, *Система СМИ Украины в 1991-2014 гг.: основные этапы развития и их особенности*, <http://scjournal.ru/articles/issn-1997-292X-2015-1-2-08.pdf> (dostęp od 23.04.2017).

²²³ Интерфакс-Украина, *Журналисты назвали Януковича «врагом прессы №1 в 2010 году»*, 3.05.2011, <http://interfax.com.ua/news/general/67684.html> (dostęp od 23.04.2017).

²²⁴ С. Голубев, *Система...*, op. cit.

niedopuszczalna²²⁵. MSZ Rosji zawiadamia, iż państwa Unii wywierają presję na Kijów „za wszelką cenę próbując przekonać Ukrainę, aby dała zgodę na podpisanie umowy. Przy tym w UE nie mogą nie zdawać sobie sprawy, że taka ingerencja w wewnętrzne sprawy suwerennego państwa nawołują opozycyjnie nastawionej części społeczeństwa ukraińskiego na protesty i bezprawne działania przeciwko legalnej władzy ukraińskiej”²²⁶.

Przykładem operatywności mediów rosyjskich może być treść programu „Vesti” na kanale „Rossija-1” od 25 listopada 2013 r. Mówi się, że Berkut cierpi z powodu ataków demonstrantów i stosuje siłę wyłącznie w celach samoobrony po prowokacji ze strony zwolenników „twardej integracji europejskiej”²²⁷. Przy tym poinformowano, że ambasada USA prowadzi szkolenia dla prowokatorów ukraińskiej opozycji, aby destabilizować sytuację na placu wśród demonstrantów²²⁸. Stwierdzono, iż „cały ukraiński segment internetowy jest pełny ofert o najmie na mitingi na Euromajdan z wynagrodzeniem ok. 50-100 hryweń... jednak wypłacili nie wszystkim”²²⁹. W tym zabiera głos jeden z uczestników, który przyjechał zarobić pieniędzy za pojawienie się na protestach²³⁰. Jednak należy zauważyć, iż to interview wcześniej pokazał na antenie w internecie ukraiński „Kanał 24”, jednocześnie, który oskarżał dziennikarzy „Rossiji-1” o sfalszowaniu materiału²³¹. Jak się okazało, był to odcinek z reportażu „Kanału 24”, gdzie chodziło nie o zwolenników integracji europejskiej, a o jej przeciwników, których „Partia Regionów” faktycznie zebrała za wynagrodzenie do budynku Rady Ministrów i na plac Mykhailivski²³².

3 grudnia 2013 r. głowa Federacji Rosyjskiej skomentował Euromajdan tak: „Wydarzenia na Ukrainie przypominają mnie już nie rewolucję, a klęskę... Jest to proces wewnętrznej polityki, próba opozycji podbić niniejsze władzę legitymną w kraju. To, co się teraz dzieje, mówi o tym, że to wydaje się dobrze przygotowaną akcją...”²³³. Przy tym Putin zasugerował, że „ukraińska opozycja albo nie kontroluje, co się dzieje, albo jest parawanem dla ekstremistycznych działań”²³⁴.

Obraz Majdanu w mediach rosyjskich zaczyna wyglądać raczej jako wsparcie elity rządzącej z dużą krytyką w stronę opozycji oraz protestującej ludności, która prowadzi zamach stanu. Za opozycję przyjmują się ekstremistyczne skierowanych radykałów, którzy wzbudzą demonstrantów do kolejnych buntów poprzez tzw. bombę informacyjną. Na przykład, „Vesti” piszą, że informacja o porozumieniu z Rosją o przystąpieniu Ukrainy do Euroazjatyckiej Unii Celnej wywołała kolejne protesty²³⁵ na placu 8 grudnia 2013 r.

Pytania co do nadmiernego użycia siły i nadmiernej przemocy milicji w stosunku do uczestników protestów nie były postawione oficjalnie przez stronę rosyjską. Media nieco zmniejszają ilość uczestników Majdanu, nie wspominają o działaniach siłowych milicji i twierdzą, że ona w pełni kontroluje sytuację²³⁶. Często zwracają uwagę na to, że właśnie milicja staje się ofiarą siłowych prowokacji protestujących.

W lutym coraz częściej media robią akcent na charakterze przebiegających się wydarzeń. Mówi się, że demonstranci („radykały” i „bojewiki”) stosowali broń palną, w tym z wykorzystaniem karabinów wyborowych

²²⁵ LB.ua, МІД Росії: Євромайдан противоправен, 26.11.2013, https://lb.ua/news/2013/11/26/242881_mid_rossii_evromaydan.html (dostęp od 26.04.2017).

²²⁶ Ibidem

²²⁷ SlivKi YouTube, Украинский Евромайдан 2013 - технология европровокаций часть первая, 28.11.2013, <https://youtu.be/ypGT-FgGLSU>, 0:36-1:57 (dostęp od 28.04.2017).

²²⁸ Ibidem, 2:30-2:57.

²²⁹ Ibidem, 3:40-4:00.

²³⁰ Ibidem, 4:00-4:29.

²³¹ Корреспондент.net, Российский государственный телеканал поймали на лжи о Евромайдане, 27.11.2013, <http://korrespondent.net/world/russia/3272019-rossyiskiy-hosudarstvennyi-telekanal-poimaly-na-lzhy-o-evromaidane> (dostęp od 28.04.2017).

²³² 24 канал, "Тітушки" жаліються, що їм не платять, 25.11.2013, <https://youtu.be/XEWiE9eOApw> (dostęp od 28.04.2017).

²³³ Корреспондент.net, События на Украине напоминают больше не революцию, а погром - Путин, 3.12.2013, <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3273832-sobytyia-na-ukrayne-napomynauit-bolshe-ne-revoluitsyui-a-pohrom-putyn> (dostęp od 23.04.2017).

²³⁴ Ibidem

²³⁵ Вести.ру, Е. Попов, Евромайдан: по стопам "цветных" революций, 8.12.2013, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1164820#> (dostęp od 28.04.2017).

²³⁶ Корреспондент.net, Иностранные СМИ о ситуации в Украине: Власть не собирается уходить без борьбы, 5.12.2013, <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3274562-ynostrannnye-smi-o-sytuatsyy-v-ukrayne-vlast-ne-sobyraetsia-ukhodyt-bez-borby> (dostęp od 26.04.2017).

oraz karabinków automatycznych²³⁷, przeciw nieuzbrojonych formowań organów ścigania i Berkuta²³⁸. Media informują o pozycji MZS Rosji: „My zupełnie potępiamy działania radykałów-ekstremistów, na których leży zasadnicza odpowiedzialność za przemoc i krwawe bezprawie. Odpowiedzialność też leży na opozycji, która nie jest w stanie wypełnić osiągnięte z władzą porozumienia. My potwierdzamy nasze wymogi o tym, aby liderzy natychmiast powstrzymali rozlew krwi i szukali pokojowe rozwiązanie kryzysu bez gróźb...”²³⁹. W tym głowa MZS S. Lavrov dodaje, że ingerencja państw Zachodu wyjaśnia się dezinformacją społeczeństwa o środkach siłowych stosujących przeciwko nieuzbrojonej ludności cywilnej i „nie kwalifikują prawidłowo działania ekstremistów”²⁴⁰. Twierdzono również o nacisku UE i Stanów Zjednoczonych na władzę ukraińską poprzez sankcje i wezwania do wstrzymania się zabójstw na placu Niepodległości, ale nie zwrócono uwagę na rolę „radykałów” w rozpaleniu wojny domowej na Majdanie²⁴¹.

22 lutego 2014 r. pojawiła się informacja o zniknięciu W. Janukowycza. Sytuacja staje się napięta, bo upadł czas „legitymnego” rządu Partii Regionów i do władzy poprzez zamach stanu przychodzi „faszystowska opozycja” – rozgłaszają prawie wszystkie media rosyjskie.

Drastyczną była reakcja mediów na poprawki w ustawie o statusie języka mniejszości narodowych. Chodzi tutaj o jednym z głównych czynników stanowiących zasadniczy powód strony rosyjskiej na wystąpienie ochrony mniejszości rosyjskojęzycznej na terytorium Ukrainy. Nacjonalisty ukraińskie (w danym przypadku lider partii „Swoboda” – O. Tiahnybok) mają intencję na wprowadzenie odpowiedzialności karnej za posługiwanie się językiem rosyjskim²⁴². Jednak podczas posiedzenia Rady Najwyższej²⁴³ O. Tiahnybok powiedział o powrocie do ustawy „o języku” z 1989 r.²⁴⁴. Mass media Federacji Rosyjskiej tego prawdopodobnie po prostu zapomnieli dotknąć.

3.3.2. Krym

Uważa się, że działania Rosji w trakcie wydarzeń 2014 r. w Krymie i na Donbasie można określić jako „wojna hybrydowa”, traktując ją jako nowatorską formę prowadzenia działań interwencyjnych. Na tle wydarzeń na placu Niepodległości rozpoczęła się kolejna fala protestów przeciwko zmianom władzy. Miały one miejsce głównie na terenach południowo-wschodniej Ukrainy²⁴⁵. Tak w nocy z 20 na 21 lutego pojawiła się informacja, że parlament w Symferopolu zwołał się na sesji nadzwyczajnej w sprawie ewentualnej secesji od Ukrainy²⁴⁶. Wraz z tym zbierali się koło ścian budynku Rady demonstranci w celach protestu realizacji tego scenariusza i zachować integralność

²³⁷ Вести.ру, МВД Украины: радикалы применили на улицах Киева отравляющие вещества, 20.02.2014, <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/578556/#> (dostęp od 28.04.2017).

²³⁸ Вести.ру, Е. Поддубный, По сотрудникам "Беркута" стреляют снайперы, 20.02.2014, <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/578540/#> (dostęp od 26.04.2017).

²³⁹ Министерство иностранных дел Российской Федерации, Брифинг официального представителя МИД России А.К.Лукашевича, 20 февраля 2014 года, 20.02.2014, http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/796196 (dostęp od 28.04.2017).

²⁴⁰ Министерство иностранных дел Российской Федерации, Ответ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова на вопрос СМИ по ситуации на Украине в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с Министром иностранных дел Ирака Х.Зибари, г. Багдад, 20 февраля 2014 года, 20.02.2014, http://www.mid.ru/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/75510 (dostęp od 28.04.2017).

²⁴¹ Вести.ру, А. Попова, Запад применил к Украине тактику двойных стандартов, 21.02.2014, <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/579042/#> (dostęp od 28.04.2017).

²⁴² Русский обозреватель, Тягнибок призывает запретить русский язык на Украине, 22.02.2014, <http://www.rus-obr.ru/days/29655> (dostęp od 28.04.2017).

²⁴³ iканffy, Позиция Олега Тягнибока по поводу русского языка - поддержка национальных меньшинств, 23.02.2014, <https://youtu.be/PpAXO9XShr4> (dostęp od 28.04.2017).

²⁴⁴ Верховна Рада УРСР, Про мови в Українській РСР, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8312-11/ed19891028> (dostęp od 28.04.2017).
Przewiduje nadanie języka ukraińskiego statusu państwowego, a język rosyjski jest językiem komunikacji międzynarodowej. Zgodnie z art. 10 tej ustawy władza na najwyższym szczeblu może przyjmować akty w języku ukraińskim, a publikować ich w języku ukraińskim oraz w języku mniejszości narodowej (zależy od regionu).

²⁴⁵ Центр журналистских исследований, Севастопольты добились обещания передать все дела «новоизбранному мэру», 24.02.2014, <http://investigator.org.ua/news/119514/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁴⁶ Комментарии.ua, Под стенами парламента АРК собираются протестовать против откола Крыма, 21.02.2014, <http://crimea.comments.ua/news/2014/02/21/082718.html> (dostęp od 30.04.2017).

państwa ukraińskiego²⁴⁷. Zderzenia sił opozycyjnych (proukraińskich i prorosyjskich) powodują utrudnienia sytuacji na półwyspie, która prowadzi do rozpoczęcia samego tzw. kryzysu krymskiego.

Z 26 lutego 2014 r. w mediach pojawiły się informacje o uzbrojonych żołnierzach nieoznakowanych przed budynkiem parlamentu i rządu Krymu w Symferopolu. Później zostali nazwanymi „zielonymi/grzeczными ludzikami”²⁴⁸. Służyli oni rzekomo w celu utrzymania porządku i organizacji referendum przez władze miejscowe. Jednak media twierdziły o uznaniu zajęcia Krymu przez nieoznakowanych żołnierzy za interwencję Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Krym w wiadomościach ukraińskich mediów zazwyczaj określany był jako „okupowany”. Rząd tymczasowy wymagał od Kremla by ten wstrzymał prowokacje²⁴⁹ oraz mówił, że przypomina to początek wojny w Abchazji: „Pod wyglądem ćwiczeń wojskowych Rosja wprowadziła wojska do Krymu. I nie tylko zajęli parlament Krymu, Radę Ministrów Krymu, a zaś próbują przejąć kontrolę nad obiektami cywilnymi, komunikacją, próbują blokować miejsca lokalizacji ukraińskich wojskowych”²⁵⁰.

Media ukraińskie zwracały uwagę na „kłamstwa” prezydenta FR W. Putina, który zaprzeczał obecność rosyjskich jednostek wojskowych w Krymie²⁵¹ oraz mówili o groźbach państwa Zachodu w postaci sankcji wobec Rosji²⁵². A w informacjach środków masowego przekazu FR nazywana została jako „propaganda”, „wojna informacyjna na dużą skalę”, „agresja informacyjna” oraz „okupacja informacyjna”²⁵³.

Przywódcy ukraińskich media grup (*Inter Media Group, Starlight Media, Media Grupa Ukraina*) wezwali dyrektorów generalnych kanałów „Pierwyj kanal”, „NTV” i „WGTRK” oświeślać wydarzenia na Ukrainie w sposób otwarty, racjonalny i obiektywny. Jednak odpowiedź dyrektorów zawierała w sobie oskarżenia o dyskryminację języka rosyjskiego i tworzeniu przeszkód dla pracy rosyjskich dziennikarzy²⁵⁴.

Media rosyjskie od samego początku przedstawiały rozpoczynające się wydarzenia na Krymie jako odpowiednią reakcję ludności na „zamach stanu” oraz „obalenie prawnie wybranej władzy”. Szeroki dostęp do mediów rosyjskich oraz od dawna istniejący problem rozłamu pomiędzy (umownie) wschodnimi i zachodnimi częściami Ukrainy wpływał na dalszy przebieg kryzysu. Już wspomniano o kwestii językowej i ta z kolei była jedną z zasad rządu FR do prób ingerencji w sprawy wewnętrzne Ukrainy.

Vesti.ru zawiadamiają, że „Wojska Wewnętrzne Ukrainy (Berkut) wracają do Krymu, gdzie ich spotkano jak bohaterów, z orkiestrą i kwiatami. Dostali wstęgi Św. Jerzego na znak tego, że nie oni przegrali walkę na Majdanie, swój obowiązek bowiem wobec ojczyzny spełniali do końca”²⁵⁵. W okręgu autonomicznym zarówno milicja, jak i zwykli obywatele wzmocnili bezpieczeństwo, które zagrożone było przez „banderowskich ekstremistów”²⁵⁶.

²⁴⁷ Ibidem

²⁴⁸ BBC Monitoring, V. Shevchenko, „Little green men” or “Russian invaders”?, 11.03.2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26532154> (dostęp od 30.04.2017).

²⁴⁹ Ibidem

²⁴⁹ BBC Україна, Турчинов вимагає від Путіна припинити провокацію, 28.02.2014, http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2014/02/140228_it_turchynov_crimea.shtml (dostęp od 30.04.2017).

²⁵⁰ Finance.ua, Турчинов: Росія почала абхазський сценарій в Криму (ВІДЕОЗВЕРНЕННЯ), 01.03.2014, <http://news.finance.ua/ua/news/-/320253/turchynov-rosiya-pochala-abhazkyj-stsenarij-v-krymu-videozvernennya> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵¹ Українська правда, Военные моряки Украины обвинили Путина в неприкрытой лжи, 4.03.2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/4/7017602/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵² Українська правда, Керри: РФ ожидают серьезные меры, если референдум в Крыму состоится, 13.03.2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/13/7018698/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵³ Українська правда, Українские каналы попросили пока не показывать пропаганду о российской милиции, 13.03.2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/13/7018687/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵⁴ Interfax.ru, Руководители российских телеканалов ответили украинским коллегам на призывы быть объективными, 3.03.2014, <http://www.interfax.ru/russia/362451> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵⁵ Vesti.ru, Севастополь встретил бойцов “Беркута” как героев, 22.002.2014, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1311541#> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵⁶ Ibidem

26 lutego 2014 r. media rosyjskie podają informację już o żądaniu ludności Krymu do sojuszu z Rosją. Ludzie zebrali się na ulicach z flagami FR po to, aby piastować na stanowisko głowę kierownictwa Sewastopola, który nie da się pozwolić na zależności swobody wyboru krymskich obywateli od władzy centralnej w Kijowie²⁵⁷.

2 marca 2014 r. rosyjski "Pierwyj kanal" pokazał odcinek o przybywających z Ukrainy do Rosji uchodźców²⁵⁸. W raporcie stwierdzono, że kolejka samochodów z uchodźcami zgromadziła się na granicy z Rosją. Ludzie głównie ze wschodniej części Ukrainy (ok. 140 tys. osób) uciekają do obwodów kurskiego, białgorodzkiego, rostowskiego, briańskiego, co ciekawe, w punkcie przejścia „Szeginie”²⁵⁹. Nieważne (przynajmniej dla mediów rosyjskich), że ten punkt znajduje się przy granicy z Polską (obwód Lwowski). Państwowa straż graniczna Ukrainy²⁶⁰ oraz Federalna służba migracyjna FR zaprzeczyły tym oświadczeniom²⁶¹.

Prezydent Rosji w swoim interview 4 marca powiedział, że Federacja Rosyjska nie interweniuje w sprawę Ukrainy²⁶². W tym zaprzecza obecność sił zbrojnych na terenie Krymu, określając ich jako miejscowa samoobrona²⁶³, a również oświadczył, że strona rosyjska nie brała udziału w ich przygotowaniu. Na pytanie o podobieństwo odzieży wojennej samoobrony miejskiej do rosyjskiej Putin odpowiadał tak: „A spójrzcie na obszar postsowiecki. Mundury są w pełni podobne. Idźcie do sklepu i kupicie tam dowolnego”²⁶⁴.

Jednak miesiąc później pojawia się informacja o faktycznym uczestniczeniu Rosji w działaniach w Krymie, gdzie Putin uznał zaangażowanie jednostek wojskowych FR: „Dlatego za plecami sił samoobrony Krymu, oczywiście, stanęli nasi żołnierze”²⁶⁵ ²⁶⁶. Oficjalne uznanie udziału Rosji w wydarzeniach w Krymie też zostało przedstawione w filmie A. Kondrashova (reż. S. Kraus) „Crimea. The Way Home”²⁶⁷. Ponadto zostały ujawnione nieznane szczegóły operacji rosyjskich służb specjalnych w sprawie ewakuacji z terytorium Ukrainy Wiktora Janukowycza²⁶⁸. Prezydent FR przyznał się, że osobiście zajmował się pytaniami krymskimi i kierował operacjami wojskowymi na półwyspie²⁶⁹. Ponadto poza stosowaniem jednostek wojskowych znajdujących się na Krymie na podstawie umowy²⁷⁰ dostarczono również przeciwokrętowe systemy rakietowe K-300P Bastion-P znajdujące się na wyposażeniu rosyjskiej Floty Czarnomorskiej²⁷¹.

Stwierdzono, że Putin inspirował się wyłącznie dobrymi pomysłami takich jak np. ochrona ludności rosyjskiej/rosyjskojęzycznej: „Sytuacja rozwinęła się w ten sposób na Ukrainie, że jesteśmy zmuszeni rozpocząć

²⁵⁷ Vesti.ru, *Севастополь не намерен подчиняться властям из Киева*, 25.02.2014, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1321740> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵⁸ Lenta.ru, *«Первый канал» выдал польский КПП за российский*, 2.03.2014, <https://lenta.ru/news/2014/03/02/first/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁵⁹ Irina Kirenko, *Видео дезинформация Все больше граждан Украины прибывает в южные регионы России*, 2.03.2014, <https://youtu.be/29aTXn8sy2A> (dostęp od 30.04.2017).

Wideo było dostępne na stronie internetowej „Pierwyj kanal” do dnia 3 marca, ale zostało usunięte. Na wideo wyraźnie widać, że na budynku punktu przejścia granicznego naprawdę znajduje się napis „Szeginie”. Tak nazywa się ukraińska wieś niedaleko polskiej granicy i położony przy nim punkt kontrolny.

²⁶⁰ BBC Україна, *Российская миграционная служба отрицает поток беженцев из Украины*, 07.03.2014, http://www.bbc.com/ukrainian/rolling_news_russian/2014/03/140307_ru_n_ukrainian_migrants (dostęp od 30.04.2017).

²⁶¹ Коммерсант.ру, *Госпогранслужба опровергает массовый выезд украинцев из страны*, 02.03.2014, <http://www.kommersant.ru/doc/2421579> (dostęp od 30.04.2017).

²⁶² kremlin.ru, *Владимир Путин ответил на вопросы журналистов о ситуации на Украине*, 04.03.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/20366> (dostęp od 30.04.2017).

²⁶³ Ibidem

²⁶⁴ Ibidem

²⁶⁵ Topnews.ru, *«Прямая линия» с Путиным 17 апреля 2014 началась с вопросов про Украину, Крым и «зеленых человечков»* (ВИДЕО), 17.04.2014, http://www.topnews.ru/news_id_67173.html (dostęp od 30.04.2017).

²⁶⁶ ТАСС, *Владимир Путин: мы действовали в интересах русских людей и всей страны*, 16.03.2015, <http://tass.ru/politika/1831368> (dostęp od 30.04.2017).

²⁶⁷ Россия 24, *Крым. Путь на Родину. Документальный фильм Андрея Кондрашова*, 15.03.2015, <https://youtu.be/t42-71RpRgI> (dostęp od 30.04.2017).

²⁶⁸ Интерфакс, *Путин рассказал подробности операции по спасению Януковича*, 15.03.2015, <http://www.interfax.ru/russia/429957> (dostęp od 30.04.2017).

²⁶⁹ Ibidem

²⁷⁰ W 2010 r. prezydent W. Janukowycz podpisuje umowę wynajmu bazy wojskowej Federacją Rosyjską w Sewastopolu do 2043 r.

Zob. М. Бакли (пер. Д. Люфт), *Геополитический разлом: Украина*, 21.06.2012, <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/74100/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁷¹ ТАСС, *Владимир...*, op. cit.

pracę powrotu Krymu w skład Rosji, bo nie możemy zostawić ten teren i ludzi, którzy tam mieszkają, na pastwę losu pod kontrolę nacjonalistów”²⁷².

Na początku marca 2014 r. na półwyspie zostali wyłączeni lub wymienieni na rosyjskie niektóre krymskie kanały oraz wszystkie ukraińskie kanały analogowe²⁷³, motywując nieobiektywnością podawania informacji mediów ukraińskich. Na przykład, wcześniej w sieci uruchomili zamiast „1+1” – rosyjski „Pierwyj kanal”, zamiast „5 kanału” – „Rossija 24”, a zamiast „Czornomorskiej TRK” – „Rossija RTR”²⁷⁴. W odpowiedzi Rada Narodowa ds. telewizji i radiofonii Ukrainy zażądała od providerów do 21:00 czasu moskiewskiego w dniu 11 marca przerwać transmisję rosyjskich kanałów telewizyjnych „Vesti”, „Rossija 24”, „Pierwyj kanal”, „RTR Planeta” i „NTV – Mir”²⁷⁵. Do rana 11 marca do połowy dostawców usług internetowych Ukrainy już wyłączyli transmisje tych kanałów²⁷⁶. Niektóre providerzy ukraińskie (np. „Lanet”) podjęli decyzje odmówić się od nadawania tych kanałów jeszcze wcześniej z przyczyny „agresywnej propagandy, wezwania do wojny i rozpowszechniania wrogości i nienawiści”²⁷⁷.

Wyjaśnienie, dlaczego Krym stał się częścią Rosji, przeszło kilka transformacji w czasie roku. W marcu chodziło o konieczności poparcie dążenia mieszkańców Krymu do powrotu do Rosji oraz do ucieczki od „faszystów”. Już w maju Putin nazwał dane wydarzenie przywróceniem historycznej sprawiedliwości²⁷⁸. W czerwcu z kolei mówił o tym, że nie mógł pozwolić, aby Krym stał się częścią NATO. W grudniu sam rosyjski przywódca dał metafizyczne wyjaśnienie tego, co się wydarzyło: „dla Rosjan Krym – jak wzgórze świątynne w Jerozolimie dla żydów lub muzułmanów”²⁷⁹.

W wyniku nadawania sprzecznych informacji o tym, co się dzieje na Krymie, wzbudzały się przeciwstawne nastroje obywateli. Tak więc media Ukrainy przyjmują kryzys krymski za „aneksję przez Rosję”, a działania FR oceniają jako „działania okupacyjne” i naruszające strefy terytorialnej państwa ukraińskiego oraz prawo międzynarodowe. Z kolei strona rosyjska przyjmuje secesję Krymu za „wyrażenie woli” obywateli półwyspu i z radością ogłoszono wydarzenie we wszystkich mediach FR.

3.3.3. Donbas

Scenariusz krymski nie dał się powtórzyć w taki samy sposób. Zgodnie z pozycją oficjalną rządu ukraińskiego „separatyzm na Ukrainie celowo został rozpalony przez Rosję”²⁸⁰. Poprzez „Operacje antyterrorystyczne” od 7 kwietnia 2014 r. w obwodach Dniepropetrowskim i Charkowskim powstania zostały stłumione, a w Ługańskim oraz Donieckim przekształciły się w długotrwałej wojnę²⁸¹. Strona ukraińska zaczęła regularnie publikować dowody o udziału rosyjskich wojskowych w konflikcie. Moskwa za każdym razem

²⁷² Ibidem

²⁷³ Украинская правда, В Крыму отключили все украинские телеканалы, 09.03.2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/9/7018217/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁷⁴ Украинская правда, В Крыму вместо "Интера" теперь вещает российский НТВ, 07.04.2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/7/7018037/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁷⁵ Интерфакс, На Украине половина провайдеров прекратили вещание российских телеканалов, 11.03.2014, <http://www.interfax.ru/world/363889> (dostęp od 30.04.2017).

²⁷⁶ Ibidem

²⁷⁷ Lanet.ua, Изменения в кабельном телевидении 04.03.2014, 04.03.2014, <https://www.lanet.ua/news/izmeneniya-v-televidenii/> (dostęp od 30.04.2017).

²⁷⁸ Россия 24, Путин: воссоединение Крыма с Россией - историческая справедливость, которую ждали миллионы людей, https://youtu.be/82-TyfDYz_M (dostęp od 30.04.2017).

²⁷⁹ Ближний Восток, Путин: Крым для России - как Храмовая гора в Иерусалиме для мусульман и иудеев, 4.12.2014, <https://youtu.be/0TDtPTViv04> (dostęp od 30.04.2017).

Niestety, oryginal nagrania na „Rossiji 24” został usunięty, ale jeszcze istnieje odcinek w sieci.

²⁸⁰ ЛІГАБізнесІнформ, П. Шуклинов, Российские диверсанты и сепаратисты подняли мятеж на востоке, 13.04.2014, <http://news.liga.net/articles/politics/1345325-rossiyskie-diversanty-i-separatisty-podnyali-myatezh-na-vostoke.htm> (dostęp od 02.05.2017).

²⁸¹ РБК, Русские заморозки, 26.12.2014, <http://www.rbc.ru/newspaper/2014/12/26/56bd476c9a7947299f72c509> (dostęp od 30.04.2017).

dementowała te informacje, wydając poległych w walce żołnierzy za ochotników, a jeńców – za zgubionych na terytorium Ukrainy uczestników ćwiczeń przygranicznych²⁸².

Zaczynając od protestów na południowo-wschodnich częściach (marzec-maj 2014 r.) wiele mediów ukraińskich cytują informacje, że w demonstracjach uczestniczyli Rosjanie i separatyści, milicja i służby specjalne Rosji, a strona rosyjska koordynowała ich działania oraz miała bezpośredni wpływ na ich decyzje²⁸³. Potwierdzeniem tej informacji służy nagranie rozmowy Ihora Strelkova z Vladimirem Lukinem w sprawie zwolnienia przedstawicieli OBWE na Donbasie²⁸⁴. V. Lukin przyznał się, że taka rozmowa telefoniczna odbyła się, jednak dodał, iż „temat nie miał nic wspólnego” z uczestnictwem Rosji w danej sprawie²⁸⁵.

Media też powołują na oświadczenia Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, że na terytorium Ukrainy działa Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej²⁸⁶. Też często mówi się o uczestniczeniu w mitingach we wschodnich regionach obywateli FR, którzy przyjechali autobusami z rosyjskimi numerami²⁸⁷.

1 marca 2014 r. W. Janukowycz, przebywając na terytorium FR, napisał wniosek o wprowadzenie wojsk Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy. O tym zawiadamia przedstawiciel FR w ONZ V. Churkin 4 marca 2014 r.²⁸⁸ Jednak przez trzy lata dnia 22 lutego 2017 r. Janukowycz oświadczył, że nie prosił wprowadzać wojsk FR na Ukrainę w 2014 r., lecz dodał, że „chciał bronić swój naród od nielegalnych formacji zbrojnych, które nikomu nie podlegały, lecz zabijały ludzi na Donbasie”²⁸⁹. Otóż 1 marca 2014 r. prezydent FR podał wniosek do Rady Federacji o stosowaniu sił zbrojnych FR na terytorium Ukrainy w celu ochrony ludności rosyjskiej oraz rosyjskojęzycznej²⁹⁰. Rada dała zgodę w tym samym dniu²⁹¹, co pozwoliło na wykorzystanie kontyngentu wojskowego najpierw na zajęcie Krymu²⁹², a w tym dalszej ingerencji w wydarzenia na Ukrainie.

Wobec bezprawnych działań media ukraińskie postrzegają wojnę jako niewypowiedzianą przez Moskwę²⁹³, nowopowstałe republiki – organizacjami terrorystycznymi. Szereg ukraińskich polityków określają, iż wojna na wschodzie Ukrainy ma postać „wojny hybrydowej” Rosji wobec Ukrainy²⁹⁴. Przede wszystkim położono akcent na „wojnie informacyjnej, dezinformacyjnej i propagandowej”, która dopełnia się całościowym (w tym kadrowym i zbrojnym) wsparciem oddziałów „bojowników”. Jednak rząd rosyjski zaprzecza dane zagadnienia, określając konflikt jako wojna domowa. Z kolei występuje z nieuznaniem operacji antyterrorystycznej i wymaga od Kijowa jej zakończenia oraz rozpoczęcia negocjacji z bojownikami²⁹⁵. Należy zauważyć, że podobno taktyce w Krymie, na

²⁸² Ibidem

²⁸³ 24 канал, *Нарешті держава заговорила з терористами мовою сили*, — Порошенко, 2.05.2014, http://24tv.ua/nareshiti_derzhava_zagovorila_z_teroristami_movoyu_sili_poroshenko_n438867 (dostęp od 02.05.2017).

²⁸⁴ Glavred.info, *СБУ доказала связь представителя Путина с боевиками на Донбассе, опубликована запись*, 3.05.2014, <http://glavred.info/politika/sbu-dokazala-svyaz-predstavatelya-putina-s-boevikami-na-donbasse-278507.html> (dostęp od 02.05.2017).

²⁸⁵ Взгляд, *Деловая газета, Лукин прокомментировал аудиозапись разговора с главой обороны Славянска*, 3.05.2014, <https://vz.ru/news/2014/5/3/685034.html> (dostęp od 02.05.2017).

²⁸⁶ Ibidem

²⁸⁷ Gazeta.ua, *Донецька міськрада підтримала сепаратистів з Росії - хоче референдум*, 01.03.2014, <https://gazeta.ua/articles/life/donecka-miskrada-pidtrimala-separativ-z-rosiyi-hoche-referendum-schodo-podalshoyi-doli-oblasti/545045> (dostęp od 02.05.2017).

²⁸⁸ RT на русском, *Выступление Виталия Чуркина на Совбезе ООН 4 марта*, 04.03.2014, <https://youtu.be/o-jmLgH2bs> (dostęp od 02.05.2017).

²⁸⁹ ТАСС, *Виктор Янукович заявил, что не просил вводить войска РФ на Украину в 2014 году*, 22.02.2017, <https://youtu.be/SrwLGBUfM94> (dostęp od 02.05.2017).

²⁹⁰ Совет Федерации, *Совет Федерации на внеочередном 347-м заседании принял Постановление об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины*, 01.03.2014, <http://council.gov.ru/events/news/39851/> (dostęp od 02.05.2017).

²⁹¹ Совет Федерации, *Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины*, 01.03.2014, <http://council.gov.ru/activity/documents/39979/> (dostęp od 02.05.2017).

²⁹² kremlin.ru, *Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай»*, 24.10.2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/46860#sel=195:13:agB.196:7:hAB> (dostęp od 02.05.2017).

²⁹³ 112.ua, *Порошенко: Нинішня неоголошена війна може стати Вітчизняною для українців*, 24.08.2014, <http://ua.112.ua/suspilstvo/poroshenko-ninishnya-neogoloshena-viyna-mozhe-stati-velikoyu-vitchiznyanoyu-dlya-ukrayinciv-105940.html> (dostęp od 02.05.2017).

²⁹⁴ ipress.ua, *Путин ведет в Украине гибридную войну*, 28.04.2014, http://ipress.ua/ru/mainmedia/putyn_vedet_v_ukrayne_gybridnuyu_voynu_61876.html (dostęp od 02.05.2017).

²⁹⁵ segodnya.ua, *МЗС Росії вимагає припинити АТО в Донбасі*, 29.05.2014, <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/mid-rossii-trebuat-prekratit-ato-v-donbasse-524463.html> (dostęp od 02.05.2017).

terytorium nieuznanych republik też odłączyli kanały informacyjne mediów Ukrainy. Zdaniem separatystów przyczyną tego był brak obiektywności Ukrainy wobec danej sytuacji.

Wiadomo, że operacja antyterrorystyczna („ATO”) przekształciła się w wojnę, kiedy wzrosła skala działań militarnych, liczba żołnierzy itp. Jednak w mediach tzw. ATO była nazywana wciąż operacją antyterrorystyczną, a strefa działań wojennych określana jest zamiast „frontu” „strefą ATO” albo „linią konfrontacji”²⁹⁶. Choć mówią o roli Rosji w tym konflikcie, dużą uwagę poświęcają „separatystom”, „powstańcom”, „milicji ludowej” na tym terytorium²⁹⁷. To pokazuje wahającą pozycję rządu co do uznania charakteru konfliktu, co odbiło się negatywnie dla strony ukraińskiej podczas sprawy Ukrainy przeciwko FR w haskim MTS w tym roku.

Jeszcze należy zauważyć, iż media ukraińskie pomimo działań na Donbasie są skoncentrowane na kilku ważnych tematach takich, jak:

- rola Rosji, gdzie najczęściej używanymi słowami były „watnik”, „raszyst/raszyzm” (połączenie „Rosja” i „faszyzm”), „moskal”, „mordor”, „kacap”, „lugandon” (nazywane tak są Donieck i Ługańsk). Stosowali to najczęściej media „Korrespondent.net”, „24tv.ua”, „TSN.ua”, „Cenzor.Net”, „Golos Ukrainy”, „Ukrinform”, „LigaBiznesInform”, „Gazeta po-ukrjinski” i „Siegodnia”²⁹⁸;
- uchodźcy z terytorium okupowanego, gdzie poruszane zostały problemy o rynku pracy, wynajmu mieszkania, wzrostu przestępczości lub „czy to są ludność prorosyjska?”, co z kolei powoduje napięcie społeczne;
- mobilizacje, gdzie poruszano pytania o szkodach i zagrożeniu stabilności w społeczeństwie od ukraińskich wojskowych oraz batalionów wolontariuszy odpowiednio, stosunek do demobilizowanych wojskowych oraz kto musi iść na front;
- reformy, zmiany taryf oraz kierunki polityki zewnętrznej nie zawsze są spotkane z radością przez społeczeństwo²⁹⁹.

Media często narzekają na oddziaływanie propagandy rosyjskiej jako głównego narzędzia potęgi informacyjnej FR. Jednak nieufność zarówno do mediów ukraińskich, jak i rosyjskich zaznacza się wśród ludności w równym stopniu³⁰⁰. Na tle często sfałszowanej informacji przez Rosję mass media ukraińskie uważają się w większym stopniu obiektywnymi. Jednak nie oznacza to podawanie przez nich całkiem wiarygodnej informacji. Też przedstawiały sfałszowane wiadomości. Na przykład, dowodem walki około Switłodarska (obwód doniecki) w grudniu 2016 r. media nazywały nagranie sfilmowane żołnierzem ukraińskim³⁰¹. Jednak serwis „YouTube” po wyszukiwaniu podobnego wideo materiału pokazuje nagranie od 2012 r. ćwiczeń wojskowych armii rosyjskiej „Kaukaz 2012” w kraju Krasnodarskim (Rosja)³⁰². Innym przykładem może służyć odcinek nagrania wiadomości „112 Ukraina”, gdzie wojskowy z miejsca działań bojowych opowiada o próbach przedostawania się sił

²⁹⁶ Центр досліджень соціальних комунікацій, Н. Тарасенко, *Ситуація на Донбасі у дискурсі українських ЗМІ*, http://nbuviap.gov.ua/index.php?catid=64&id=1656:situatsiya-na-donbasi-u-diskursi-ukrajinskikh-zmi-2&Itemid=376&option=com_content&view=article (dostęp od 03.05.2017).

²⁹⁷ Ibidem

²⁹⁸ ЕЮ, Г. Будівська, Чи принесла війна “мову ворожнечі” в українські медіа?, 09.09.2015, <http://ua.ejo-online.eu/2481> (dostęp od 03.05.2017).

²⁹⁹ Центр досліджень соціальних комунікацій, Н. Тарасенко, *Ситуація...*, op. cit.

³⁰⁰ Ibidem

³⁰¹ ukrnews24.net, *В сети появилось видео боя на Светлодарской дуге*, 19.12.2016, <http://www.ukrnews24.net/v-seti-poyavilos-video-boya-na-svetlodarskoj-duge/> (dostęp od 07.05.2017).

³⁰² SoltysFSB, *кавказ 2012 учения ночь*, 11.09.2012, <https://youtu.be/5BsesrqRe2c>, (dostęp od 07.05.2017).

separatystów do miasta Dzerżyńsk (obecnie Toreck) oraz Artemiwska (obecnie Bachmut)³⁰³. Jednak na tle, zamiast działań bojowych, wyraźnie słychać głos kobiety i dziecka, którzy rozmawiają między sobą.

Natomiast nie wolno zaprzeczać fakt tego, że wpływ informacyjny, którego treść zostaje przekreślona i zniekształcona, ma miejsce w zastosowaniu poprzez środki masowego przekazu. Robiono to w celu destabilizacji sytuacji i społeczeństwa w kraju.

Wracając do sytuacji na południowo-wschodniej Ukrainy, należy spojrzeć na punkt widzenia strony rosyjskich mediów. Otóż o wspieraniu protestów „rosyjskojęzycznej ludności” Donbasu świadczą demonstracje w St. Petersburgu, Moskwie oraz innych miastach Rosji³⁰⁴. Głównymi żądaniami demonstrantów byli uznanie Donieckiej i Ługańskiej Republik Ludowych, a także zaprzestanie „operacji antyterrorystycznej” oraz „ludobójstwa rosyjskojęzycznych obywateli” na Wschodzie Ukrainy. Jednak *Rosbalt.ru* w dniu 7 marca 2014 r. zawiadomia o przymusowym uczestniczeniu pracowników sfery budżetowej na mitingach pod rygorem straty miejsca pracy³⁰⁵.

17 lipca 2014 r. niedaleko od wsi Hrabowe (40 km od Rosji) w obwodzie donieckim miała miejsce największa od czasów wydarzeń dnia 11 listopada 2001 r. katastrofa lotu Malaysia Airlines 17. Wszystkie strony konfliktu na wschodzie Ukrainy zaprzeczają jakoby miały coś wspólnego z katastrofą. Rząd ukraiński oraz większość krajów zachodnich twierdzą, że lot został zestrzelony rakietą „Buk”, znajdującą się w rękach prorosyjskich separatystów³⁰⁶. Z kolei strona nieuznanych republik zaprzecza posiadaniu broni, która zdolna by była zestrzelić samolot pasażerski lecący na wysokości 10 kilometrów³⁰⁷.

Jednak jeszcze do wiadomości o wypadku lotniczym minister obrony DRL Ihor Strelkov prokomentował o tym na swojej stronie *Vkontakte.ru* „Сводки от Стрелкова”. Wiadomość (została usunięta) dnia 17 lipca o godz. 17:16 zawierała m.in. o zestrzeleniu ukraińskiego samolotu An-26 (ukr. „Ан-26”) koło Toreza oraz o innym – „niby Su-25 (ukr. „Су-25”)”³⁰⁸. Też o tym powiadamia rosyjska agencja informacyjna LifeNews, ale materiał też został usunięty, i godziną później ujawniona została informacja o katastrofie *Boeing’a*³⁰⁹.

Tego samego dnia media rosyjskie publikują tweet „hiszpańskiego dyspozytora Carlosa” w Boryspolu, który napisał, że obok „Boeinga” zostały dostrzeżone ukraińskie samoloty wojskowe³¹⁰. Media ukraińskie stawia pytanie „kiedy prawo Ukrainy pozwoliło na to, aby obcokrajowiec mógł pracować dyspozytorem?”³¹¹. Account „Carlosa” został zablokowany, a na koniec 2014 r. przekształcił się w „Людмила Лопатышкина” (Liudmila Lopatyszkina)³¹². Później pojawia się wersja o zamachu na Putina, który wracał się z Warszawy do Moskwy³¹³. Co prawda o dziwnym szlaku samolotu Putina to „źródło” milczy. Więc po co Putinowi lecieć do Moskwy przez

³⁰³ 112.ua, *Бойовики зробили спробу прориву в бік Дзержинська та Артемівська, 4 військовослужбовців дістали поранення, - боєць*, 02.02.2015, <http://ua.112.ua/golovni-novyni/boyoviki-zrobili-sprobu-prorivu-v-bik-dzerzhinska-ta-artemivska-4-viyskovosluzhbovciv-poraneni-boyec-183471.html> (dostęp od 07.05.2017).

³⁰⁴ Vesti.ru, *По всей России проходят митинги в поддержку народа Украины*, 02.03.2014, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1339713#> (dostęp od 03.05.2017).

³⁰⁵ Rosbalt.ru, *СМИ: В Перми студентов и бюджетников сгоняют на митинг в поддержку политики РФ на Украине*, 07.03.2014, <http://www.rosbalt.ru/russia/2014/03/07/1241855.html> (dostęp od 03.05.2017).

³⁰⁶ BBC Русская служба, *Опознаны останки 173 пассажиров сбитого рейса MH17*, 27.08.2014, http://www.bbc.com/russian/international/2014/08/140827_flight_mh17_victims_identified.shtml (dostęp od 04.05.2017).

³⁰⁷ Риа Новости, *Бородай: у ДНР нет оружия, чтобы сбить самолет на высоте 10 км*, 17.07.2014, <https://ria.ru/world/20140717/1016427976.html> (dostęp od 04.05.2017).

³⁰⁸ Корреспондент.net, *Стрелков о сбитом Ан-26: Предупреждали же не летать в "нашем небе"*, 17.07.2014, <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3393881-strelkov-o-sbytom-an-26-preduprezhdaly-zhe-ne-letat-v-nashem-nebe> (dostęp od 04.05.2017).

³⁰⁹ Citizens Committee, *LifeNews or LieNews? [WITH SUBTITLES IN ENGLISH]*, 18.07.2014, <https://youtu.be/vjUpRD6yMYg> (dostęp od 04.05.2017).

³¹⁰ Новая газета, № 79, 21.08.2014, А. Земцов, *Откуда взялся «испанский диспетчер»*, 20.08.2014, <https://www.novayagazeta.ru/articles/2014/07/21/60410-otkuda-vzyalsya-171-ispanskiy-dispatcher-187> (dostęp od 04.05.2017).

³¹¹ The Insider, *Испанский диспетчер, видеовий як українці сбили MH17, превратился в Людмилу Лопатышкину*, 04.08.2016, <http://theins.ru/antifake/27246> (dostęp od 04.05.2017).

³¹² Ibidem

³¹³ Военное обозрение, *Украинские власти хотели сбить Борт №1 Владимира Путина*, 18.07.2014, <https://topwar.ru/54529-ukrainskie-siloviki-hoteli-sbit-samolet-prezidenta-rf.html> (dostęp od 04.05.2017).

Donbas? Wyobrażenia mediów rosyjskich rysuje także atak samolotów wojskowych armii ukraińskiej na *Boeing*³¹⁴, które mogą podnieść się maksymalnie na 7 km oraz przy obciążeniu bojowym – maksymalnie na 5 km, gdy lot malajzyjski przebywał na wysokości 10 km. Też istniała wersja zdalnie sterowanego porwania samolotu *Malaysia Airlines*³¹⁵. Miało miejsce nawet sfalszowanie zdjęć satelitowych o lokalizacji wojskowej sił zbrojnych Ukrainy na tym terytorium³¹⁶. W 2015 r. „Komsomolskaja prawda” ujawniła nagranie oficerów Służb Bezpieczeństwa Ukrainy w kabinie pocisku raketowego „Buk”, które miało udowodnić udział Ukraińców w zestrzeleniu samolotu³¹⁷. Zresztą dane sfalszowane wideo³¹⁸ wygląda nie tak sugestywnie na tle wersji zeszłego roku, że w samolocie lecieli już martwe pasażerowie³¹⁹.

11 listopada 2014 r. „Vesti.ru” przedstawili wiadomość o stosowaniu ukraińskimi wojskowymi bomb zapalających przeciwko ludności cywilnej na Donbasie w Iłowajsku, w odległości 30 km na południowym wschodzie od Doniecka, a także w okolicach małej wsi Luhanskoe, na południe od Doniecka³²⁰. O tym niby mówi się w nowym raporcie międzynarodowej organizacji praw człowieka *Human Rights Watch*. Co ciekawe na początku autor artykułu stwierdza, że dane narzędzie było stosowane armią ukraińską, lecz później zawiera takie zdanie: „Kto ponosi odpowiedzialność za stosowanie bomb zapalających *Human Rights Watch* nie precyzuje”. Po pierwsze, twórcy fabuły powołują się na raport *Human Rights Watch*³²¹, a po drugie pokazują wywiad Bonnie Docherty na skype. W wolnym dostępie znajduje się ten raport i prawie każdy może ściągnąć jego treść, w tym i redakcja „Vesti.ru”. Prawdą jest, że w dokumencie mówi się o stosowaniu danej broni co najmniej dwa razy, lecz nie określono dokładnie która strona jej wykorzystwała. Ponadto na 4 stronie napisane jest: „Rosja próbowała przedstawić dowody użycia na Ukrainie bomb fosforowych, ale *Human Rights Watch* ustaliła, że broń z białego fosforu nie została zastosowana³²². Na 7 stronie raportu mówi się: „kontrolowane przez Kreml i prokremlowskie media reprezentowały nieprawdziwe dowody na to, że ukraińskie siły wojskowe używały bomby z białego fosforu. Incydent ten odzwierciedla determinację Kremla zdyskredytować rząd Ukrainy...” i dodaje się o sfalszowanym reportażu „LifeNews” o użyciu tych bomb przez stronę ukraińską³²³.

W grudniu 2014 r. „Социальный портал политических дискуссий PolitBoard” opublikował artykuł o „ukraińskiej patriotycznej hysterii”. Zawiera informacje o niby wezwaniu przez nauczycieli swoich uczniów do

³¹⁴ Риа Новости, Власти ЛНР: малайзийский Boeing был сбит украинским самолетом CV-25, 17.07.2014, <https://ria.ru/world/20140717/1016438333.html> (dostęp od 04.05.2017).

³¹⁵ Vesti.ru, Очевидцы: пассажиры "Боинга" могли быть мертвы еще до катастрофы, 18.07.2014, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1809353#> (dostęp od 04.05.2017).

³¹⁶ Анализ спутниковых изображений, опубликованных Министерством Обороны России: расследование bellngcat, https://www.bellingcat.com/wp-content/uploads/2015/05/Forensic_analysis_of_satellite_images_RU.pdf (dostęp od 04.05.2017).

³¹⁷ Комсомольская Правда, Крушение "Боинга". Видеозапись офицеров СБУ в кабине ЗРК "Бук" [Эксклюзив], 11.08.2015, <https://youtu.be/N9Zj4-t1Wbo> (dostęp od 04.05.2017).

³¹⁸ УНИАН.net, Роспропаганда выкинула фейк похлеце "распятого мальчика" - видео "офицеров СБУ", сбивающих Боинг из ЗРК "БУК", 12.08.2015, <https://www.unian.net/politics/1110847-rospropaganda-vyikinula-feyk-pohlesche-raspyatogo-malchika-video-ofitserov-sbu-sbivayuschih-boing-iz-zrk-buk.html> (dostęp od 04.05.2017).

³¹⁹ Vesti.ru, Очевидцы: пассажиры "Боинга" могли быть мертвы еще до катастрофы, 18.07.2014, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1809353#> (dostęp od 04.05.2017).

³²⁰ Vesti.ru, А. Петров, Human Rights Watch: население Украины бомбит запрещенным оружием, 11.11.2014, <http://seasonvar.ru/serial-6288-Turbopes-1-season.html> (dostęp od 06.05.2017).

³²¹ Human Rights Watch, Memorandum to Convention on Conventional Weapons Delegates, Incendiary Weapons: Recent Use and Growing Opposition, listopad 2014, https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/Incendiary%20Weapons_Recent%20Use%20and%20Growing%20Opposition_Nov2014_final.pdf (dostęp od 06.05.2017).

³²² Human Rights Watch, Memorandum, op. cit., s. 4: “At the same time, recognition that the weapons, including those with white phosphorus, are unacceptable appeared to be growing. For example, Russia seemed to try to take advantage of shifting attitudes when it presented evidence that it said proved Ukraine used white phosphorus weapons (Human Rights Watch determined that case did not involve white phosphorus)”.

³²³ Ibidem, s. 7: “Second, the Kremlin-controlled and pro-Kremlin media presented inaccurate evidence to ground accusations that Ukrainian forces used white phosphorus munitions. The incident reflected not only the Kremlin’s determination to discredit the Ukrainian government at all costs, but also recognition that many countries consider use of white phosphorus weapon worthy of condemnation. On June 11, 2014, LifeNews (a private pro-Kremlin Russian news outlet) reported that pro-Russian insurgents claimed a village near the then-separatist stronghold of Slovyansk had been attacked with white phosphorus weapons. The LifeNews story included footage of a descending luminous substance”.

ratowania zimą od głodu sikory, a jednocześnie zabijać gilów³²⁴. Zdaniem nauczycieli sikory, mając niebiesko-żółtą kolorystykę, symbolizują Ukrainę, z kolei gile, mając jasnoczerwoną pierś, symbolizują „czerwone zło”, czyli ZSRR oraz jego spadkobiercy FR³²⁵. „Każdy gil (Rosja) odbiera sikorom (Ukraina) jedzenie”³²⁶, więc „symbolicznym gestem w walce o zwycięstwo wszystkiego ukraińskiego”³²⁷ byłoby właśnie ich zabijanie. Aczkolwiek zgodnie z mediami rosyjskimi gile zostali nie pierwszymi ofiarami „karateli” z „faszystowsko-banderowskiej Ukrainy”. „Junta” podejmowała działania niszczyć „drzewa rosyjskie”, czyli brzozy, we Lwowie w celach zmniejszenia wpływu rosyjskiego³²⁸. Faktycznie ta wiadomość (opublikowana została 23 października 2012 r.) jest wymysłem ukraińskiego serwisu „UaReview”³²⁹, który specjalizuje się na tworzeniu satyrycznych fake’owych wiadomości (o tym też jest napisane na dole strony).

Periodycznie środki informacji masowej FR rozpowszechniają materiały dowodowe o okrucieństwie sił zbrojnych Ukrainy. Nikt nie zaprzecza i nie uzasadnia przemoc ze strony sił zbrojnych Ukrainy, wojna bowiem jest wojną. Na froncie walczą różne ludzie o różnych cechach psychologicznych zarówno po stronie ukraińskich jednostek wojskowych, jak i po stronie separatystów. Znana sprawa ukraińskiego batalionu ochotniczego „Tornado”, którego przedstawiciele zostali oskarżeni i ukarani na pozbawienie wolności o zabójstwa, działania przymusu i zgwałcenia oraz przemyt i maruderstwo na wschodzie Ukrainy³³⁰. Z kolei media publikują również stosowanie przemocy separatystów do jeńców armii ukraińskiej³³¹.

Choć zbrodnie i przestępczość mają miejsce w rzeczywistości, media rosyjskie mają zwyczaj ją upiększać. Na przykład, przedstawiciel Donieckiej Republiki Ludowej w programie rosyjskiego *talk-show* „Wieczór z Władimirem Solowiowem” powiedział o fackie gwałtu ukraińskimi wojskowymi 47-letniej kobiety, podczas którego u niej zdarzył się napad padaczkowy³³². Stało się to na oczach pasażerów autobusu, z którego ją „wypędzili”. A, na przykład, w czerwcu dzięki staraniom kanału REN-TV „faszyści” w dwóch wioskach na Donbasie (Saurowka i Stepanowka) wymordowali wszystkich mężczyzn i zgwałcili wszystkie kobiety. Odcinek dostał nazwę „Masakra Saurowska”³³³. Czy warto mówić o tym, że w Saurowce i Stepanowce o zabójstwach „ukraińskich karateli” nigdy nikt nie słyszał? Przynajmniej żaden z mieszkańców takiej informacji z dziennikarzem rosyjskiej „Nowej gazety” Pawłem Kanyginym się nie podzielił³³⁴.

Przerazającą historię publikuje „Pierwyj kanal” o tytule „Uchodźca ze Sławiańska wspomina, jak przy niej zabili małego syna i żonę opolczeńca” w lipcu 2014 r.³³⁵ Jedynym świadkiem tej publicznej egzekucji była Galina Pycznik. Mówi o tym tak: „Centrum miasta. Plac Lenina. Po jednej stronie jest burmistrzostwo. To jedyny plac, gdzie mogą być spędzeni wszyscy ludzie. Na placu zebrali kobiet, bo mężczyzn już nie ma. Tylko kobiety i osoby starsze. I to się nazywa egzekucją pokazową. Wzięli dziecko trzech lat, małego chłopca. Miał na sobie majteczki i koszulkę. Przybili go jak Jezusa do tablicy ogłoszeniowej... I to wszystko było na oczach go matki... A po tym, jak

³²⁴ Социальный портал политических дискуссий PolitBoard, И. Осадчий, *Свободу синичкам - смерть снегирам*, 8.12.2014, <http://www.inomnienie.ru/debate/25749/> (dostęp od 04.05.2017).

³²⁵ Ibidem

³²⁶ Ibidem

³²⁷ Ibidem

³²⁸ Новороссия, *Во Львове в борьбе с российским влиянием срубили березы*, 28.07.2014, <https://www.novorosinform.org/news/id/1444> (dostęp od 04.05.2017).

³²⁹ UaReview, *У Львові активісти Свободи рубали берези*, 23.10.2012, <http://uareview.com/lviv-berezy/> (dostęp od 04.05.2017).

³³⁰ ТСН.ua, *Все о конце "Торнадо". Причины и хроника расформирования подразделения*, 19.06.2015, <https://ru.tsn.ua/ato/vse-o-konce-tornado-prichiny-i-hronika-rasformirovaniya-podrazdeleniya-439104.html> (dostęp od 04.05.2017).

³³¹ Корреспондент.net, *Обнародовано видео издевательств над пленными "киборгами"*, 26.01.2015, <http://korrespondent.net/ukraine/events/3471218-obnarodovano-vydeo-izdevatelstv-nad-plennymi-kyborhamy> (dostęp od 04.05.2017).

³³² Соборна Україна, *МАРАЗМЫ: Украинские каратели изнашивали пенсионерку*, 23.11.2014, <https://youtu.be/j-WJSWVeJnA> (dostęp od 04.05.2017).

³³³ «Свободное время» на ПЕН ТВ, *Сауровская резня*, 27.06.2014, <https://youtu.be/kGiXeXK4ugI> (dostęp od 04.05.2017).

³³⁴ Stopfake.org, *Фейк: «Сауровская резня» Нацгвардией*, 07.11.2014, <http://www.stopfake.org/fej-k-saurovskaya-reznia-natsgvardiej/> (dostęp od 04.05.2017).

³³⁵ Первый канал, *Беженка из Славянска вспоминает, как при ней казнили маленького сына и жену ополченца*, 12.07.2014, <https://www.1tv.ru/news/2014-07-12/37175-bezhenka-iz-slavyanska-vspominaet-kak-pri-ney-kaznili-malenkogo-syna-i-zhenу-opolchentsa> (dostęp od 04.05.2017).

półtorej godziny dziecko cierpiało i zmarło, zabrali nieprzytomną matkę, przywiązali jej do czołgu i przeciągnęli ją wokół placu trzy razy”³³⁶. Jednak w całym mieście nie okazało się żadnego innego świadka tego wydarzenia³³⁷. Może ta historia powstała pod natchnieniem od czwartego sezonu serialu „Gra o tron”, gdzie opisano publiczne ukrzyżowanie 163 dzieci?

Każdemu ukraińskiemu żołnierzowi, który walczy na Donbasie, obiecali tam „kawałek ziemi i dwóch niewolników”. Takie stwierdzenie spadło z ust rosyjskiego „Pierwogo kanała” w reportażu od 2 listopada 2014 r.³³⁸ Żadnych dowodów na prawdziwość tego stwierdzenia nie zostało przedstawionych, lecz komentowane jest jako udowodniony fakt. Kolejną nieludzką media rosyjskie nazywają wydarzenie na jednym punkcie kontrolnym w obwodzie donieckim, gdzie był pobity, a później rozstrzelany mężczyzna w podeszłym wieku za to, że odmówił się powiedzieć „Sława Ukrainie”, – komentuje członek parlamentu Noworosji Irina Popowa³³⁹. Reakcja mediów Ukrainy na to jest oczywista.

We wrześniu 2015 r. „Rossijskaja gazeta” publikuje artykuł pod tytułem „Кто управляет хаосом” zawierający interview przewodniczącego Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej Aleksandra Bastrykina o przesłuchaniu sprawy Nadiji Sawczenko³⁴⁰. Ukraińska porucznik i lotnik nawigator została oskarżona o „świadome naprowadzenie ukraińskiego ognia na rosyjskich dziennikarzy Antona Wołoszyna i Igora Korneluka oraz w tym o nielegalne przekroczenie granicy rosyjskiej”³⁴¹. Ukraina oraz wiele państw Zachodu (w tym i USA) wyrażali „głębokie zaniepokojenie” jej losem i wymagali od strony rosyjskiej jej zwolnienia pod rygorem wprowadzenia nowych sankcji³⁴². Mianowicie w tym artykule „Кто управляет хаосом” zwrócono uwagę na rolę niektórych działaczy politycznych Ukrainy na wschodzie m.in. głównie Arsenija Jaceniuka. Bastrykin stwierdza, iż śledztwo ma informację o osobistym udziale A. Jaceniuka wraz z innymi aktywnymi uczestnikami UNA-UNSO w walkach w Czeczenii „co najmniej w dwóch zbrojnych starciach, które miały miejsce w dniu 31 grudnia 1994 r. na placu Minutka w Groznm i w lutym 1995 r. w okolicy groźnieńskiego Szpitala Miejskiego nr 9. Także brał udział w torturach i egzekucjach jeńców, żołnierzy armii rosyjskiej w dzielnicy oktiabrskiej w Groznm 7 stycznia 1995 r.”³⁴³. Dostał za to odznaczenie najwyższe od D. Dudajewa – „Honor Narodu”. Później głowa Czeczeni – R. Kadyrow – zdementował dane oświadczenie³⁴⁴. Z kolei media ukraińskie wyśmiały tę informację, a zaś social media zaczęły aktywnie rozpowszechniać memy internetowe o premierze-czeczeńcu³⁴⁵. 29 listopada 2016 r. media rosyjskie poinformowały, że już były premier-minister Ukrainy Arsenij Jaceniuk uciekł z Ukrainy i mieszka wraz z rodziną w USA³⁴⁶. On niby sprzedął całą nieruchomość i biznes, więc dlatego nie składał deklaracji o dochodach.

³³⁶ Ibidem

³³⁷ Евгений Фельдман, *Жители Славянска - о том, был ли распятый мальчик Первого канала на самом деле (w/eng subs)*, 13.07.2014, <https://youtu.be/UA1LE6iKMfk> (dostęp od 05.05.2017).

³³⁸ Виктор Кадочников, *Каждому украинскому солдату пообещали участок земли на Донбассе и два раба*, 02.11.2014, <https://youtu.be/HwQdwpbHSpA> (dostęp od 05.05.2017).

³³⁹ Sputnikbig, *Старика из Донбасса расстреляли за отказ кричать «слава Украине»*, 10.12.2014, <http://sputnikbig.ru/ukraine/item/632-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B8%D0%B7-%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BB%D0%B8-%D0%B7%D0%B0-%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%B7-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B5> (dostęp od 05.05.2017).

³⁴⁰ Н. Козлова, *Кто управляет хаосом*, Российская газета - Федеральный выпуск №6772 (201), 08.09.2015, <https://rg.ru/2015/09/08/bastrikin-site.html> (dostęp od 05.05.2017).

³⁴¹ Wyborcza.pl, W. Radziwinowicz, *Żelazna Nadija przed sądem*, 30.07.2015, <http://wyborcza.pl/1,75248,18450138,zelazna-nadija-przed-sadem.html> (dostęp od 05.05.2017).

³⁴² Ibidem

³⁴³ Н. Козлова, *Кто управляет*, op. cit.

³⁴⁴ BBC Russкая служба, *Кадиров заявил, что Яценюк не мог воевать в Чечне*, 10.09.2015, http://www.bbc.com/russian/russia/2015/09/150910_russia_kadyrov_yatsenyuk (dostęp od 06.05.2017).

³⁴⁵ Обозреватель, *"Убивал русских морковкой": соцсети троллят Яценюка, "воевавшего" в Чечне*, 08.09.2015, <https://www.obozrevatel.com/society/31765-ubival-katsapov-morkovkoj-sotsseti-trolyat-yatsenyuka-voevavshego-v-chechne.htm> (dostęp od 06.05.2017).

³⁴⁶ Life.ru, С. Астахов, *Яценюк распродал имущество на Украине и сбежал в США*, 29.11.2016, <https://life.ru/938930> (dostęp od 06.05.2017).

Jednak na stronie A. Jaceniuka mówi się, że 29 listopada przebywał w Brukseli, gdzie zabierał głos na posiedzeniu Parlamentu Europejskiego w sprawie ruchu bezwizowego dla Ukrainy³⁴⁷. O wiarygodności danej informacji świadczy nagranie *Atlantic Council* z dnia 2 listopada 2016 r.³⁴⁸ oraz liczne spotkania zgłoszone na stronie A. Jaceniuka³⁴⁹ i publikacje na Facebook'u³⁵⁰ bądź Tweeterze³⁵¹ premiera. Czy to powstrzymało poziom wynalazczości mass media rosyjskich? Mianowicie próby żądania Rosji od Interpolu ścigania Jaceniuka skończyły się porażką, Interpol bowiem odmówił stronie rosyjskiej w tej sprawie w maju 2017 r.³⁵²

Absolutna otwartość mediów czasami robi wojskowym niedźwiedzią przysługę, kiedy wrogowie otrzymują z wiadomości dane o lokalizacji jednostek, dane o broni i problemach. Mówi się też o taktyce zastraszania poprzez stosowanie działań:

- militarnych (np. rosyjskie ćwiczenia przy granicy i manewry wojskowe, prowokacje w postaci lotów patrolowych rosyjskich myśliwców oraz bombowców naruszających przestrzeń powietrzną państw NATO oraz przestępczość obu stron konfliktu na terytorium walk),
- niemilitarnych (np. dezinformacja strony rosyjskiej o niebezpieczeństwie i zagrożeniach na Ukrainie m.in. w postaci wojskowych bądź działaczy „Prawego sektoru” na ulicach miast przyczyniających się do wzrostu przestępczości w kraju oraz skoncentrowanie ukraińskich zasobów informacyjnych na upadku ekonomicznym Rosji i upadku „moralnym” jej obywateli).

Podobnych informacji, które pokazują potyczki obu stron w zasięgu medialnym, jest mnóstwo. Obywatele obu krajów, znajdujące się po dwóch przeciwnych stronach barykady, są nie tylko obserwatorami, lecz w jakimś sensie uczestnikami tej gry politycznej.

Każda strona stara się nie paść twarzą w błoto i udzielać zwrotnej odpowiedzi, nie poddając się przemocy, tworząc opór. Przedstawione powyżej przykłady odzwierciedlają rzeczywistość codzienną świata mass mediów. Walki, jak widać, mogą mieć postać nie tylko działań konwencjonalnych, lecz informacyjnych. Może się wydawać, że prowokacje są śmieszne i oczywiste, lecz zgodnie ze statystyką duża ilość ludzi w to wierze. Nikt nie zastanawia się nad adekwatnością, ale wszyscy „grają w tę grę”.

³⁴⁷ Арсеній Яценюк. Офіційна сторінка, *Арсеній Яценюк у Європарламенті: Надання «безвізу» буде чітким сигналом для українського народу, що ЄС на нашому боці*, 29.11.2016, <http://yatsenyuk.org.ua/ua/news/open/3341> (dostęp od 06.05.2017).

³⁴⁸ Atlantic Council, 29.11.2016, <https://www.facebook.com/AtlanticCouncil/videos/1203952082991673/> (dostęp od 06.05.2017).

³⁴⁹ Арсеній Яценюк. Офіційна сторінка, *Зустрічі*, <http://yatsenyuk.org.ua/ua/news/category/4/list> (dostęp od 06.05.2017).

³⁵⁰ Zob. <https://www.facebook.com/yatsenyuk.arseniy/> (dostęp od 06.05.2017).

³⁵¹ Zob. https://twitter.com/Yatsenyuk_AP (dostęp od 06.05.2017).

³⁵² РИА новости, *Интерпол отказался объявлять Яценюка в международный розыск, заявил Аваков*, 03.05.2017, <https://ria.ru/world/20170503/1493601122.html> (dostęp od 06.05.2017).

Zakończenie

Celem niniejszej pracy była analiza i porównywanie działań mediów Ukrainy i Rosji i wpływów ich przekazu wobec przyczyniania się do przebiegu wydarzeń kryzysu ukraińskiego. Analiza zgromadzonego materiału wykazała, że odpowiedź na postawione pytania badawcze jest twierdząca.

Na przykładzie określonych modeli medialnych Ukrainy i Federacji Rosyjskiej wyraźnie widać różnice podawania zawartości wiadomości. Kształtują bowiem opinię publiczną. Poprzez wpływy mediów obywatele dynamicznie się angażują w sprawy polityczne kraju. Za pomocą nowoczesnych technologii odbywa się szybka wymiana informacji. To ułatwia władzom państwa możliwości manipulowania nastrojami społeczeństwa. Przede wszystkim sieci społecznościowe, agencje informacyjne, telewizja odegrały największą rolę w trakcie przebiegu całego okresu kryzysu ukraińskiego. Sprawne manipulowanie środków masowego przekazu świadomością ludzką spowodowało progresję istniejącego rozłamu pomiędzy (stricte mówiąc) Zachodem a Wschodem Ukrainy. Zaczęło się wszystko od zebrania się ludzi via Facebook oraz VKontakte. Wsparcie mediów ukraińskich protestów przyczyniło się do aktywizacji kolejnych demonstracji. Ludzi zaczęli aktywnie się angażować w wydarzeniach politycznych kraju. Jednocześnie przekaz informacyjny FR na ogół zniekształcał tę informację, co przyczyniło się do powstania sprzeczności pomiędzy oboma krajami. Apogeum wpływu medialnego okazało się budowanie opinii mieszkańców półwyspy co do słuszności jego secesji poprzez różne zasoby obu krajów. Podczas gdy media ukraińskie narzekają na politykę okupacyjną FR, media rosyjskie zaś zwracają uwagę na „zamach stanu”, „obalenie prawnie wybranej władzy” oraz problem językowy na Ukrainie. Wraz z tym przyczyniło się to do eskalacji nastrojów separatystycznych na południowym wschodzie Ukrainy oraz ich transformacja w działania militarne. Temu towarzyszyła wojna informacyjna pomiędzy państwami w ciągłej walce o wpływy. Strona ukraińska zaczęła regularnie publikować dowody o udziału rosyjskich wojskowych w konflikcie. Cytują zaś informacje, że w demonstracjach uczestniczyli Rosjanie i separatyści, milicja i służby specjalne Rosji, a strona rosyjska koordynowała ich działania oraz miała bezpośredni wpływ na ich decyzje. Moskwa za każdym razem dementowała te informacje. Szereg ukraińskich polityków określają, iż wojna na wschodzie Ukrainy ma postać „wojny hybrydowej” Rosji wobec Ukrainy. Przede wszystkim położono akcent na „wojnie informacyjnej, dezinformacyjnej i propagandowej”, która dopełnia się całościowym (w tym kadrowym i zbrojnym) wsparciem oddziałów „bojowników”. Jednak rząd rosyjski zaprzecza dane zagadnienia, określając konflikt jako wojna domowa. Z kolei występuje z nieuznaniem operacji antyterrorystycznej i wymaga od Kijowa jej zakończenia oraz rozpoczęcia negocjacji z bojownikami. Potyczek obu stron w zasięgu medialnym są mnóstwo. To przyczynia się do konfrontacji informacyjnej głównie wśród obywateli zarówno wewnątrz kraju, jak i pomiędzy oboma państwami.

Występujące różnice przekazów medialnych i ich wpływ na konflikt zależą od struktury rozbudowanych systemów medialnych tych krajów. W przypadku Rosji kontrolę nad misją dziennikarską przejmują rząd. Z kolei, gdy na Ukrainie własność media właścicieli kształtuje stopień przychylności i popularności działaczy politycznych oraz ogólne kierunki polityki państwa. Wolność słowa znajduje się widocznie na różnym poziomie, o czym świadczą stopień cenzurowania oraz możliwości wyrażania poglądów opozycyjnych. Różnice występujące w zawartości przekazów przyczyniają się do ciągłego napięcia w relacjach obu stron konfliktu oraz do destabilizacji zarówno ekonomicznej, jak i politycznej obu krajów.

Wykaz tabel

Tabela 1.1 Ranking indexu Soft power na 2016	8
Tabela 2.1 Charakterystyka wybranej prasy drukowanej	19
Tabela 2.2 Wybrane radia FR	21
Tabela 2.3 Wybrane kanały telewizyjne FR	22
Tabela 2.4 Największe agencje informacyjne	23
Tabela 2.5 Wybrane holdingi medialne	25
Tabela 2.6 Największe i najpopularniejsze pisma	26
Tabela 2.7 Niektóre największe stacje radiowe Ukrainy	27
Tabela 2.8 Największe i najpopularniejsze kanały telewizyjne	28
Tabela 2.10 Wybrane agencje informacyjne	29
Tabela 2.11 Wybrane holdingi medialne	29

Bibliografia

Akty prawne, dokumenty

- Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności wraz z Protokołami Dodatkowymi,
Ministerstwo Sprawiedliwości
- Konstytucja Ukrainy z 22.02.2014, Rozd. III, art. 73
- Konstytucja Ukrainy z 30.09.2016, Rozd. III, art. 73
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966), Ministerstwo Sprawiedliwości
- Projekt ustawy Rady Najwyższej Ukrainy № 5313 z 27 października 2016 r. o zmianach w niektórych ustawach dotyczących języka elektronicznych środków masowego przekazu
- Ustawa z 28.10.1989 № 8312-XI o językach w Ukraińskiej SRR, Rozd. I, art. 10
- bellingcat, Анализ спутниковых изображений, опубликованных Министерством Обороны России: исследование, https://www.bellingcat.com/wp-content/uploads/2015/05/Forensic_analysis_of_satellite_images_RU.pdf
- Human Rights Watch, Memorandum to Convention on Conventional Weapons Delegates, Incendiary Weapons: Recent Use and Growing Opposition, listopad 2014, https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/Incendiary%20Weapons_Recent%20Use%20and%20Growing%20Opposition_Nov2014_final.pdf
- Strategy Research Project, Margaret H. Belknap, The CNN Effect: Strategic Enabler or Operational Risk?, http://www.iwar.org.uk/psyops/resources/cnn-effect/Belknap_M_H_01.pdf
- Голубев С., Система СМИ Украины в 1991-2014 гг.: основные этапы развития и их особенности, http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2015_1-2_08.pdf

Druki zwarte

- Adamowski Janusz W. (red.), Wybrane zagraniczne systemy medialne, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne 2008
- Cziomer E. (red.), Współczesne stosunki polityczne. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014
- Dobek-Ostrowska B., Podstawy komunikowania społecznego, Wrocław 2004
- Friedman A., Berlusconi. The epic story of the billionaire who took over Italy, ACT:CORPUS, 2016
- Golka B., Zagraniczne systemy informacji masowej – zagadnienia teoretyczne, w: J. Adamowski, B. Golka, E. Stasiak-Jazukiewicz, Wybrane zagraniczne systemy informacji masowej, Część II, Warszawa 1997
- Machiavelli Niccolò (przeł. i oprac. Czesław Nanke), Książę, Antyk, Kęty 2004
- Magier M., Udział nowych mediów w kształtowaniu opinii publicznej, w: M. Jeziński (red.), Nowe media w systemie komunikowania. Polityka, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011
- Newsweek nr 10/2015, Faszyzm po rosyjsku, rozmowa Michała Kacewicza z Borysem Niemcowem
- Nye J. (przeł. J. Zaborowski), Soft power: jak osiągnąć sukces w polityce światowej, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 2007

- Nye J. S., Public Diplomacy and Soft Power, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, vol. 616
- Ociepka B., Miękką siłą i dyplomacją publiczną Polski, Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o., Warszawa, 2013
- Ociepka B., Nadawanie za granicę jako narzędzie dyplomacji publicznej w warunkach komunikowania globalnego, w: J. W. Adamowski i A. Jaskiernia (red.), Komunikowanie masowe i polityka medialna w epoce globalizacji i cyfryzacji - aspekty międzynarodowe, Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa
- Oniszczyk Z. i Gierula M. (red.), Mało znane systemy medialne, Wydawnictwo „HUMANITAS”, Sosnowiec 2007
- Ratajczak M., Baluk W., System medialny niepodległej Ukrainy, w: Z. Oniszczyk, M. Gerula (red.), Mało znane systemy medialne, „Humanitas”, Sosnowiec 2007
- Street J., przekł. T.D. Lubański, Mass media, polityka, demokracja, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006
- Tzu Sun, Sztuka Wojny, rozdział III
- Waller Michael J. (red.), Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare, Institute of World Politics Press, Washington, DC 2009
- Wojtkowski Ł., Kampania prezydecka online – USA 2008, w: M. Jeziński (red.), Nowe media w systemie komunikowania. Polityka, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011
- Авдеева Н., Формирование имиджа России на примере телеканала Russia Today, w: И.А. Василенко (red.), Имидж России: стратегия, тактика, технологии: материалы научной конференции кафедры российской политики факультета политологии МГУ имени М.В. Ломоносова 26 ноября 2013 г., Пушкино 2014
- Николаева Ю. В., Боголюбова Н. М., Межкультурная коммуникация и международный культурный обмен: учебное пособие, СПбКО, 2009

Artykuły naukowe

- Skoneczny Ł., Wojna hybrydowa – wyzwanie przyszłości? Wybrane zagadnienia, <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwi5p83F2bHTAhXHCKMAKHb23B10QFggqMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.abw.gov.pl%2Fdownload%2F1%2F1925%2Fskoneczny.pdf&usg=AFQjCNGVbPKi1hSdhtWKTJrt90IWAZdsyw&sig2=d7uqsJgI7J7HTUnkVcDpCw>
- Герасимов В., Ценность науки в предвидении, „Военно-промышленный курьер” z 27 II 2013 г., <http://www.vpk-news.ru/articles/14632>

Źródła internetowe

- www.112.ua, 112.ua
- www.20khvylyn.com, 20 хвилин
- www.24tv.ua, 24 канал
- www.5.ua, 5 канал

www.aif.ru, Аргументы и Факты
www.avtoradio.ru, Авторadio
www.bbc.com, BBC News
www.council.gov.ru, Совет Федерации
www.crimea.comments.ua, Комментарии.ua
www.ctcmedia.ru, CTC media
www.culturepartnership.eu, Culture & Creativity UE-Eastern Partnership Programme
www.cultureua.com, Культура
www.dialog.ua, Dialog.ua
www.echo.msk.ru, Эхо Москвы
www.economic-definition.com
www.expres.ua, Online Экспрес
www.facebook.com, Facebook
www.fakty.interia.pl, Interia Fakty
www.finance.ua, Finance.ua
www.fontanka.ru, Фонтанка
www.freedomhouse.org, Freedom House
www.gazeta.pl, Gazeta.pl
www.gazeta.ua, Gazeta.ua
www.gazprom-media.com, Газпром-медиа
www.glavred.info, Glavred.info
www.gramota.net, Грамота
www.hiik.de, Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung
www.history-journal.ru, History journal
www.hitfm.ua, XitFM
www.ictv.ua, ICTV
www.infosecinstitute.com, InfoSec Institute
www.inomnienie.ru, Социальный портал политических дискуссий PolitBoard
www.inter.ua, Интер
www.interfax.com.ua, Интрефакс
www.interfax.ru, Interfax.ru
www.investigator.org.ua, Центр журналистских расследований
www.ipress.ua, ipress.ua
www.italy4.me, italy4.me
www.kanalukraina.tv, Україна
www.kommersant.ru, Коммерсант.ru
www.korrespondent.net, Корреспондент.net
www.kremlin.ru, Official Internet Resources of the President of Russia
www.land-der-ideen.de, Land der Ideen
www.lanet.ua, Ланет
www.lb.ua, LB.ua
www.lektsii.com, Лекции.Ком

www.lenta.ru, Lenta.ru
www.lgz.ru, Литературная газета
www.life.ru, Life.ru
www.liga.net, ЛІГАБізнесІнформ
www.ligazakon.ua, Ліга Закон
www.marketinginternetowy.info.pl, Marketing internetowy
www.marketingwpolityce.zgora.pl, Marketing w polityce
www.media.1plus1.ua, 1+1
www.media.informexpress.ru, Информэкспресс
www.mediageo.ru, Атлас СМИ
www.mgukraine.com, MediaGrupUkraine
www.mid.ru, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej
www.muzcentrum.ru, Орфей
www.mydim.ua, Мій дім Україна
www.nbuviap.gov.ua, Центр досліджень соціальних комунікацій
www.newsru.com, Newsru.com
www.niezalezna.pl, Niezależna
www.nmg-tv.com, National Media Group
www.novayagazeta.ru, Новая газета
www.novorosinform.org, Новороссия
www.nrcu.gov.ua, Українське радіо
www.obozrevatel.com, Обзореватель
www.pokemongo-go.ru, PokemonGo в России
www.polskieradio.pl, Polskie Radio
www.pravda.com.ua, Украинская правда
www.prosmi.ru, Практика Рекламы
www.radiokultura.org, Радіо культура
www.radiosvoboda.org, Радіо Свобода
www.rbc.ru, РБК
www.rbcholding.com, РБК холдинг
www.relga.ru, Relga
www.reuters.com, Reuters
www.rg.ru, Российская газета
www.ria.ru, Риа Новости
www.ritabaum.pl, RitaBaum
www.rosbalt.ru, Rosbalt.ru
www.rsf.org, Reporters Without Borders
www.ru.rt.com, ИноTV
www.rus-obr.ru, Русский обозреватель
www.rusradio.ru, Русское радио
www.see-you.in.ua, See you in Ukraine!
www.segodnya.ua, Сегодня

www.slm.ua, StarLightMedia
www.softpower30.portland-communications.com, The Soft Power 30 Report
www.sputnikbig.ru, Sputnikbig Обозреватель
www.sputniknews.com, Sputnik International
www.stb.ua, СТБ
www.stopfake.org, Stopfake.org
www.studopedia.ru, Студопедия
www.sueddeutsche.de, Süddeutsche Zeitung
www.tadviser.ru, Tadviser
www.tass.ru, ТАСС
www.telekritika.ua, Телекритика
www.theins.ru, The Insider
www.thetimes.co.uk, The Times
www.topnews.ru, Topnews
www.topwar.ru, Военное обозрение
www.tsn.ua, ТСН
www.tv.yandex.ua, UA:Перший
www.tvn24.pl, TVN 24
www.tvp.info, TVP.info
www.twitter.com, Twitter
www.ua.ejo-online.eu, Європейська обсерваторія журналістики – EJO
www.uareview.com, UaReview
www.ukranews.com, Українські новини
www.ukrinform.ua, Укрінформ
www.ukrnews24.net, Ukrnews24.net
www.ukrstat.gov.ua, State Statistics Committee of Ukraine
www.unian.ua, UNIAN
www.vedomosti.ru, Ведомости
www.vesti.ru, Вести.ru
www.vgtrk.com, ВГТРК
www.vz.ru, Взгляд
www.warandpeace.ru, Война и мир
www.washingtonpost.com, The Washington Post
www.wiadomosci.wp.pl, WP Wiadomości
www.wikipedia.org, Wikipedia
www.wyborcza.pl, Gazeta Wyborcza
www.xreferat.com, Xreferat
www.yatsenyuk.org.ua, Арсеній Яценюк. Офіційна сторінка
www.youtube.com, YouTube

Materialy audiowizualne

«Свободное время» на РЕН ТВ, Сауровская резня, 27.06.2014, <https://youtu.be/kGlXeXK4ugI>

24 канал, "Тітушки" жаліються, що їм не платять, 25.11.2013, <https://youtu.be/XEwiE9eOApw>

5 канал, Затриманий автомайданівець Кравцов про напад "Беркута", 25.01.2014, <https://youtu.be/WtzNrCMGkFM>

5 канал, Матіос про арештованих активістів Автомайдан, 25.01.2014, <https://youtu.be/XR0VzUZdvZk>

Citizens Committee, LifeNews or LieNews? [WITH SUBTITLES IN ENGLISH], 18.07.2014, <https://youtu.be/vjUpRD6yMYg>

David Zhvania, Видео ночного боя "Беркута" на Грушевского, 22.01.2014, <https://youtu.be/Wrw7NdLc2HI>

euronews (на русском), МВД Украины разберётся с участниками скандальный видеоролика, 23.01.2014, <https://youtu.be/XrcFASbR9eE>

ICTV, Факты, Полювання на Автомайдан: люди в погонах виносять трупи?, 23.01.2014, <http://fakty.ictv.ua/ua/videos/53580/>

ikanffy, Позиция Олега Тягнибока по поводу русского языка - поддержка национальных меньшинств, 23.02.2014, <https://youtu.be/PpAXO9XShr4>

Irina Kirenko, Видео дезинформация Все больше граждан Украины прибывает в южные регионы России, 2.03.2014, <https://youtu.be/29aTXn8sy2A>

RT на русском, Выступление Виталия Чуркина на Совбезе ООН 4 марта, 04.03.2014, <https://youtu.be/o-jmtLgH2bs>

SlivKi YouTube, Украинский Евромайдан 2013 - технология европровокаций часть первая, 28.11.2013, <https://youtu.be/ypGT-FgGLSU>,

SoltysFSB, кавказ 2012 учения ночь, 11.09.2012, <https://youtu.be/5BsesrqRe2c>

Ближний Восток, Путин: Крым для России - как Храмовая гора в Иерусалиме для мусульман и иудеев, 4.12.2014, <https://youtu.be/0TDtPTViv04>

ВГО АВТОМАЙДАН, Автомайдан || docuspace 2016 ©, 18.05.2016, <https://youtu.be/7tNGmeHivMs>

Вести.ру, А. Попова, Запад применил к Украине тактику двойных стандартов, 21.02.2014, <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/579042/#>

Вести.ру, Е. Поддубный, По сотрудникам "Беркута" стреляют снайперы, 20.02.2014, <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/578540/#>

Вести.ру, МВД Украины: радикалы применили на улицах Киева отравляющие вещества, 20.02.2014, <http://www.vesti.ru/videos/show/vid/578556/#>

Виктор Кадочников, Каждому украинскому солдату пообещали участок земли на Донбассе и два раба, 02.11.2014, <https://youtu.be/HwQdwpbHSpA>

Евгений Фельдман, Жители Славянска - о том, был ли распятый мальчик Первого канала на самом деле (w/eng subs), 13.07.2014, <https://youtu.be/UA1LE6iKMfk>

Комсомольская Правда, Крушение "Боинга". Видеозапись офицеров СБУ в кабине ЗРК "Бук" [Эксклюзив], 11.08.2015, <https://youtu.be/N9Zj4-t1Wbo>

МВС УКРАЇНИ, Виталий Захарченко: Милиция способна возобновить порядок и спокойствие в государстве, 20.01.2014, <https://youtu.be/OMDAhx-m7Bw>

Новый канал, Ночные стычки Автомайдана с "Беркутом"- Абзац - 23.01.2014, 23.01.2014, <https://youtu.be/1IsqSRxn5sw>

Радіо Свобода Україна, #Євромайдан | Силовики стріляють бойовими кулями, 20.02.2014,
<https://youtu.be/T6IbEIBhb8o>

Радіо Свобода Україна, Снайпер на Інститутській цілить в людей, 20.02.2014,
<https://youtu.be/0k8GVmgB9Hw>

Россия 24, Игра Pokemon Go: миллионы пользователей вышли на охоту за цифровыми зверюшками,
12.07.2016, <https://youtu.be/nuv5yrKkEho>

Россия 24, Крым. Путь на Родину. Документальный фильм Андрея Кондрашова, 15.03.2015,
<https://youtu.be/t42-71RpRgI>

Соборна Україна, МАРАЗМІ: Українские каратели изнасиловали пенсионерку, 23.11.2014,
<https://youtu.be/j-WJSWVeJnA>

ТАСС, Виктор Янукович заявил, что не просил вводить войска РФ на Украину в 2014 году, 22.02.2017,
<https://youtu.be/SrwLGBUfM94>

ТСН, Можливо, перше і останнє телевізійне інтерв'ю Сергія Нігояна, 22.01.2014,
https://youtu.be/0WxJKfN_d1M

Уголовная ответственность в России за ловлю Покемонов. Pokemon GO, 16.07.2016,
<https://youtu.be/sqVX4Z6g5tE>

Факти ICTV, Кто стрелял: среди снайперов нашли спортсменов, охотников и Фсбшников, 25.02.2014,
<https://youtu.be/oU4CwFwiMng>